

ÜZLET NET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KRITIKAI ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

1975. DECEMBER

V. ÉVFOLYAM, 12. SZÁM

ÜZENET

irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat

Megjelenik havonta

Kiadói tanács:

Biacsi Antal, Brindza Károly, Fejes Szilveszter, Grósz György,
Geza Gulka, dr. Horváth Mátyás (elnök), Mihajlo Jančikin,
Kerekes Sándor, Josip Klarski, Mészáros Anna, Nagy József,
Petkovics Kálmán, Pozsár László, dr. Sátai Pál, Marija Šimoković,
Szalma László, Szám Attila, Szekeres László, Szilágyi Gábor,
Szirovicza Antal, Vladimir Stevanov, Urbán János, Petar Vukov

Szerkesztő bizottság:

Barácius Zoltán, Biacsi Antal (fő- és felelős szerkesztő),
dr. Bodrogvári Ferenc, Dér Zoltán, Gajdos Tibor, Gyurkovics Hunor,
Köpeczky Csaba, Mészáros Miklós, Molnár Cs. Attila,
Szekeres László, Zákány Antal

Alapító és kiadó: Szabadkai Községi Művelődési Közösség.
Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62.

Telefon: (024) 27-754

Fogadóórak: 11—13

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:
ÜZENET — SIZ KULTURE SUBOTICA 66600-603-747

Előfizetési díj belföldön egy évre 40, fél évre 20, egyes szám ára 4,
kettős szám ára 8 dinár; külföldre az összeg kétszerese.

A VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődési titkárságának
413-59/73 1973. február 20. sz. alatti véleményezése alapján
mentes az általános forgalmi adó alól.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben.

TARTALOM

V. ÉVFOLYAM, 12. SZÁM — 1975. DECEMBER

- 925 LÖRINC PÉTER: A lírikusoknak; Egy perc hallgatás a haláltáborban; Elhagyott fazék (versek)
- 930 GULYÁS JÓZSEF: Elveszett paradicsom; Ne jöjjön ide; A verseny ezredik futamában (versek)
- 934 GAJDOS TIBOR: A táncospár (novella)
- 938 MOLCER MÁTYÁS: Nyolc dal (versek)
- 939 KOPECZKY LÁSZLÓ: Felnöttek, ágyban vagytok már? (mesejáték)

KÉZFOGÁSOK

- 963 IVAN PANČIĆ: A lányomokból zene fakad — Dési Ábel fordítása (vers)
- 969 MARIJA ŠIMOKOVIĆ: Öt négysoros — Dési Ábel fordítása (versek)

ÖRÖKSÉG

- 970 Dr. HORVÁTH MÁTYÁS: Szarvas Gáborra emlékezünk
- 957 Dr. VESELINOVIĆ SULC MAGDOLNA: Crnjanski pécsi élményrétegei (hogyan épül a régi városkép az Örökös vándorlás c. műbe)
- 981 KOLOZSI TIBOR: Egy Üzenet-szám visszhangja (egy régi interjú Kosztolányi Dezsővel)

ALKOTÓMŰHELY

- 984 BARÁCIUS ZOLTÁN: Színházaink gondjairól (egy jubileumi rendezvénysorozat ürügyén)

OLVASÓNAPLÓ

- 992 Dr. VELIZAR NAJMAN: A forradalmi szocialista erkölcsért
(Milan M. Miladinović: Moralna svojstva komunista Jugoslavije
u NOR-u i revoluciji)
- 995 KOLOZSI TIBOR: A mementó könyve
(Debreczeni József: Hideg krematórium)
- 996 BRINDZA KÁROLY: Egy forradalmár életrajza
(Gajdos Tibor: A sziklaember)
- 999 OSUKA ZOLTÁN: A közjáték korszakából
(Herceg János: Előjáték)
- 1000 FRANYÓ ZSUZSANNA: Prózai emléksorok — verseskötetben
(Maurits Ferenc: Telep)
- 1003 NAGY MIHÁLY: Az írói pálya forrásvidéke
(Szabó Gyula: Gólya szállt a csúrré)
- 1006 DÉSI ÁBEL: A cigánysors regénye
(Lakatos Menyhért: Füstös képek)
- 1008 LÉVAY ENDRE: Szirmai Károly emlékére
(Fekete Lajos—Szirmai Endre: Hűséggel a fiú és barát)
- 1009 KÁICH KATALIN: A kölcsönös megismerés útján
(Marija Čurčić: A vajdasági népek és nemzetiségek kölcsönös
műfordításai 1945—1975)
- 1010 VIRÁG ÁGNES: „Mégis dalol a poeta”
(France Prešeren versei)
- 1011 KENYERES KOVÁCS MÁRTA: Tragikus élmények
(Koviljka Tišma-Janković: Djeca s pustoline)
- 1012 Dr. HORVÁTH MÁTYÁS: Irodalmi nevelésünk érdekében
(Dr. Bori Imre—Dr. Szeli István: Az irodalom könyve a középisko-
lák I. osztálya számára)

A rajzok KISGYÖRGY TAMÁS és TÖRÖK ISTVÁN munkái.

HIBAIGAZÍTÁS

Fekete Elvira *Tanulmányok különnyelven* című, múlt számunkban közölt kritikájának néhány mondata értelemzavaró hibával jelent meg. A 910. oldal harmadik bekezdésében a nyolcadiktól a tizenegyedik sorig a szöveg helyesen így hangzik: Mit ért Végel ez esetben a *belső* „van” alatt? Ha szubjektív költői élményt — ami nagyon valószínű —, a tagmondat akkor is érthetetlen, mert a következőket mondja: A Gál-vers szerkezete nem pusztán a szubjektív költői élményben egzisztál. . .

A hibáért a szerző és olvasóink szíves elnézését kérjük.

LŐRINC PÉTER

A LÍRIKUSOKNAK

Vagyok, állok, küzdök a roskadással,
szűkülő hangok préselődnek át szaxofón-torkomon:
ma nem nézett rám a babám!
És énekelek, mert költő vagyok . . .
De odakiáltom fájó magamnak:

Állj, küzdj, vállalj!
Kit érdekel nyavalygó fetrengésed a legembertelenebb időben?
Nincs ideje az embernek egyesek fájdalmával bibelődni.
Tépd ki, vérezz el,
ha nagyon beléd gyökeresedett.
Ne tölcsérezd bele milliók fülébe
Ki vagy, hogy jogot formálsz önfájdalmad dédelgetésére?
A szaharásan békét szomjúhozó világban
fáj a szíved
ma,
amikor körülötted esőverte penészsodútkban mesterségesen tenyésztik a
[tűdövést és a maláriát
és percenként ezer munkanélküli harap önhúsába, mert az ügyesebbek
felették előlük a kutyáktól maradt hulladékot.

Elszakítottak babádtól
vonítod fájdalmad világgá,
ahol Pekingtől Madridig embervér szökőkutazik a jajok viharába.
Élethalálharcot vív az ember
Spanyolhonban, Palesztinában, Kínában, Abessziniában készítik a
[kovácsok

a láncot és láncverő kalapácsot,
bacillust etetnek az emberrel,
gázakat itatnak vele irtó szomjúságukban
és hiába állnak sort az asszonyok megváltott oxigénjegyükkel,
kifogyott a világból minden éltető oxigén.
A tankgyárosok is új világfürdőhöz készítik a hatalmas sírmedencéket,
halakkal falatják fel a felhempergő élniakarás kenyerét,
te meg vonítsz fájdalmadban,
mert ma nem kacsintott rád a babád.
A haldokló kutya félrevonul szűkülő fájdalmával elrejtett zugok
[magányába.

*Te világgá harsogod: emberek, haldokló, akasztott emberek:
egy percre ne hörögjeteK, ide nézzeteK:
ma nem láttam a babámat!
Eroplánokból ejtőernyőn ereszkedik már le az emberiség kipusztítására
a pestissel beoltott patkány,
felfalja örömet, reményt, embert,
felfalja az emberiséget,
a költőnek, aki meglátja s ordítva figyelmeztetni akar,
ólmot öntenek torkába.*

*Hát nézz a babádra,
vonulj félre,
vagy állj ki a placra
és fordulj fel!*

*Sziből kívánom neked
és minden nyöszörgő szende lírai költőnek
én.*

Bitola, 1938

EGY PERC HALLGATÁS A HALÁLTÁBORBAN

*Most már megmondhatom
évek múltán — bús haláloK után
most már megmondhatom:
nagyon szerettelek.
Mint minden embert
és jaj minden asszonyt,
aki hős-bús társam
múltban vagy jelenben,
s ki ferde vállamra hullatja
fáradt madárkezét.*

*Sokan, jaj be sokan vagytok és
ki győzne titeket rendre felsorolni,
amikor egy perc hallgatással adózunk érteteK,
s amikor az egy perc véges végtelenség
és nem forma, nem üres unalom
vagy rossz szabású pöz,
mit kelleKtlen unt-magunkra öltünk.*

*Most már megmondhatom,
három évvel hős halálad után
most már megmondhatom:
szerettelek . . . beszélgettem rólad,
amikor valaki halkán szólalt meg:
„Őt emlited? Angyát? Épp három éve múlt,
hogy leterítette a sortűz a sorban
és leveleinkben ma is az ő neve
kulcsszava a harcnak, igazságnak!”*

*És akkor volt, hogy perc hallgatással
adóztunk halott harcosaink emlékének —
a drótsövény mögött . . .
És terád gondoltam,
aki ott feszültél romos Terazijánk fölött!*

*Sokszor kerestem a neved
tisztasszonyaink sok szép neve között.
Most már tudom, miért nem találtalak.
De a tudás nem mindig nagy öröm,
jaj a tudás, s nem mindig hatalom.
Ettük jaj mindketten gyümölcsét
a tudás fájának,
de elkeseredett a tudástól a gyümölcs,
elkeseredett mindkettőnk számára.
Mert nélküled ízelem most tovább
az almát a tudás fájáról,
amely számodra sem volt az igaz élet fája!
„Máriától Veronikáig
sok asszonyom-társam hagyott így magamra
keserű szájjal
és, igen, rossznak tudom magam
és gyávának és sokszor nem tudom
mivégre lett bogáncsos kóró életem,
és mért magánykodik
és mért árváskodik
a kiürülő nagy bús mezőn,
hol magamra maradtam.*

*Elszégyllem magam, jaj, nem egyszer,
ha néhanapján rajtakapom magam,
hogy még élek,
hogy örülök,
hangosan kacagok
és — nem gondolok rátok,
akik az egy percbe
mind, jaj, bele nem fértek.*

*Mert barátok között
van még öröm-morzsa.
S ha itt-ott asszony- vagy gyermekszem
csillanva testemre hull
e nagy árvaságban,
föld alatti sírban,
vagy érő búzakalász-hullám
ringatja el szemem —
eltűnsz, halott asszony,
elveszel a tudatküszöb alatt.
Mevetsz érte? Felrovd hibámul?
Vagy igenlőn bólintsz
a haláltusától már kisimult arccal?*

*Te hiú nem voltál,
te — igen — tudom, örökre intesz,
hisz tudod,
a béna bánat bús ernyedtté süllyeszt,
pedig rám hagytad munkádat, a munkát,
mit már többé magad el nem végzel.*

*Igyekszem örülni,
igyekszem gyűlölni.
De ha parancsolod
sem tudlak elfeledni!
Hiszen, igen,
ma már megmondhatom,
három évvel bús halálod után
most már megmondhatom:*

Szerettelek!

Strassburg, 1944

ELHAGYOTT FAZÉK

*Ez már a végnek kezdete
és már úgy él búsult világban,
mint költözéskor véletlenül
(vagy talán szándékosan?)*

*elhagyott ütött-kopott fazék
egyedül a hideg tűzhely sarkában
és nincs, aki vízzel itt-ott megtöltse
és meg sem tartaná már a vizet magában,
mert csak azért nem tud róla,
hogy régen aprón, sziklaszerűen lyukacsos,
mert senki azóta épségét
vízzel-tejjel ki nem próbálta.*

*Elül egymagában
búsul
tükröt külseje-belseje elé
nem tart már esztendeje
és így és ezért tud még
kuszált idegekkel
elkallódva élni.
„De ez a végnek kezdete” —
hajtogatja magában . . .
Pedig ha volna tükre,
látná:
a vég vége kezdődött el benne és körötte.
De míg körötte új kezdetbe csap az enyészet
új lakónak jöttén —
benne mindennek
és örökre
vége.*

*Nem tudja,
s így még bírja uralommal
bomlott idegei fölött
és gubbaszt,
csak gubbaszt tétlen ernyedtségben.*

Strassburg, 1944

GULYÁS JÓZSEF

ELVESZETT PARADICSOM

A szót ki kell mondani gyökerestől.

*Utolsó mesterség ez. Percenként
megúttatják velem.
Utolsó mesterség ez, a legutolsó.*

*Isten óvja a mi fehér lányainkat
az elbukott, hazátlan költőktől,
óbégnak az ártatlan,
a legsötétebb üzleteket kötögető anyák,
ezek a csúf banyák.
S a költő összetenné
a két első lábát, hacsak beszagolhatna
a nagy világos teázókba.*

*

*Késő, késő megragadni
a kis hasított élű kalapácsot,
cérnát pöngetni
vagy üllőn verni ki dalom,
rádió s tévé beleivel
szuszogni el sötétedésig,
az üllőt pöngetni,
üresen, mikor a hangja
ezüst meg arany ötvözet,
mikor a hangja: vas.
Késő, késő
válogatnom a hangszerek között,
s ha meggondolom,
hogy itt a hangszerek döntöttek,
sokkal később.
Útálom magam, a hangszerem:
örökölt púpomat. Bánom
a kis hasított élű kalapácsot,
az üllőt,
hogy fölvettem a kesztyűt,
hogy elfogadtam a kihívást.*

*Nyírettyük, csontnak fűrészze,
kis rossz vonók,
egy hajszál kitágul.*

*Nyírettyük között látom:
az éden sörénye
szitákra omlik, selyemháló.*

*Mint pici fellocsolt kápolna,
reggeli műhelyem.
Mert kint éppen májusi reggel
bontja szírmát
a műhely előtt.
Lovak jönnek, László angyalai,
konyítva lépnek oltárom elébe,
nyakuk hangszer,
nyakuk, melyre vágóhidak
véres szeme pillant,
a nyakuk, ó,
e szitákra hajló mező,
tenger aranyhúr susstorog.
Mekondul az üllő
a kovácműhely szentélyében.
Mint a ló, bánom
a hangja-ezüst-meg-arany üllőt,
bánom,
hogy fölvettem a kesztyűt,
hogy elfogadtam a kihívást.*

*Más kezek kalapálják
a májusi fények rózsáit.*

Utolsó hangszer ez, a legutolsó.

NE JÖJJÖN IDE

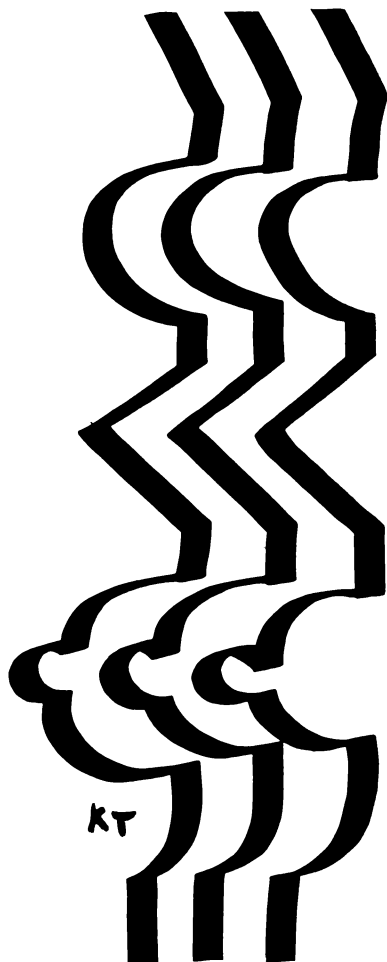
*Ne jöjjön ide,
a végén várom és akarom ennek a rosszul kezdett,
kilátástalan ügynek.
Ne jöjjön ide, ki más-más
piacon árulja nappalait és éjszakáit,*

*köznapjait és ünnepeit,
más áron és más tereken.
Én éjjel köhögök, sírok és káromkodom
és hánykolódom idegen földön.
Holnap május lesz,
hazamegyek és elásom magam,
egy keskeny pallón megyek
keresztül és felhúzódom mögöttem.
Ide ne jöjjön
rosszul végződött éjszakák után.
Én álmatlanul fekszem és pusztulok,
tüzes övvel derekamon,
tisztá ágyban, tisztán és fehérén.
Az éjszakáit hordja csak
bárak szemétdombjára.
Szörösen, fásan, elmúlt haraggal,
kigyógyulva minden reményből, illúzióból,
hiúságból és szeretetből,
mikor a reggel rásüt az ablakomra
és elszalad,
tarlós arcomra ne hozzon
szájában virágot bárak sarából.*

A VERSENY EZREDIK FUTAMÁBAN

*Hajók viszik egyre messzebb a pillanatot.
Megrakottan
a semmibe elúszó pillanathajók.
Magányos trapp ez,
arcomba röhögnek belülről az élet kellékei,
magányos trapp ez,
28 éve tart, magányos ügetés
völgynek, felcsapó dombnak
és elszunnyad mellettem a délután olykor,
elszunnyadnak a fák,
elalszik a folyóvíz mentében lefelé.
A hirtelen támadt szél
kifújja fejemből a nehéz ködöket.*

*Nem tudni, mire érkezünk,
nem, hova, miért,
ami van: minden pillanatban választani,
dönteni mindég, örökké.
Egy golyó lyukat üt a csendbe,
darázsként közeleg felém.
Mikor a szél kifújja belőlem a ködöket,
tisztán látom,
mit jelent elveszteni ezt a versenyt.
Egyetlen ember a városokban,
egyetlen a hűvös reggeleken,
egyetlen a pályán,
egyetlen a táguló körök magányában,
elszabadult tókéék,
elszabadult vad nevetés arcomon a verseny ezredik futamában.*

A TÁNCOSPÁR

A Kis öbölben a tenger néha smaragdzöld, máskor meg olyan különleges kék árnyalatokban igyekszik elnyelni a nap tükörképét, amilyeneket csak a színek törvényeivel hadilábon álló, rossz festők képesek vászonra kenni. A naplemente órájáról legjobb meg sem emlékezni, hiszen ilyenkor a víz felszínét piros tintamassza árasztja el...

De hát a természet nem tiszteli az esztétikum szabályait, naponta megismétli sajátos színjátékát — és ez a játék messziről jött emberek tömegét vonzza a bájos öböl partjára.

A Kis öböl partján ormótlan, szürke sziklatömbök helyezkednek el valamilyen tektonikus erőttől kiképzett aszimmetrikus rendben, talán hogy, némileg ellensúlyozzák a káprázatos színek hatását. És az emberek többsége ezeken a rapacsos, vízmosta üregektől sebzett gromádokon keres magának helyet, hogy ülve vagy heverészve bámuljon a semmibe, hunyorgasson a tűző nap felé. Némelyek, talán a szebbek, mutatósabbak, távolabbi, a vízből kiemelkedő szirteken állnak mozdatlanul, mintha ebben a színpadi díszletben ők képviselnék a papírmásé szoborfigurákat.

Pedig valamivel feljebb végtelen hosszúra nyúlt parkosított sáv kínálja árnyékát a nap imádóinak mindhiába. A bozontos fenyők, az égbe nyúló, szárnyukat lebegtető cédrusok, az illatos délszaki bokrok és görcsös testű olajfák alatti zöld pázsit bársonyos puhasága csak néhány csontos aggastyánt és piciny gyerekeket vonzott magához.

Még feljebb ápolt sétány, szeli keresztbe az enyhén emelkedő, egyre színpadiasabb partsávot, melynek folytatásában kétoldalt sűrű erdővel szegélyezett, mélyre hatoló tisztás közepén nagy, kék mozaikkockákkal kirakott fürdőmedence egészíti ki a természet vélt hiányosságát, hogy az is belegázolhasson a felszivattyúzott tengervízbe, aki a Kis öböl partjától valamilyen oknál fogva távol kíván maradni.

Ez még azonban nem a legmélyebb, nem a befejező színpal — egy újabb, heverőktől, kerti székektől tarkított pázsitos terület fölött, az öbölt szegélyező domb legmagasabb pontján, széles, az erdő fái közé benyomult fehér betonépület zárja le ezt a monumentális képet. A Paradiso szálló hírnevével, sok száz kitárt ablakával és ki-be ugrándozó, erkélysoraival, teljes méltóságban jelzi, hogy a kis öböl partján hemzsegő embertömeg kolosszális építményének kizárólagos árnyékában és búvókörében él.

Mert a Paradiso fogalom. Név, mely messze országokban ismert, vállalkozás, mely mágneses erővel vonzza a napsütésben szegény, de egyebekben bővelkedő tájak embereit. Egy betonhatalmasság, mely

előtt a honi nyaralók suttogásra halkítják szavukat és tisztelettel lépdelnek el. Csupán az esthomály beállta után bátorkodnak közelebbről bepillantani fényesen kivilágított belső világába.

Paradiso . . . és nincs tovább. Az utolsó színpal, a csúcs. Mögötte nagy szakadék, melynek túlsó oldalán egyszerű házak állnak, a házakban pedig egyszerű emberek laknak.

Egyszerű emberek, akik nagy ritkán összeszedik bátorságukat és a fény csábításától hajtva fölmennek a csillogó Paradiso egy nyitott erkélyére, ahol a pincérsereg nagylelkű, hallgatólagos beleegyezésével önfeledten bámulják a szokatlan pompát, a fénylő kosztümökbe öltözött zenészek muzsikájára táncoló, előkelőnek tűnő párokat.

*

A nagy színpad mögötti területen, tehát a Paradiso túloldalán, az egyszerűbb házak lakói körében elterjedt a hír: különös táncospár bukkant fel a nagy szálloda tánctermeiben. Estéknként elsőként érkeznek és az utolsókkal távoznak a teremből. Pedig nem is fiatalok, sőt . . . De nem koruk teszi őket feltűnővé, hanem a mód, ahogyan táncukat lejtik. És akik látták, elragadtatással mesélték rendkívül érdekes mozdulataikról, mutatványzámba menő lépéseikről.

A mese terjedt, az én fülemben is eljutott. Ezek nyilvánvalóan parkett-táncosok — villant fel előttem a filmekben látott szórakozóhelyek nélkülözhetetlen attrakciója. Talán éppen a Paradiso alkalmazta őket, hogy jól fizető vendégeinek ezzel is kedvében járjon. A sok mese azonban annyira fölkelletette érdeklődésemet, hogy egy este csatlakoztam a bábészkodók csoportjához és fölmentem a szálloda hosszú, belső erkélyére, ahonnan jól láthattam a színes kőkockákkal padlózott, a lámpafényt élesen visszaverő táncplatón kisló párok tömegét. A villamosított zenekarban két lenszöke hajú karcsú leány és két szakállas fiatalember játszott ritkán látott szorgalommal és a kerethez illő muzikalitással. Két gitár, egy dobkomplett, egy orgona.

Percekig bábultam a számomra szokatlan látványt, míg észbe kaptam, hogy tulajdonképpen csak az a bizonyos táncospár miatt jöttem fel a bábészkodók erkélyére, amelyet magamban már régen a szégyen és a megalázkodás galériájának kereszteltem el.

A keresett párt még ebben a kavargó, nagy tömegben sem volt nehéz felfedezni. Mert ahogy megkezdték táncukat, a többiek szabad teret nyitottak számukra, hogy zavartalanul nyújthassák valóban különös lépéseiket, hogy kedvük szerint végezzék nyaktörő forgásaikat, különleges mutatványukat.

Ezek lennének hát a szakadékon túl is híressé vált táncosok. Az erősen deresedő férfi vastag keretbe foglalt szemüveget hordott, frakknak, szmokingnak azonban nyoma sem volt. Tintakék trikóing feszült hízásnak induló felsőtestére. Az asszony onnan fentről jóval fiatalabbnak tűnt, hiszen aligszoknyája a férfi által diktált merész mozdulatoknál frivolan magasra libbent, így formás combjai egészen a csipkés kis nadrágig tárultak a férfiszemek elé. Haját vörösre festette, arcát divatos sminkréteg kendőzte. Dereka úgy hajlott, mint a húszéveseknek.

Úgy táncoltak, mintha teljesen egyedül lettek volna azokon a fényes kockákon, mintha a zenekar csak miattuk muzsikálna. Fizetett akrobaták így nem táncolhatnak — morfondíroztam magamban. De valamikor talán... Esetleg a nyugaton gyakori táncversenyek egykori bajnokai. Igen... és most itt lejtik a táncot saját szórakozásukra... talán az emlékeiket idézik... vagy esetleg olyan időket akarnak visszahozni, melyek már a távoli múltba süllyedtek el...

Gondolataimat furcsa jelenség szakította meg. Egy távolabbi táncos kirívó láb- és kézmozdulatokkal siklott partnernője oldalán, aki ezeket a mozdulatokat hasonlóakkal igyekezett utánozni. Nemsokára még egy pár követte példájukat, majd egyre többen tértek át a hadonászó, groteszk mozdulatokra, amelyeknek az értelmét csak akkor fogtam fel, amikor felfedeztem az arcukra kiült kaján mosolygást és láttam, hogy tekintetüket időnként az idős táncos és partnernője felé fordítják. Őket mímelték, őket figurázták ki leplezetlenül, jól szórakozva.

A Paradiso vendégei tehát jól mulattak. A rövidlátó férfi és a karjában ringatózó asszony azonban mindebből semmit sem észlelt. Továbbra is önfeledten táncoltak, nem tudván, hogy a kőkockákon ugরান্দó társaságot bohócként szórakoztatják.

De nekem fejembe tódult a vér. Legszívesebben közénk vágtam volna egy kezem ügyénél lévő kemény tárgyat, hogy nagyot koppanjon a kővön, hogy, mindenki megálljon, hogy elnémuljon a zene. De nem tehettem. Lehajtott fejjel kullogtam le a lépcsőn, aztán — amikor már kint voltam — sietve távoztam a szakadék túloldalára.

Leginkább az fájt, hogy az erkély közönsége továbbra is figyelmesen nézte a táncolókat. Hogy semmit sem láttak, hogy később is csak a csodálatos párról meséltek és a következő estéken is elmentek ugyanoda.

Én is elmentem még egyszer. Látni akartam, nem képzelődtem-e, vagy nem voltam-e véletlen esetnek a szemtanúja. De percek múltán meggyőződtem, hogy mindez igaz volt. Mert minden hasonlóan ismétlődött.

*

A Kis öbölben a tenger néha smaragdzöld, máskor olyan különleges kék. A naplemente perceiről legjobb meg sem emlékezni, hiszen ilyenkor a víz felszínét piros tintamassza árasztja el.

A Kis öböl partján ormóttan, szürke szikladarabok helyezkednek el. Egy lapályból kiemelkedő sziklán felfedeztem őket. A táncospárt. Éppen szedelőzködtek.

Megbújtam a parttól felfelé vezető ösvényt szegélyező erdő egyik fenyőfája mögött és bevártam őket. A férfi nagyobb csomagot cipelt, a nő könnyű strandtáskát lógatott a kezében. A férfi csaknem úgy festett, mint a táncteremben, a nő rövid sortban lépegetett mellette, széles karimájú szalmakalapja kissé árnyékba vonta arcát. Elhaladtak előttem. A nő megemelte fejét — túl lehetett az ötvenen.

Szóltanul mentek egymás mellett, de néha összemosolyogtak. Óvatosan mögéjük szegődtem, hiszen utunk, legalább is egy darabon, ugyanabba az irányba vezetett. Lassú ballagással elhagytuk a kékmozaikos medencét, majd a heverőkkel tarkított zöld tisztáshoz értünk. És máris feltűnt a Paradiso hatalmas, méltóságteljes tömbje. Ők ketten majd rövidesen letérnek az egyik följárathoz vezető, nyers terméskővel kirakott útra, én meg majd tovább megyek. Ők majd eltűnnek a fényűző életet kínáló szálloda útvesztőiben, én meg folytatom a szakadék felé. Ők nemsokára belépnek abba a világba, melyről nem is sejtik, hogy számukra a bohócok szerepét osztotta ki, én meg majd megyek a magam útján.

Amikor azonban a Paradiso tömbjével egy vonalba értünk, ők sem tértek le az én utamról. Talán a főbejárathoz igyekeznek — elmélkedtem. De nem ez történt. Egykedvűen mentek tovább előttem azon az ösvényen, mely a szállodától távolodik, mely a szakadékon keresztül abba a másik világba vezet.

Elérték a szakadékon túli negyedét és befordultak abba a kis utcába, melyen nekem is végig kellett mennem. A kis utca egyik házacskájához érve megálltak; a férfi leeresztette csomagját, kinyitotta a vasveretes kiskaput és udvarias mozdulattal befelé tessékelte az asszonyt. Távolodva tőlük még visszanéztem, hogy lássam, miként tűnnek el az egyszerű emberek negyedének egyik házában, ahol olyan hazai és külföldi vendégek laknak, akik a Kis öböl nagyhírű partján igyekeznek maguknak megtalálni a néhány hetes földi paradicsomot.

MOLCER MÁTYÁS

NYOLC DAL

Pablo Neruda emlékének

1

*teljes áron
teljes álom
teljesülhet
vakvágányon*

*végső érvben
végső mértben
fut a vonat
vaksötétben*

2

*fecskeárnyú
simitással
érintkezel
a világgal*

*se vizeken
se magasban
sem a földön
se magadban*

3

*sovány csodák
hitegetik*

4

*neve nincsen
nyugodt távol
kisomfordál
e világból*

*esőben a
dísznövények
rozsdásodó
drótsövények*

5

*három tényű
világodban
három járom
tört nyakadon*

*ide-oda
járkálj járkálj
üres térben
sose érij el*

6

villanásnyi öröklét

7

*hogy ilyen
hogy olyan
ha feláll
igazán*

*erre jön
suhánó
paripán
azután*

8

*tüzes csillag
számon kéri
e világot
elenyészti*

FELNŐTTEK, ÁGYBAN VAGY TOK MÁR?

MESEJÁTÉK

SZEREPLŐK

Miske	Rókuszné	Tündér
Linka	Ámbris	Óriástörpe
Puruczné	Lakmusz Tamás	A fa
Remete	Csárdás	Ördög

1. Kép

(Szín: csárda a pusztán.)

MISKE: *(énekel odabenn)*

Aki legény, jöjjön ide,
Hadd tekintek a szemibe...
*(Csörömpölés, a nóta abbamarad, kivágódik az
ajtó, kirepül rajta Miske.)*
Na!...
Egyen jöttök fél ellen?
(Apró legény, tápáskodik, porolja magát.)
Csikós legény így mulat
A csárdában,
Csikós legény búja-baja
Babája...
(Nyílik az ajtó, de csak hang jön.)
A b b a h a g y n i !

MISKE: Azért se!

A pénzemért addig mulatok...

CSÁRDÁS: *(odabent)* Amíg volt! *(becsukódik az ajtó)*

MISKE: *(dörömböl)* Nem addig a!

Nem elég az örömből,
Nyissátok ki,
Amíg szépen dörömböl,
(Kihúzza magát.)
Mert ha egyszer béunok a dörömbbe,
Ezt a nyamvadt ajtót itten töröm be!
Kinyitnííí...!
(Az ajtóban behemót alak jelenik meg.)

CSÁRDÁS: Eger kapar ideki a falakon.
(Ráripakodik Miskére.)
 Mi kell?!

MISKE: Méghogy mi kell?... *(Menne be, de a hústoronyba ütközik.)*
 Hát izé... *(csendesen)* a kalapom...

CSÁRDÁS: *(be, néhány pillanat múlva repül a kalap)*

MISKE: *(elvörösödik dühében, ráugrik a kalapra, tapossa)*
 Majd én megmutatom kendnek,
 Hogy lesz rendformája a rendnek,
 Hogy kell a csikóst
 Süvegelni szaporán s alázattal telve.

CSÁRDÁS: *(odabenn)* Valakinek ki lesz tépve a nyelve!

MISKE: *(halkabban)* Hol leszel te, tőhönye alak,
 Mikor én lepénnyé lapítalak?!
(Büszkén kihúzza magát, fejébe csapja a kalapot, de legyökeredzik a meglepetéstől, mert az letut a szemöldök alá. A levegőt tapogatva indul a csárda ajtaja felé. Megáll előtte, emeli az öklét, aztán legyint, s halkan kopog.)

CSÁRDÁS: *(benn)* Ki dörömböl?
 Verje meg az isten,
 Sose lesz csend itten?! *(kijön)*

MISKE: *(mutatja)* Ez bezzeg nem az én kalapom.

CSÁRDÁS: Dehonnem!

MISKE: 'Sze eltakarja
 Majd egész alakom.

CSÁRDÁS: Égész jól föstesz benne
 Így, cseppet összemelve!

MISKE: De mintha ellepne setét átok,
 Nem is látok
 Napot.

CSÁRDÁS: Egen. Hát majd kikapogatom.
(Felkapja a meszellőnyelet az ajtó mellől.)
 Ne, itt a bot! *(be)*

MISKE: *(emeli, mintha a hátára akarna húzni)*

CSÁRDÁS: *(megfordul)*

MISKE: *(úgy tesz, mintha a botos táncot járná)*

CSÁRDÁS: *(a tánc után be)*

MISKE: Hazafelé áll a kocsi rúdja,
 Hol hálsz szegény,
 Csikós legény,
 Csak a jó ég tudja... *(énekel)*
 Harmatos fű takarója,
 Dalos madár altatója,
 Amikor a pusztát rója,

Pejlova a párnája . . .

(Közben a pányvarúdhoz oldalgott és kitapogatta a pányvakötelet.)

Gyere Ráró, kitellett a boldogság,
Odamegyünk, ahol összefoldozzák . . .

(Megragadja az elvágott pányvakötelet réműlten.)

Ráró! Pajtás! Testvér!
Bátya így elmegy,
Hogy nem is köszön kigyelmed?!

(Dörömböl a csárdaajtón.)

CSÁRDÁS: *(dühösen ki)* Ha nem tágulsz,
Pofon lesz a foganat,

MISKE: Azt mondja kend,
Nem látta a lovamat?

CSÁRDÁS: Úgy eszek, hogy
Nem is főzök ebédet,
Itt ülök furt,
Őrizem a gebédet.

(Nagyot szusszant.)

Ha itt nincs, hát elkötték a zsványok,
Nyugodalmas jó éjszakát kívánok!

(Bevágja az ajtót.)

MISKE: Mehetsz, árva,
A vásárba,
Ott kiáltsad:
„Árva számáért vegyenek!” . . .

(Nagyot sóhajt.)

Hogy a fene egye meg!

(Búsan elballag a zsineget húzva maga után.)

2. Kép

REMETE: *(a földből valamiféle gyökeret csupál ki, megtörölgeti, beleharap, dühösen köpi ki)*
Pfúj, hogy mik nőnek!

MISKE: *(beténferül)* Adj'isten, öregapám!

REMETE: Szerencséd, hogy öregapádnak szólítottál!

MISKE: Nahát, ez az egyetlen szerencse,
Ami máma ért.

REMETE: Mért?

MISKE: Elkötötték lovamat,
Elcserélték kalapomat,
Kirúgtak a csárdából.

REMETE: Így jár a,
Ki nem a vizet nyakalja,

MISKE: Nyakalom én,
Hogyha nagyon akarja,
Csak azt tessék énvelem tudatni:
Hogyan lehet sóba-vízben mulatni?

REMETE: Mulatni hívság, — vesd meg!

MISKE: Álljak kendhez felesnek,
Reggel este: ámen,
Életem is rámen.

REMETE: Varázsló vagyok,
Nem ima-malom.

MISKE: Hú, az jó!,
Kívánságom egy egész halom.
(Meglobogtatja a kötelet.)
Térítse meg a lovam.

REMETE: *(megvakarja üstökét)*
Hát a jót, aztat még tanulom,
Nem is tudok, csak büntetni.

MISKE: Hogyan?

REMETE: Hát a ló a nem lesz meg,
De téged is el tudlak tüntetni.

MISKE: *(ijedten)* Köszönöm!
Akkor már azt se tudhatom:
Én vagyok-é a ló, ami nincs meg?
Jobban hasznát tudnám venni,
Valami kincsnék.

REMETE: Kincsnék? Hogy abból kifolyólag,
Támadjék belőled egy beképzelt, kapzsi hólyag,
Igaz szeretetre képtelen, galád?

MISKE: Hászen adnám én alább,
De a lovat se tudod megmondani,
Hol van?
Így aztán haza se mehetek,
Mert a gazdám
Irtó megszalaszt ám.

REMETE: Kalapod fejedbe vágod,
S megkerülöd kerek e világot.

MISKE: *(búsan fejébe löki)* Ehen-e,
Ennyit fogok belőle látni.
Legalább érje el azt még,
Hogy összébb suvadjék.

REMETE: Mért volnék én holmi
Varázsló,
Ha még ezt se tudnám orvosolni?
(Szétrúg a motyója közt, egy botot emelint ki.)

MISKE: (áhitattal)
Varázspálca . . .

REMETE: Úgy is lehet mondani . . .
Fordulj!

MISKE: Nem szabad látnom,
A csodát hogy ejti meg?

REMETE: Minek?!
Ami varázskedvet kapnál,
Nem tartana tovább három napnál.
(Miske megfordul, Remete kidugja a botot hátul az ingén, és a gatyakorcába akasztja, úgyhogy a bot felső vége kitámasztja a kalapot.)
Hókuszpókusz,
Süménfalvi Rókusz.

MISKE: Az ki?

REMETE: Az én vagyok.

MISKE: *(csodálkozva tapogatja a kalapot)*
Ni, hát a fejem nagyobb?

REMETE: *(belevihog a bozótba)*
S még gömbölyödik, ha hagyod . . .
Most már állhatsz a gazdád elé bátran.

MISKE: De mit szól, hogy a pejt nem találtam?

REMETE: Összekurvít, pocskol,
Előkerül az ostor . . .

MISKE: *(felhorkan)* Úgyan-ugye . . .
És mit kaptam a varázslattal?

REMETE: Nem mondom, hogy egy „terülj asztal”,
De büszkeség hajt, ami
nem enged fejet hajtani,
Bármi essék.
Próbáld na, leszegni . . . Tessék!

MISKE: *(megpróbálja, természetesen a karó nem engedi)*

REMETE: Érzed a büszkeséget?

MISKE: Honne! Mindjárt bégek,
Vedlett papocskám.

REMETE: S felemelő érzés?

MISKE: S töri a lapockám.

REMETE: *(kenetesen)* Az ember gerince . . .

MISKE: Mondotta loppal,
Kása Vince,
A deresen,
Mikor egyenesíteni kezdték
A bottal.

REMETE: Neked búvöljék az ember!

MISKE: A lovam keresem,
De meglett a tartásom.
Verjek fel minden cserényt sorban,

„Odanézz, csikós pajtásom,
Milyen délcegen ülök a porban!”

REMETE: Hát egyelőre ennyi . . . (*vállat von*)
Láttalak, az nem akartál lenni.

MISKE: Pedig isten látja lelkem,
Ott a felhős telken,
Jobb volna, megsemtörtént-formán,
Fellebbenni a prondon . . . (*meglendíti a kötelet*)
S ahhoz . . . nem is kell csoda.
A hurkot nyakába veti, végét méregeti az ághoz.)

REMETE: Nem azért mondom,
De nem ér oda . . . (*összecsapja a kezét*)
Ej, hát egy, ló miatt!

MISKE: Ló? . . . (*sóhajt*) ó . . . !
Élemedett eretnek,
Ez csak törmeléke a bajomnak.

REMETE: Nohát, ne is mondd tovább:
Nem szeretnek . . .

MISKE: (*meglepődve*) Boszorkányság!
Látszik rajtam?

REMETE: Leri rólad a bánat,
Hogy kicsinek születted — s maflának.
De főleg . . .

MISKE: És ezen lehet segíteni?

REMETE: Hát, ugye,
Nagy mafla az még lehet belőled.

MISKE: Na és, mi az a „főleg”?

REMETE: Hogy előre mindenbe belenyugszol,
Ha hajnalban,
Kakas helyett tyúk szól,
Ha felkenik veled a gangot,
Akkor sem ádsz hangot.

MISKE: Egy remete bezzeg feleselhet estig!

REMETE: Mosórongy lettél,
Úgy szereted azt az Esztit . . .

MISKE: (*elkottyintja*) Linkát!

REMETE: Na, kibökted végre!

MISKE: A nyelvem haraptam volna el inkább!
Ezt nem szabad tudni,
Senki emberfiának!

REMETE: Szamár mondja fiának:
Nincs párja az „iá”-nak!

MISKE: Na ugye, maga is heccel,
Vén rozzant.

REMETE: Csak az bosszant, tudod,
Hogy ilyen rezzenős is lehet valaki.

MISKE: Akad itt más is,
Aki világgá futott,
S ha nagyon meggondolom,
Most éppen az van:
Gyagyás mond ütődöttnek „lelét”.

REMETE: *(elfutja a méreg)* Most aztán elég!
Tűnj el!
(Villámlás, dörgés, sötétség.)

MISKE: *(eltűnik)*

REMETE: *(vállat von)*
Pardon . . . Elszóltam magam . . .

3. Kép

(Megy a kalap magában.)

MISKE: *(láthatatlan, a hangja kíséri a kalap mozdulatait)*

Száraz ágú vadalmafa almástul,
Jó istennel most búcsúzunk egymástul,
Ami kilóg kalapomból,
Annyi látszik alakomból,
Énhozzám sok egy szem is,
S a vaknak tán tetszem is.
Bánatom van — nem hiszem,
Le se rí már rólam semmi sem,
Bogyborék a fazakán,
Üveges volt az apám,
Sziklakőnek tervezett,
Árnyékom is elveszett,
Aszongya a Jehova:
„Fiam, Izsák, sehova!
Téged várnak sehol se,
És szeretnek sehányan,
Búcsúzhatsz a semmitől,
Tartóztatnak semeddig,
És biztatnak: nehogy!
Mind csak erre jön ki:
Édes fiam, Senki,
Érezd magad sehogy,
Míg a semmi kifogy.
(Felemeli a hangját.)
De mielőtt nekimék a világnak,
Hazafutok, azt mondom a babámnak:
Jól nézzen meg magának!

4. Kép

(*Linka szobája. Puruczné, Linka, Ámbri.*)

PURUCZNÉ: Vackolj lány,
A vendég is hazamehet már.

ÁMBRI: Ei se tévednék,
Ha a setét
Nyakamba esne.

PURUCZNÉ: Nem hagyja félbe feleletét,
Érve akkora,
Hogy másnak sérve lenne tőle.

ÁMBRI: Látom már,
Boldogságos estem letőle,
Menni kék,

PURUCZNÉ: Nem tartóztatlak semmiképp!

LINKA: (*rimánkodik*) Hiszen
Így álmunkból egy cseppet viszen.

PURUCZNÉ: Holnap is van nap,

ÁMBRI: De az már másé.

PURUCZNÉ: Bezony. A Lakmusz Tamásé.

LINKA: Látni se lássam,
Ha más van.

PURUCZNÉ: Ejh, ostoba jérce,
Bőrdbe férsz-e?
Ha szándoka komoly,
Fogod isten lábát.

ÁMBRI: Az is lehet fábul.

PURUCZNÉ: (*dobbant*) Tágulj!
Akkor lássalak,
Mikor vak a hátát.

LINKA: Jól van . . . Meg ne egye!

PURUCZNÉ: Csak azt várom, megy-e?

ÁMBRI: (*közelebb húzódszkodik Linkához*) Itt se vagyok.

PURUCZNÉ: Látom!

ÁMBRI: (*megsimogatja Linka kezét*)

PURUCZNÉ: (*a hátára csap*)
Hagyod!

ÁMBRI: (*kifelé húzódszkodik*)
Jól van no . . . Áldás!
(*Keserűn.*)
Jöhet a váltás!

LINKA: (*sértődötten*) Engem is bántszt hát?

ÁMBRI: Szívemből kitepem a szerelem-palántát
Gyükerestül . . .

- Csak esnék mán át a bánat nagyján!
(*Bevágja az ajtót.*)
- PURUCZNÉ: A kocsirúd, — azon ess keresztül!
- LINKA: (*sír*)
- PURUCZNÉ: Bög a nagylány,
Úristen! Mi lenne itt,
Ha hagynám!
(*Dohogva el.*)
- LINKA: (*egyedül, ének*)
Gerlemadár búcsút int a párjának,
Édes anyám, mért nem szültél árvának.
Árva madár,
Fészke nincsen — messze száll.
(*Rácsap a párnára, majd feje fölé emeli, lassú táncléptekkel hajladozik.*)
Fenn az égen,
Hajnal csillag ne ragyogj!
Lakodalom van a házban,
S a menyasszony én vagyok.
Gerlemadár sírva gondol párjára,
A menyasszony
Ráborul,
És könnye hull a párnára.
(*Az ágyra dobja a párnát, ráborul és válla rángatózik.*)
(*Nyílik az ajtó, besétál a kalap.*)
- MISKE: (*hang csak*)
Ne sírj, Linka!
- LINKA: (*a párnába*) Nem sírok, csak zokogok...
(*Felugrik.*)
Jézusom! Ki az?
- MISKE: Izé... én...
Mindjárt kimék, kopogok.
- LINKA: (*megsímítja homlokát*)
Fekete kos, három pappal,
Álmodok fényes nappal!
Üres szoba hangot ad.
- MISKE: (*sértődötten*)
Hát,
S én mi a fitty, volnék?
- LINKA: Susogó akác szól még.
(*Odamegy, becsukja az ablakot.*)
Tényleg lefekszem,
Mert lidércek kezdenek járni,
(*Kezdi gombolni a réklijét.*)
- MISKE: (*ijedten*)
Várni!

LINKA: *(felpattan)* Hallga!
(Feszülten hallgatódzik, majd legyint.)
 Ugyan, képzelődöl balga.
(A szoknyát oldozza.)

MISKE: *(felszisszen)* Híjj! . . . Az anyám!
 Ehen a
 Gyehenna . . .
 Szememből kénköves láng csap . . .

LINKA: *(ki akar bűjni a szoknyából)*

MISKE: Nehogy lerántsad!

LINKA: *(kibújik a szoknyából)*

MISKE: *(felhördül)*

LINKA: *(az ingvállat gombolja hátul)*
(Kopognak.)

MISKE: Na, hála a papnak!

LINKA: *(forgolódik)* Valami koppant . . .

MISKE: *(súg)* Az ablak . . .

LINKA: *(elfújja a lámpát, az ablakhoz lép, halkán sikolt)*
 Ámbris!
(Kinyitja az ablakot és az ágyba siklik gyorsan.)

ÁMBRIS: *(könyörgőn)* Bejöhetnék?

MISKE: *(fojtott hang)*
 Hogyisne! . . . Lefeküdtünk . . .

ÁMBRIS: Csak annyit szeretnék . . .

MISKE: Gyere holnap!

LINKA: *(türelmetlenül)* Jaj de báva!
(Hangosan.)
 Magam vagyok a szobába . . .

ÁMBRIS: Hát akkor . . .

MISKE: Isten kenddel!

LINKA: *(sóhajt)* Most mit vackol?!

ÁMBRIS: *(elveszti türelmét)*
 Háromszárnyú vakablak,
 Menjek-e, vagy maradjak?!

MISKE: Menj el!

LINKA: Gyere!

ÁMBRIS: Értem . . .
 A bolondját jártatod.

LINKA: Hol vagy hát?

ÁMBRIS: Kútba estem, száradok.

LINKA: Tán a fejed félted, hogy leharapják,
 Ha áthágod a párkányt?

ÁMBRIS: Érted a hétfejű sárkányt,
 Lenyelem lángostul,
 És ki se köpöm a magját.

MISKE: Kint tágas,
Bent szoros,
Ha bejössz, a fakanál felpofoz.

ÁMBRIS: Ez most már így tesz,
Míg meg nem vadét!

LINKA: Kint várod a magadét.
„Szállj, sült galamb, lesnek!”

ÁMBRIS: Esmeg!
Hát én bemék,
Ha balták esnek!

MISKE: Hőjj! . . . Lassan!
(*Motozás.*)

ÁMBRIS: Valahogy szűk ez a paplany!

PURUCZNÉ: (*döngő léptekkel be*)
Mi ez a motozás, lárma?

LINKA: Leesett a párna . . .

PURUCZNÉ: És az társalog,
Jajvékol, mert nyársalod?
Lámpát gyújtok!
(*Világos lesz. Egy fej sem látszik ki a takaró alól.*)
Hiába bújtok!
(*Lerántja a takarót. Egymás mellett hárman: Ámb-
ris, Linka és középen Miske.*)

MISKE: Letölt a varázslat,
Hála Isten!

PURUCZNÉ: Hát te világnak ökre,
Mit kerestél itten
A házban?!

MISKE: Én-e?
(*Büszkén.*)
Az erkölcsökre vigyáztam.

PURUCZNÉ: (*felkapja a söprüt*)
(*Függöny*)

5. Kép (*Erdő.*)

MISKE: (*lélekszakadva be*)
Minek lettem,
S ha már vagyok,
Mér nem nagyobb,
S delibb,
Hogy mikor a hátamon,
Az „Istenhozzádot” verik
— Seprőnyéllel pedig —

Lefogjam a gyilkos kezét?!
(Megsimogatja hátsó traktusát.)
 Ó, emlékezet . . .
 Ó, veszett rontás,
 És vérontás,
 Amit túrtem . . .
(Ijedten kapja el a kezét.)
 Asszem . . . megsebesültem!

REMETE: *(kidugja a fejét a fa mögül)*
 Nem lesz halálos . . . *(vihog)*

MISKE: Úgy találod?

REMETE: Úgy, úgy . . . Nyugodtan aludj,
 A hideg víz lemossa,
 Te „falurossza!”

MISKE: Mindjárt a képire mászok, hallja!

REMETE: S én meg térdelek,
 Hogy elérjen az alja.
(Mebánta.)
 Jól van, no . . .
 Nem akarlak bántani,
 Elég, hogy eltüntettelek,

MISKE: *(dühösen)* Eltalálta, mikor kék visszarántani,
 Feloldani a varázslatot.

REMETE: Iszen láthatod,
 Hogy törődöm véled.

MISKE: El is törtek rajtam egy seprőnyelet.

REMETE: S most mi kéne,
 Mér jöttél?

MISKE: Én-e . . . ?
 Tüntessen el esmeg.

REMETE: Csak lessed!

MISKE: Elfeledte a bájolást?

REMETE: *(papríkásan)* Nem szeretem az efféle szájolást!
 S hogy kétkedel varázsigém erejében?

MISKE: Hát mit sajnálja tőlem ezt a semmit?

REMETE: Semmit? . . . Semmit?!
 Fulladnál a deregyébe!
 Én . . . aki a hétfejűt elaltatám
 S az áspist!

MISKE: Megkövetem, tatám . . .

REMETE: Meg még . . . mást is . . .

HANG A TÁVOLBÓL: Rókus! . . . Férjecském!
 Kis bolondom!
 Csak mi ketten, ismét együtt!

MISKE: Hát az áspis, az meggyűtt!

REMETE: *(felkiált)*

Tünjünk el, aszondom!
(Villámlás, dörgés, eltűnnek.)

RÓKUSZNÉ: *(boszorkány, seprűnyélen bevágtat)*

Te kis boszorkányfaló,
Délceg!

(Körülzimatol.)

Rókus-szagot érzek!

(Búsan legyint.)

Persze, nekem mindenütt az van,

Télben, tavaszban,

Esőben, napban,

(Nagyot sóhajt.)

Gyere, bánat,

Megfojtlak egy kulacsban.

(Jót húz a kulacsából, majd búsan támaszkodik a seprűnyélre.)

Amőrrre én járok,

Még a fák se fáznak,

Hulló könnyeimtől

A patakok áznak.

(Dobbant.)

Félre bánat, félre bú,

Búsúljon a homorú,

Csikarásos gyomorú!

(Meghajol a seprőnek.)

Szabad?

(Táncraperdül.)

6. Kép

(A szín üres.)

MISKE: *(hang)* Van itt valaki?

REMETE: *(hang, óvatosan)*

Mert hogy ki kérdi?

MISKE: Én, Miske . . .

S ha nem hát?

REMETE: Itt se vagyok.

MISKE: Begazolódtunk, hogy visz

A seprű.

REMETE: Biz

A zsebemben egy vas sem maradt.

MISKE: Most visszateheti magát a valóba.

REMETE: Meg kell várni, míg a varázsszó

Ereje lejár.

MISKE: Hogy a falóban!

Hát nem kend parancsol neki?

REMETE: Most még csak kapiskálom,
 Álom, hogy megtalálom,
 A fő-fő varázsigt.
 Forgatom-forgatom a kulcsot . . .
 Igaz, egy van . . . Lyuk meg túl sok . . .
 Lássuk csak . . .
 „Abrakadabra, csiribá, hókusz-pókusz.”

MISKE: . . . Rókus!

REMETE: Csitt, meg találják hallani!

MISKE: Az is valami?
 Sze' úgyse látnak.

REMETE: Száz vak . . . De egy boszorka?!

MISKE: Hát akkor csak a kezét koszolta,
 A ránk olvasással ejszen.

REMETE: Bár volna merszem
 Sziklává válni.

MISKE: Még a kutyák is le fogják . . .

REMETE: Nem kell feleselni!

MISKE: Na jó . . . csak peselni.

REMETE: Ejh elhallgass már!
(Dörgés, villámlás.)
 Hm . . . Lássuk csak . . .
 „Sundám-bundám” . . .
 „Hóbelesz!” . . .
 Már látszik belőlem egy kicsike
 Misike?
(Nincs válasz.)
 Hé! . . . Megkukultál?
(Tábla ereszkedik alá, rajta a válasz: IGEN!)
 Ezer ménkű, faláb,
 Énekelj legalább!
(Dörgés, villámlás.)

MISKE: *(énekel)*
 Kakukkfű és pemete,
 Rókus, Rókus remete,
 Ember-e vagy gyermek-e,
 Purunyó a termete,
 De ha jobban belenézek,
 Szemeimmel legelészek,
 Úgy látom, hogy elenyészett.
 Na, isten kenddel!

REMETE: Az is valami, hogy nem az eszem ment el.
(Mégköszörüli a torkát.)
 „Abrak ad abrak . . . Békalevesek . . .
 Zime-zutty . . . Rece-fice . . . Gezemice . . .”
(Lemondón.)
 Hát ugyi . . .
 Ezt még gyakorolni kék egy keveset.

7. Kép

(*Linka szobája, Puruczné és Lakmusz.*)

PURUCZNÉ: (*bosszúsan összecsapja a kezét*)

Erről szólni se szoktatok?

Apád semmire nem oktatott?

LAKMUSZ: (*hórihorgas, maffla*)

Aszonta: „Jól kösd föl, fiam, a gatyádat!”

(*Mutatja, hogy három madzaggal van megerősítve.*)

PURUCZNÉ: (*sóhajt*) Tisztoltetem atyádat . . .

Márha ő is ezt csinálta,

Akkor téged a golya hozott.

(*Szívére teszi a kezét.*)

Nem érzed, hogy odabe valami mozog?

LAKMUSZ: De, alighanem, mert szilvát ettem . . .

PURUCZNÉ: (*az égre*) Atya, fiú, Spiritusz, ki vagy felettem!

LAKMUSZ: (*felnéz ő is*)

Nem látok, csak egy pókot.

PURUCZNÉ: Anyád mit szolt, hogy idejöttél?

LAKMUSZ: Semmit se . . . Csak ógott-mógott.

PURUCZNÉ: Mind szépek vagytok,

S te még okos is tetejében.

LAKMUSZ: Ne mondjik ilyet,

Mert csóválni fogom magam,

Mint fark a kocsonyalében.

Sejde! (*ének*)

Én vagyok az, ki a legszebb,

Szeretöm ágyába fekszek,

Nem is leszen már nagy baj itt,

Ha ja babám ki nem hajít.

Ha legurít, visszamászok,

„Eresszél be, nagyon fázok,

Lükdelődzni nem fogok,

Úgy leszünk majd boldogok!”

PURUCZNÉ: (*ének*)

Kis csupor tej, sok tejfel,

Mondtam babám, hogy kelj fel,

Törött köcsög, likas tál,

Mér nem otthon aludtál.

LAKMUSZ: Rece-ruca erre szaladt,

Szűröm lóg az eresz alatt,

PURUCZNÉ: Elmehetsz már, ne is gyere,

Lesz a líknak más egere.

EGYÜTT: Jeges eső ne essél,

Babám te se keressél,

Elbujdostam, elhagytalak,
Itt kucorgok ágyad alatt.

PURUCZNÉ: *(az ének után)*

Hát most kezdjük előről!

LAKMUSZ: Már egészen felőröl.

PURUCZNÉ: Pedig nagy a haladás,
Mint a betyár, ha a deszkán falat ás.

(Csípőre teszi a kezét.)

Hogyan kell egy jányt megölelni?

LAKMUSZ: *(határozatlan mozdulatokat tesz a levegőben)*

PURUCZNÉ: Hogy kell őtet megcsókolni?

LAKMUSZ: *(tenyerébe hajtja fejét, gondolkodik erősen)*

PURUCZNÉ: *(megemeli a hangját)*

Hogy kell téged megsrófolni?!

(Lekapja a kendőjét, Lakmusz fejére köti, annak kalapját meg kontyába vágja.)

Szembe babám!

LAKMUSZ: *(lesüti a szemét)*

PURUCZNÉ: *(elkapja a kezét)*

Jösszte! . . .

Egy gombostű el ne férjen

Közted s közte.

(Elhelyezi Lakmusz tenyerét.)

Nyakadon a kacsók,

És most a — csók!

(Ahogy odahajol, belép Linka.)

LINKA: Hoppá! . . . Zavarok?

LAKMUSZ: *(vörösödve)*

Én . . . éppen téged . . .

LINKA: *(dévajul)* A házsám jó,

De nem az a lakó.

LAKMUSZ: Most mutatják,

Mit fogok veled tenni.

LINKA: Nézhetem is,

Vaj ki kell menni?

LAKMUSZ: Inkább én megyek.

Előtted restellem.

(Purucznéhoz.)

'sten áldja mesterem.

PURUCZNÉ: Itt maradsz beste!

(Linkához.)

Hess, te lány!

LINKA: Tán tőlem is vehetne leckét?

LAKMUSZ: Na még csak az kék!
 Hagyjuk mi eztet,
 Már a mámi is halálra ijesztett.

LINKA: *(kacag)* Ha magához tér, — velem levelezhet. *(el)*

LAKMUSZ: *(boldogan)*
 Ez jó! . . . Ez nagyon jó!
 Megírom neki, hogy . . .
 Hogy ő . . . hogy én . . . hogy mi . . .

PURUCZNÉ: Egen . . . „Isten veled Linka,
 Pont akkor fog a tinta kifogyni,
 Mikor már csaknem kibökted.
 Egy férfi nem firkál.
 Egy férfi rabol, s z ö k t e t !

LAKMUSZ: *(rémulten)* Ra . . . ra . . . szö . . . szö . . .

PURUCZNÉ: Azt várod,
 Asztalodra teszik vázában?

LAKMUSZ: Tud jobbat?

PURUCZNÉ: Ha legény, vagy, átugrol a palánkon,
 Bemászol az ágyába,
 Én aztán — benyitok!
 Lehull a titok
 Leple . . .

LAKMUSZ: Le . . . ple . . . ple

PURUCZNÉ: . . . plezek!
 Mást nem tehetsz: elveszed,
 Becsületét mentve.

LAKMUSZ: Ésss . . . ott az ágyban . . .
 Hivatkozhatom kendre?

PURUCZNÉ: *(dobbant)*

LAKMUSZ: Jó . . . jó!
(Sóhajt.)
 Ó, égi magasok!
 Csak az ágyra segítsetek fel,
 Lemászni, majd csak lemászok valahogy.

8. Kép

(Linka szobája setétedéskor.)

LINKA: *(már lefeküdt, az ágyban sóhajtozik)*
 Hajnalcsillag beragyog a pitvaron,
 Ezt a cudar világot én itthagynom,
 Bárhogy futok, utolér majd a bánat,
 Siratom a göndör hajú babámat.

MISKE: *(odakint az ablak alatt énekel)*
 Nincsen tücsök, a cirpelő én vagyok,

Két szemem a pitvarodon beragyog,
Hogyha elmégy fényes nappal este lesz,
Mert te engem, kisangyalom, nem szeretsz.

PURUCZNÉ: *(hangja)*

Sicc, bakkmacska, leloccsantalak!

MISKE: Tágulj, tatár, szűk a határ,
Édes alma nem terem.

PURUCZNÉ: Nahát, nesze szemtelen!

(Loccsanás.)

MISKE: Esik eső, majd meg áll,
Öreg ördög a pokolban kajából:
„Ha nem hallgatsz apádra,
Felteszlek a lapátra!”

PURUCZNÉ: Elhallgass, mert kimegyek!

MISKE: Ha kend kigyün,
Akkor én meg bemegyek.

(Libben a függöny.)

*(Az ablakban ezután látható árnyék jelenik meg:
Ámbris.)*

LINKA: *(ijedten)* Ki kend?

ÁMBRIS: Egyedül vagy?

MISKE: *(fojtott hangon)*

Nem!

ÁMBRIS: Jól hallottam? Nem?

MISKE: Igen!

LINKA: Nem . . . *(visszafekszik)*

ÁMBRIS: Két nyelve van,
Melyiknek higgyek?

LINKA: Egyen a szösz már,
Jössz már?!

ÁMBRIS: Asszem,

Ha meg kell vesznem,
Odabe jobban fog esni,
Ez mi?

Valaki nyomomba oson?

(Beugrik az ablakon, beáll a függöny mögé.)

LAKMUSZ: *(alakja megjelenik az ablakban)*

PURUCZNÉ: *(fojtott hangon)* No, mozogj, szarvatlan kosom,
Itt nem téged dőfnek.

LAKMUSZ: *(kapaszkodik nyögédezve)*
Egy kicsit bökj meg!

PURUCZNÉ: *(megtaszítja, hogy begurul)*
Szép csendben csinálod,
Mint mikor a Kálvária hegye dül.

LAKMUSZ: Nem gyün be?
Félek egyedül!

LINKA: Van itt valaki?

MIND A HÁRMAN: Nincs!

LINKA: Akkor jó . . .

Az a senki, akire gondolok épp,
Jöhet idebb.

*(Dulakodás az ágynál. Puruczné dörömböl az
ajtón. Eltűnnek a paplan alatt.)*

PURUCZNÉ: *(gyertyával be)* Mi van itt?!

LINKA: Alszom . . . Mi lenne?

PURUCZNÉ: *(gúnyosan)* Alszol . . . Biztos vagy benne?

LINKA: Akarja látni? . . .

(Lehunyja a szemét.)

PURUCZNÉ: Egen . . .

*(Óvatosan közelebb lép, lerántja a takarót, ki-
bukkan Ámbris és Miske feje.)*

PURUCZNÉ: *(megdöbbenve)* Hát ti . . . ?!

ÁMBRIS—MISKE: Erre jártunk, benéztünk . . .

(Még egy fej gömbölyödik a takaró alatt.)

PURUCZNÉ: *(a bosszút későbbre halasztja)*

Ohó, mit látok,
Egy gaz csábító!
Azonnal jer elő!
Lányom becsébe tiportál,
Ezt nem mossa már le, csak — az oltár!

ÁMBRIS: Ha csak az kell . . .

MISKE: Szíves örömet . . .

PURUCZNÉ: *(a sarokra mutat)*

Kuss! . . . Ott a szeglet!
(Ámbris és Miske takarodik.)

PURUCZNÉ: *(gyengéden vonja a takarót)*

Na gyere, viola . . . ihol a . . .
(A takaró alól Remete feje bukkanik ki.)
Uram Jézus! . . . Ez meg?!

REMETE: He-he . . . A varázsige az meglett . . .

PURUCZNÉ: *(az ajtóhoz a seprőért)*

Kifelé, disznó!

LAKMUSZ: *(kidugja a fejét az ágy alól)*

Úgy látszik, engem keresnek.

(Függöny)

9. Kép

(Az erdőben.)

MISKE: *(lihegve be)* Még egy seprő . . .

Ha ez így megy,
Cirokkal vetik be a pusztát.

REMETE: *(ugyancsak loholva)* Ne nyekeregj!

Ezt a nótát
Nemcsak a te hátadon húzták.

LAKMUSZ: *(beszalad, de jóval rugalmasabban)*

MISKE: Te mér futsz?

Téged senki sem űzött.

REMETE: Ráijesztettek a szűzők,

Rezgett, hogy odakapják.

LAKMUSZ: Jó Puruczné,

És hozza a papját!

REMETE: Keblemre! Te is félsz a násztól,

Azért inaltál el a háztól?

LAKMUSZ: Mindenki parancsolni akar,

Ebből elegendem lett.

MISKE: Angyalhajú Linka,

Ó, ha nekem szólna!

REMETE: Az anyja, az a bűbájos termet,

(Mutatja a gömbölyűségeket.)

MISKE: Hideg vizet hamar!

Agyára ment a seprű.

REMETE: Ne köhögj, bolha,

Még tőknek se vagy dinka.

(Füstölög.)

Csak fecseg,

Nem is tudja, mik azok az érett kecsék.

MISKE: Na jó, s akkor mit keresett

Az éretlen gyümölcsnél?

Serdületlen vágyak?

REMETE: *(megvakarja a fejét)*

Eltévesztettem az ágyat.

LAKMUSZ: Figét!

MISKE: S mért tett látszhatóvá?

REMETE: Kinyomták belőlem az igét . . .

LAKMUSZ: Maga varázsló?

El tudna tüntetni?

REMETE: Mint a száraz tehénlepényt az útról,

Amit berúgtak az árokba,

A varázsige úgy szól . . .
 (*Dühösen a homlokára csap.*)
 Hát nem elfeledtem újfent!

MISKE: Peig jó lesz, ha meglesz!

REMETE: (*Miskére*)
 Varjú vóna, károgna.

RÓKUSZNÉ: (*messziről*)
 Hogyha egyszer rátalálok páromra . . .

MISKE: Na, ezt akartam mondani épp!

REMETE: Fusson ki merre lát!

LAKMUSZ: Változtasson át
 Elébb . . .

REMETE: Jösszte!
 Majd eszembe jut futás közbe' . . .
 (*Remete és Lakmusz elfut.*)

RÓKUSZNÉ: (*be*)

MISKE: Adj isten, öreganyám . . .

RÓKUSZNÉ: Szerencsétlen!
 Mért szólítsz öreganyádnak?

MISKE: Mer . . . öreg . . .

RÓKUSZNÉ: Téves!
 (*Kacéran riszálja magát.*)
 'Sze alig múltam százhat éves.

MISKE: (*készségesen*)
 Adj isten, századosné!

RÓKUSZNÉ: (*kedvetlenül*)
 Muszáj mindig a koromról beszélni?

MISKE: Mondhatok én hamut is.

RÓKUSZNÉ: Miféle mamu?

MISKE: (*röhög*)
 Na lám, máris keveri.

RÓKUSZNÉ: (*elpityeredik*)
 Engem mindenki sérteget . . .

MISKE: Egér cincogja: „Oltják a szomjom!”
 Hát a seprű mire jó?
 Hogy odasomjon!

RÓKUSZNÉ: (*hátára vág*)

MISKE: (*sóhajt*) Köszönök szépeket . . .

RÓKUSZNÉ: (*megütődve*)
 Nem is jajgatol?

MISKE: Nekem, mi az,
 Más is veri.

RÓKUSZNÉ: Te szegény bojtár.
MISKE: *(legyint)*
Bojtár! . . .
RÓKUSZNÉ: Hát nem az voltál?
MISKE: Az. De kilopták a lovam alólám,
Míg nem voltam rajta.
RÓKUSZNÉ: S most merre mégyen?
MISKE: Ihol-e,
Világgá hajt a
Szégyen.
RÓKUSZNÉ: Áhá . . . S tündért keresel.
MISKE: Már megtaláltam.
RÓKUSZNÉ: No és?
MISKE: *(keserűn)*
Sokan voltunk az ágyban.
RÓKUSZNÉ: Szegény bojtár,
Lerogyott az oltár,
Nem is kelsz, csak elesel.
MISKE: Hát aztán!
Kendtől nem kértem kalácsot, se kenyeret.
RÓKUSZNÉ: Mán megint felesel!
Tartsd a tenyered!
MISKE: Tán belé lesz pökve?
RÓKUSZNÉ: Olvasni akarom.
MISKE: Nincs jobb könyve?!
RÓKUSZNÉ: A Sorsot bengészni
A legizgalmasabb.
(Nézi Miske tenyerét.)
Korog a hasad . . .
MISKE: *(dühösen elrántja)*
Ezt látja belőle?
Maga sem okosabb, mint a férje!
RÓKUSZNÉ: *(felsikít)* Te tudod hol van?
MISKE: Ne is kérje,
Nem mondhatom, lett légyen bármi.
RÓKUSZNÉ: Akkor békává fogsz válni!
MISKE: Na még csak ez kell,
Fogtam jótevőt, de nem ereszt el.
RÓKUSZNÉ: *(fenyegetően)*
Nos?
MISKE: Kurutty! . . .
RÓKUSZNÉ: *(ismét elpityeredik)*
Engem senki se szeret . . .

MISKE: Magát se? Csodálom,
Pedig olyan, mint egy álom.

RÓKUSZNÉ: Ugye?

MISKE: Honne... „Csak túl legyen ezen az egyen!”
Alig várja az ember, hogy felébredjen.

RÓKUSZNÉ: *(dobbant)* Majd én megtanítlak mőresre!

MISKE: Amilyen rohadtul vagyok,
Még az is jólesne.

RÓKUSZNÉ: *(varázslatra emeli kezét)*
Száliga, máliga, egy véka béka...
(Meggondolja magát.)
Hogyisne! Nem kényeztetlek.

MISKE: Fejezze be, amit kezdett,
Hadd legyen béka,
Akit a királylány csókol...

RÓKUSZNÉ: Előbb mutatom a lányt.
(Elvárásolja a lány kancsal csúfságos képét.)

MISKE: Meggondoltam magam!

RÓKUSZNÉ: Éppen jókor.

MISKE: Szép kendtől, hogy szánt,
Ezért megmondom: párját hol keresse.

RÓKUSZNÉ: Megtennéd, tényleg?
(Legyint.)
Rajtam nem segít ez se.
Az első adandó alkalommal iszkol.

MISKE: És ehhez mit szól?
(Sűg valamit.)

RÓKUSZNÉ: *(felragyog)* Gondolod, meg tudnám csinálni?

MISKE: Hát, kend a boszorka, mámi.

RÓKUSZNÉ: Semmi se elég jó, ha arról van szó,
Hogy visszaszerezzek egy táltost!

MISKE: *(röhög)* Táltos, ki a fűben szálldos!

RÓKUSZNÉ: Csitt, mert kapom a seprűt!

MISKE: Egy üt,
Kettő szalad.

RÓKUSZNÉ: Hogyhogy kettő?

MISKE: Hát ha utol akar érni!
(Megiramodik.)

RÓKUSZNÉ: Héj! Állj meg!... Légy férfi!
(Futnak jobbról balra, balról jobbra.)

RÓKUSZNÉ: *(a baloldalon bedugja a fejét)*
Hopp-hó!... Így nem jó.
Ellebeg füstként.
Csiribú!... Szirénné változzam tüstént!
(Szirén alakjában a sziklára telepszik.)

MISKE: *(balról elfut mellette)*
SZIRÉN: Merre, merre legény?
MISKE: Boszorkányok tornyosulnak
Hazánk egén.
SZIRÉN: Fordulj és tekints hátra.
A szád is úgy marad: tátva.
MISKE: Kósó leszek, mint ezelőtt az a Lót.
SZIRÉN: *(gúnyosan)* Bátrak bátra,
Hát akkor ne nézz hátra.
Ám ha akarom, az erdő is táncol,
S dalom ideláncol.
(Fényjáték, lágy muzsika.)
SZIRÉN: Magas kősziklának
Oldalából nyílik
Az szerelem-orvosság,
Ki az én szívemet,
Gyenge természetem,
Mindenkor megújítja,
Az, ki a szerelmet,
Sohasem próbálta,
Csak álomnak alítja.
MISKE: *(helyben fut)*
Szemem süket, fülemlen hályog,
Énrajtam nem fog bájord,
(Hátrál feléje.)
SZIRÉN: Dehogynem, máris,
Jössz te gyöngykaláris.
MISKE: Én ugyan nem!
(Beletántorodik a szirén karjaiba. Végigsimit a puha karokon.)
Noha
Fogoly vagyok,
Úristen, innen ne ments soha!
(Megfordul, majd kővé válik a döbbenettől.)
Tessék mondani . . .
Hogy vetik le ezt a szoknyát?
SZIRÉN: Levetik?
Az eszed tokját!
Veszik fel a seprút!
MISKE: *(menekül)*
Na, e is meggyütt,
Tán jobb is . . .
Tisztára elszibbad a karom,
Mire a halpénzt levakarom.

(Befejezése következő számunkban)

KÉZFOGÁSOK

IVAN PANČIĆ

A LÁBNYOMOKBÓL ZENE FAKAD

I.

a csodák elillantak . . .

*valamikor
míg a levegő teste voltál
a tankönyvek legmélyebb geológiai rétege
a népvándorlás minden keresztútja
az épp felbukkant sarkcsillag
a lándzsák szuronyok és ágyúk hegye
te ki egykor a vulkánból születnél
amely a tengereken úszott
tebenned várta meg az ütőér a görcsek fényét
hogyan az idő elkezdődjék a földön
hogyan valaki a lángot megjegyze
hogyan a szemekben égjen a villám*

*miattad nyíltak a virágok
suttogásod miatt a magok
virágba szöktek
a virágok a termés tartamába
te kinek az ujjai hegyeket vájtak
te ki megrajzoltad a napot s a láthatár vonalát
te ki mindezek után a halál is vagy
téged mindjárt megszeretett a messzeség
és megkért hogy állj meg és pihenj
sok városnak az alapjában
és a fáradt arcok
átlátszó falával vett körül*

*a te lábnyomodból zene fakadt
csodák sugároztak
hang szólt a süketeknek
láthatár lett a vakok számára
mozgás a súlyos betegeknek
a belőled és érted folyó célért
a füledből eredő hívásért
amelyet csak te hallasz meg
a mi átkunk a templomokban
a szépségünk a mesékben
amely miatt az emberek
városokba telepednek
és újra mások jönnek és maradnak
a reményben és háborúban*

*az emberek mesét hallgatnak
a barátom mesét vár magának
a fáradt utasnak
és a város alapjaiban nyugovóknak*

*te öltöztettél az időbe
és az örvényekbe
te
aki után járunk
elmentél
a láthatatlan bolygók útján . . .*

II.

*a te gondolatod gondolkozott
a kövek formáiban
belépett a fák átlátszó folyosóira
a te gondolatot szétszórta a földön a hajnalt*

*te vésted ki
a végtelen lépcsőket az égből
amelyen az éjszaka ereszkedik
az álmok nappalába
az aluvó bajtársakba
a mi életünkbe a pillanatba
a te elfelejtett tekintetedbe
amelyben nincs feledés
amelyre homályosan emlékezünk
a mi részegségünkben
az évezredes vágyak részegségében . . .*

III.

*a sejtelen csepeg a tó tenyerére
délelőtt a nádasban hallatszik
az égből nő ki valaki válla
és valakinek a keze
naplementét rajzol*

*izzad a síkság
szünyogokat űz el arcáról
iszapból fáj a fejünk
a párás levegőtől
a földnek pattog a kérge
a város orvost hív
lassan felbukkannak
tested vonalai
kabátot vettél fel a felhőből
hogy senki se ismerjen rád
és távozol
mint annyiszor már . . .*

IV.

*Valamikor
az út mentén a királynők
tehetetlenül a várt tehertől
túlzsépek a születéstől
várták
a te érkezésed
és öntözték a virágok függőkertjeit
ruhákat szabtak az évekből
csendet kötöttek a fejdísz körül
a halál csendjét a te érkezésedre
a lányok
akik rád vártak születésük óta
mindennap próbálták
a szolgálatot neked
a homlok mögé nézés ügyességét
a hegyek növények és állatok nyelvét
mindennap gyakorolták a várakozást
az égbolt száját
az ajkukon
a halált a nap esőjében
valamikor
a legszebb királynők az út mentén
a nyár fátylában
várták
a te érkezésed . . .*

V.

*megszűnt az égbolt érintése
a nap a torokba szorult
az arcokon
lassan
kinő a borostyán
a mellkas pincéiben
a boszorkányok
gombákat tenyésztenek
százlábúak szaladgálnak
a szemekben kertek hervadnak
a tenger hullámozása a kezekbe ér
kezed a nappal oszlopaikat tartja
és csak ne süllyedjünk el
és csak ne süllyedjünk el
lehet hogy csak te tartod az időt
a mi számunkra . . .*

VI.

*megszokott helyek voltak
ahol megálltál
amint a föld kihűlt
a föld téged is felszívott*

*és akkor
temiattad
már megjelölték a helyeket
a késtől meghalóknak
az égbolt halottainak
a te szavad miatt
lett kővé a kő
a mag maggá vált
az utazásban
az álláspontok állomáshellyé lettek
és akkor már nem volt különbség
az élők és holtak között
őket már csak a jajszók
sorompói választották szét*

*és te már akkor is kiválasztottad
az évek körvonalait
amelyek már később kibújnak
a tükörből
a térbe*

*megszokott helyek voltak
ahol később is megálltál
ott fellobbant a tűz
a forrás feltört
ott a hajnal éneke buggyant
és először
a fecske ott fészket talált
a szivárvány alatt
a felhő mögött . . .*

VII.

*két feledés között
amikor a holdfény a föld fölött
hullámszik
miként az én életem*

*ott megszeretted az én ellenségem
ott kitaláltad az én halálomat
az esőt az őszt és az utcát
amely süketen
a szemek mögött
az évek mögött
két feledés mögött
te messze vagy
semmit sem tehet az én erőm
az én szavam . . .*

VIII.

*és te aki öregen születesz meg
és a halál az örök ifjúságod
és te valamikor
a viharok kötegét tartottad kezében
amíg a csodák elpárologtak
az én szobám a tengeri áramon úszott
valamikor elhagytak minket
és a fájdalmat
az épp született gyerekek levegőjében
meghagytad a fájdalom formáit szemünkben
hogyan fájjon ez a föld
hogyan fájjon a tenger
hogyan fájjanak a halak mozgásai
hogyan a távoli anya ott maradjon
a jövő szegényén
te . . . aki eltávoztál . . .*

IX.

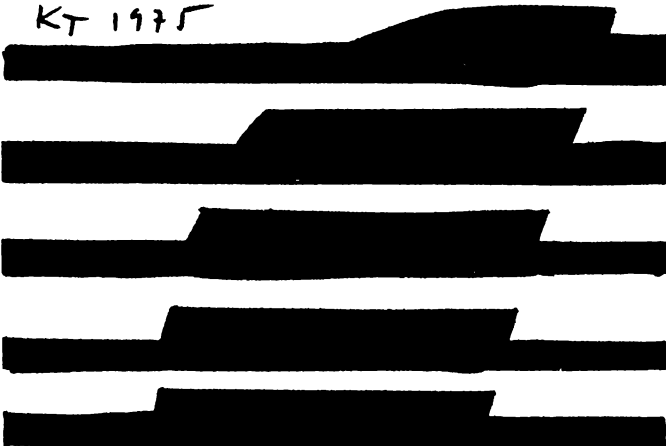
a barátom mesét keres
csak önmagának
a fáradt utasnak
és a város alapjaiban pihenőknek

és te
aki csak önmagadat hallod
saját hangod után jársz a füledben
te öltöztetél az időbe
és az örvényekbe
te aki után vándorlok
elmentél végül is . . .

1974

DÉSI Ábel fordítása

KT 1975

MARIJA ŠIMOKOVIĆ

ÖT NÉGYSOROS

*A nádasok gyökerén át járva
azt hittem, az igazira találtam,
s a nedvek a tócsába húztak
fáradtan és önfelüen.*

*

*Járd be az összes kerteket,
nézd meg a gyümölcsök világát
és ne higgy ezeknek a fáknek,
melyek a tóban nézelődnek.*

*

*Egyszer majd a homokba lépek
és hátra sem fordulva
visszatérek
a gyermekkorba.*

*

*Valaki az éjjel elvitte a földet
és a virágoknak
most nincs rejtekhelyük
a gyökerek számára.*

*

*S a virágnak mondta a gyökér:
„Elfelejtéd az én magányomat és nevetsz
és szerelmes vagy saját magaidba,
amelyekből íme én is származom.”*

DÉSI Ábel fordítása

Dr. HORVÁTH MÁTYÁS

SZARVAS GÁBORRA EMLÉKEZÜNK

„Némi aggodalommal teszek eleget a megtisztelő megbízásnak, hogy Szarvas Gábor emlékét beszéddel ünnepeljem. Félek, hogy csekély szónoki képességgemmel messze mögötte maradok tárgyam nagy jelentőségének. De biztat az a körülmény, hogy Szarvas Gábor nevét a köztudat egy eszmével, egy korszakos mozgalommal azonosította, s így azon nevek közé emelte, melyek az eszmével együtt élnek és fönmaradnak, és ékesszóló magyarázatra, dicséretre nem szorulnak.”

Igy kezdte emlékbeszédét Szarvas Gáborról a Magyar Tudományos Akadémia ünnepi ülésén Simonyi Zsigmond, az elhunyt nagy nyelvész tanítványa, hűséges munkatársa, az életmű méltó folytatója. Hogyne lenne most elfogódott kései, méltatlan tisztelője, amikor a magyar nyelvudomány e nagy alakja halálának 80. évfordulóján idézni szándékozik életútját és életművét. Különösen nem lehet felindultság nélkül beszélni róla a szülővárosában, Adán, ahonnan elindult, ahol anyanyelve ízeit, törvényeit magába szívta, és egy életen át táplálta benne az anyanyelv tisztaságának tiszteletét.

Szarvas Gábor 1832. március 22-én született. Apja adai „céhbeli” kovácsmester volt, anyja pedig a bajai származású Jámbor Anna. Önéletrajzában a helyet is megjelöli, ahol laktak: „Laktunk pedig a nagykocsmával vizávi, melynek bora . . . híres volt Tiszavíz-ízéről.”

Kilenc testvére közül öt korán elhalt. Szarvas Gábor hétéves volt, amikor szülei Bajára költöztek. Valószínű, hogy édesanyja kívánságára változtatnak lakhelyet, hogy tehetséges legidősebb gyermekét könnyebben taníttassák. Baján ugyanis ferences gimnázium működött, és ide írták be szülei az elemi iskola elvégzése után, 1842-ben.

Már a gimnázium I. osztályát kitűnő eredménnyel végezte. Az első tanév végén 50 forintos tanulmányi jutalomban részesítették. Jó tanuló maradt a következő években is, a VI. osztály elvégzéséig.

1848-ban a többi lelkes fiatallal ő is jelentkezett a nemzetőrség toborzó irodáján. A 16 éves legénykét azonban a nemzetőrség kapitánya elutasította.

Ekkor belép a pannonhalmi bencés rendbe. A híres pannonhalmi gimnáziumban érettségizik 1852-ben, hogy utána elhagyja a rendet. Eredetileg orvosnak készült, de barátai rábeszélésére a jogra iratkozott.

Őt szemesztert hallgatott a jogi karon, amikor súlyosan megbetegedett. Felépülése után volt tanárai azt tanácsolták, hogy tanári pályára lépjen. 1858-ban kinevezik az egri cisztercita gimnázium klasszika-filológia helyettes tanárává. Másfél év után Bajára kerül. Új munkahelyén humoros írásokat közöl a Bajai Közlönyben Pap Rika álneven. Írásai miatt meggyűlik a baja a közoktatásügyi hatóságokkal. Megintik, és emiatt 1861-től a pozsonyi gimnáziumban folytatja munkáját.

Új munkahelyén tovább folytatja az irogatást. Két színművet ír: a *Becsület és szerelem*, valamint az *Egy veszélyes eset* címűt. Ez utóbbit Debrecenben elő is adják 1862-ben, de a darab megbukik.

1865-ben megindítja a Pozsonyi Lapokat, melynek mindössze két száma jelenik meg.

1867-ben a gimnázium évkönyvében megjelentette a *Magyartalanságok* című nyelvészeti értekezését. Dolgozata olyan nagy feltűnést keltett, hogy a Magyarország című politikai napilap az év szeptemberében két ízben is megjelentette azt.

Mi volt az oka, hogy egy gimnáziumi évkönyvben megjelent nyelvészeti dolgozat országos érdeklődést keltett? Irodalmi prózánk talán sohasem volt olyan százalmas állapotban, mint a múlt század ötvenes és hatvanas éveiben. A nyelvújítás, ahelyett, hogy a magyar stílust magából a magyar nyelvből iparkodott volna kifejleszténi, tudatosan idegen mintákat utánozott, s így akarva-akaratlan idegenségekkel árasztotta el az irodalmat. Ezt az áradatot az elnyomatás korának német világa még tetemesen növelte. Ilyen körülmények között nyelvünk épségét és tisztaságát a legkomolyabban lehetett félteni.

Az idegen — főleg német — hatás gátlástalanul áramlott nyelvünkbe, főleg a sajtó és szaktudományok nyelvébe. Kitűnt, hogy a német kultúrával való érintkezés akadály nélkül oltja nyelvünkbe az idegen észjárás és nyelvérzék sajátosságait. A nyelvi hibák és idegenszerűségek ellepték a közélet, szakkönyvek és tankönyvek nyelvét, felburjánzottak a szépirodalomban, főleg a regény stílusában, sőt behatoltak a költészetbe is.

Belül az önkényes nyelvképzés fejtelensége garázdálkodott, kívülről a német észjárás inváziója hatolt mind beljebb, úgyhogy a magyar stílus általában véve sem természetes, sem magyaros nem volt többé. Csak egyes jeles írók emelkedtek ki az általános sivárságból. De félni lehetett, hogy egy emberöltő múlva ez a tartalék is elenyészik.

Ebben a nyelvi áporodottságban Szarvas Gábor tanulmánya friss áramlatként hatott. Tulajdonképpen hangot adott azoknak a törekvéseknek, melyek képviselői Arany János, Brassai Sámuel és Gyulai Pál voltak. A sürgős és szervezett nyelvi ellenakció számára híveket kellett biztosítani. Ezért Eötvös József közoktatásügyi miniszter 1869-ben kinevezte Szarvas Gábort az akkori budapesti V. kerületi gimnázium tanárává.

Gyulai Pál kezdeményezésére az Akadémia nyelv- és széptudományi osztálya elhatározta, hogy a nyelvhasználat ellenőrzése és helyes irányba való terelése végett egy folyóiratot indít. A folyóirat szerkesztését Szarvas Gáborra bízták.

1872 elején indult meg a Magyar Nyelvőr. A Nyelvőr szerkesztése és tevékenysége majd negyed századon át egyet jelentett Szarvas Gábor nevével és tevékenységével. Ugyanis a folyóirat és szerkesztője a köréje tömörült nyelvészekkel olyan forradalmi változásokat hozott a magyar nyelvbe, ami csak Kazinczyék nyelvújító munkájával mérhető.

„Mit akarunk?” — teszi fel a kérdést Szarvas Gábor a Nyelvőr első számában. „Akarjuk ott — felel rá — ahol az ingadozó alapra fektetett s rög-tönözve létesített nyelvújítás szabályellenes szóalkotásokat hozott forgalomba, a helyesség visszaállítását; ahol az idegen nyelvekkel való érintkezés korcs kifejezéseket természetelt, a tisztaság előmozdítását; akarjuk a követelményeknek teljesen megfelelő tudományos magyar nyelvtannak összeállítását megkönnyíteni s részben elkészíteni, az által, hogy anyagot gyűjtünk s a függőben levő kérdéseket tüzetes megvitatás által tisztázzuk; mindezt pedig a magyar nyelv életéből merített eszközök segítségével akarjuk megvalósítani.”

Szarvas Gábor és a Nyelvőr hozzálátott e program megvalósításához. A szerkesztőnek segítségére volt az az érintetlen, színes és gazdag adai nyelv, amellyel e táj útjára bocsátotta, másrészt az az elmélyült lingvisztikai ismeret, amelyet a klasszikus nyelvek ismerete biztosított számára.

Elsősorban megkezdték a harcot a barbarizmusok ellen. Hozzáfogtak a magyar nyelvtan részletenként történő kidolgozásához. Megindította a nyelvjárási anyag gyűjtését. Tollhegyre vette a folyóiratok és hírlapok nyelvét, az iskola, a tudományos próza, az Akadémia, a képviselőház, a minisztériumok, a hatóságok stílusát. Kérlelhetetlenül megróta a korcs szavakat, nyelvi törvénytelenégeket és idegenszerűségeket.

A nyelvújítók sok ezer szabálytalan képzésű és idegen szerkezetű szóval árasztották el nyelvünket. A Nyelvőr kérlelhetetlen harcot indított ezek ellen a vadhajtások ellen. Ma már értelmét sem tudjuk a gyárnok, gyámnok, titoknak, lobar, imola, iroma, vigorda, iblany, bátrany, éreny, nyakorján, bögönc szavaknak és társainak, amelyeket száműztek nyelvünkéből.

De Szarvas Gábor harciasságában nem maradt mentes a dogmatizmustól. Ugyanolyan hévvel harcolt az olyan kifejezések ellen is, amelyek a magyar nyelvhasználatban meggyökeresedtek és általánosan ismertekké lettek. Igaza volt abban, hogy például az erény, szellem, hangulat, szivar, mellény szavak képzését el lehetett volna kerülni vagy helyesebben alkotott kifejezésekkel pótolni. De korában ezek a szavak már nyelvünk elidegeníthetetlen részét képezték. Mégis egyaránt harcolt ezek ellen is.

Kérlelhetetlen harcossága és sokszor gyilkos szatírája sok ellenséget is szerzett. A lapok egymás után ellene fordultak. Olyanok is ellenségeivé váltak, akik nemrég még támogatták. De ezen nem kell csodálkoznunk, mert az Akadémia alelnökét sem kímélte kérlelhetetlen, megalkuvást nem tűrő harcában. Még a legjobb barát és közvetlen munkatárs sem maradt mentes gyilkos humorától, ha azt kiérdemelte. Például Simonyi a Nyelvtudományi Közlemények egyik füzetében említi, hogy a himpellér szó eredetét nem mutatták ki. Szarvas Gábor felfedezi, hogy előzőleg éppen Simonyi végezte a szó eredetét, majd írását az alábbi anekdotával zárja:

„Sz. M. országszerte ismert nevezetes ember volt; nevezetes egyebek közt ritka szórakozottságáról és feledékenységéről. Pozsonyi követ korában, így beszéltek, egy alkalommal a sétatéren végig menvén szembetalálkozik egy dajkaleánnyal, aki egy kis gyermeket tartott a karján.

— Minő kedves kis fattyú ez! — mondá a követ úr, megállítva a dajkát, s megcsipkedve a kicsinynek arcát. Kinek a gyermeke ez a kis kedves?

— Ejnye! — válaszolt a dajka. — Hát a tekintetes úr a saját fiát sem ismeri?”

A nyelvjáráskutatásra is példát mutatott. 1872-ben Budenz Józseffel Göcsejt járók be, majd a következő években a moldvai csángó nyelvjárást és a szlavóniai magyarok nyelvjárást tanulmányozza. Meg kell jegyeznünk, hogy hazai nyelvjáráskutatásunk érdeklődése a szlavóniai magyar nyelvjárás iránt teljesen indokolt. Lényegében a Szarvas Gábor kezdette hagyományt kell folytatnunk korszerűbb eszközökkel, az elmúlt évszázad tudományos eredményeinek birtokában.

A népnyelv iránti érdeklődése párosult a nyelvi sovinizmustól való mentességgel. Megvetette a hazafiaskodást a tudományban, és elítélte a tudományos igazság nacionalista eredetű meghamisítását.

Szófejtő tanulmányai felkeltették érdeklődését a magyar nyelvemlékek iránt. Budenz Józseffel és Volf Györggyel közösen szerkeszti a Nyelvemléktár első kötetét.

Ugyanezzel indokolhatjuk a Nyelvtörténeti Szótár szerkesztése körüli munkálatok megkezdését. Csaknem húsz éven át irányítja Simonyival a szótárszerkesztés körüli munkálatokat, és jelentősen hozzájárult, hogy a magyar történeti nyelvtudománynak ez a ma is fontos forrásműve elkészüljön.

Az emberi munkabírás azonban véges. A túlfeszített munka, a folyóiratban vívott csaták kikezdték egészségét. 1877-ben és 1879-ben súlyos betegségeken esett át. Látása rohamosan gyöngült, ezért kénytelen volt 1881-ben nyugalomba vonulni.

1882-ben, 50 éves korában nősült meg. Felesége, Harrer Paula a nagy nyelvész méltó társának bizonyult. Élete utolsó éveiben, amikor már szinte teljesen megvakult, az ő révén tarthatta továbbra is a kapcsolatot a nyelvészettel, folytathatta lankadatlan buzgalommal immár népes táborával a megkezdett munkát. Hogy mit jelentett számára felesége segítsége, azt a Nyelvőr utolsó évfolyamaiban megjelent írásai bizonyítják. Tanulmányain, szómagyarázatain egyáltalán nem érződik, hogy azokat tollba mondta: megtartották azok szelleme frissességét, tükrözik azt a hallatlan lingvisztikai apparátust, amellyel rendelkezett.

1895. október 12-én hunyt el. Akkor már az Akadémia rendes tagja volt, és Budapest saját halottjának tekintette. Vele a magyar nyelvtudomány egy harcoss forradalmi korszaka zárult le. A nemrég elhunyt kiváló nyelvész, a zombori születésű Bárczi Géza a következő szavakkal jellemzi Szarvas Gábor és az ortológusok negyedszázadát:

„... az ötvenes években új lendületet vett nyelvújítás éktelen túlzásainak érvényesülését sikerrel hiúsították meg, elérték, hogy igen sok, még meg nem gyökeresedett furcsa szó eltűnjék a nyelvből, s gátat vetettek igen sok korcs új szó keletkezésének, úgyhogy mintegy belesujkolták a köztudatba a szóalkotás fontosabb szabályait, s általában fölkellették a nyelvi lelkiismeretet... Az ortológus mozgalom nagyban hozzájárult, hogy a sajtó és az irodalom nyelve magyarosodott, és ami szintén igen fontos, maradandóan átvitte a köztudatba, hogy az *intézményes nyelvművelés egyik fontos feladata a nyelvi helyesség megóvása*, ami egyáltalán nem jelenti a nyelv szellemének

megfelelő újítások elutasítását. Az új ortológus-neológus háború a kilencszáz-as évek elején elült. *De azóta minden nyelvi műveltségnek alapjává vált az a meggyőződés, hogy a nyelvnek, szükségszerű fejlődése során, hűnek kell maradnia önmagához, hagyományaihoz, az új nem követelheti a hagyományokkal való brutális szakítást, hanem csak a kettő: a hagyomány és az újítás összeegyeztetésében, kiegyenlítődéésében kereshető a kérdés helyes megoldása.*"

Ada nagy fia majd egy évszázada halott. Tudományos elvei azonban forradalmi érvénnyel hatnak ma is a nyelvtudományban és a nyelvművelésben.

Elhangzott a Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok szervező bizottságának és a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesületnek közös ünnepi ülésén, amelyet 1975. október 12-én tartottak meg Adán Szarvas Gábor halálának századik évfordulója alkalmából.

CRNJANSKI PÉCSI ÉLMÉNYRÉTEGEI

Hogyan épül a régi városkép az *Örökös vándorlás* c. műbe

Dzelazáde Musztafa, államférfi és író, így írja le Szulejmán kán elfoglalása idején 1543-ban Pécs várost és környékét: „A tévelygő királynak (Ferdinandnak) azon a vidéken levő jelesebb várai közé tartozik Pecsevi vára, mely egy nagy területű síkság közepén épült s a paradicsomhoz hasonló régi és nagy város; egész környéke kert és rózsaliget; minden szöglete képet adhatna a paradicsomról és Irem kertjéről... A várat levegőbe nyúló fal keríti, tornyai és bástyái belenyúlnek az égbe”¹.

Egy századdal később Istvánffy Miklós történész személyes tapasztalatai alapján a következőket állapítja meg Pécsről: „A várost sem a természet, sem a mesterség nem védelmezik. Mögötte a Mecucus, egy igen magas hegy emelkedik, melyről ágyúkkal igen könnyű lövöldözni. Falai és tornyai még a régi mód szerint épültek, de több helyen félig lerombolva állottak.”²

Ily módon nyitva, a történelem folyamán a város nem egy hadsereg bevonulását vagy átvonulását vészelte át, átélt pusztítást, rombolást és rablást, lakossága pedig ki volt téve a katonák erőszakának és önkényének.

Miloš Crnjanski korszakalkotó regényének a *Seobenak* (Örökös vándorlás) egyik fejezetében egy hadsereg Pécsre való bevonulásáról is szól. Igaz, ez nem hódítóként bevonuló ellenséges hadsereg, hanem a Dunamenti Landmilíció, az úgynevezett szlavóniai—dunamenti ezred, amely 1744 tavaszán a rajnai harctérre igyekszik, hogy a báró Behrenclau Lipót János tábornagy parancsnoksága alá érjen és a franciák ellen harcoljon.

A szlavóniai—dunamenti ezred a császári hadsereghez tartozott, az indulás pillanatában nyolcszáz kiválasztott emberből állott, akiket a szerémségi és szlavóniai falvakból toboroztak. A nagyra becsült Isakovics Vuk őrnaggyal mint parancsnokkal dicsekedtek, aki először Pécsre vezényelte őket ezredszemlére, hogy itt utasítást kapjanak és utána a harctérre mehessenek.

Bár még csak a hadjárat első napjait élték, a hatnapos fárasztó masírozás után a Pécsre való bevonulásuk hasonló lehetett minden más hadseregnek egy ismeretlen városba való bevonulásához.

Erről, valamint a szlavóniai—dunamenti ezred pécsi tartózkodásáról egy korábbi forrás is tanúskodik, a szerb Simeon Piščević osztrák—magyar katonatiszt *Emlékiratai*, amelynek írója részvevője volt a hadjáratnak.

Piščević *Emlékiratai* megihlették Crnjanskit, s regényében, az *Örökös vándorlás*ban felelevenítette az ott leírt eseményeket.

Számunkra nem érdektelen megfigyelni, hogyan élte át az eseményeket a részvevő, és hogyan öltötte ezeket az eseményeket az író művészi köntösbe.

Az *Emlékiratokban* (*Memoari*) nem találkozunk Pécs városának és festői környékének leírásával; Piščević csupán a körülötte lezajlott eseményekre,

a történések részvevőire és az anyagi tényekre vonatkozó részleteket ecseteli, amelyek őt magát érdekelték, vagy amelyekről úgy vélte, hogy érdekelni fogják az *Emlékiratok* olvasóit.

Tekintetbe kell vennünk azonban, hogy Piščevićet éppen pécsi tartózkodása idején előléptették, tisztí rangot kapott, valamint azt is, hogy ez idő tájt még egészen fiatal volt, úgyszólván gyermek. Az átélte események tehát úgy tükröződnek az *Emlékiratokban*, ahogyan évtizedekkel előbb az újdonsült gyermektiszt tudatában rögzítődtek. Megállapításai koraérett, de szerény tudatvilágról tanúskodnak: „Nem voltunk már messze Pécstől, ahol a komisszárius várt bennünket (Klein volt a vezetékneve), hogy szemlét tartson. Allandóan masírozva, már elhagytuk Szlavóniát — folytatja Piščević —, átkeltünk a Dráván, Magyarországra értünk, és megközelítettük a várost, ahol a szemlét fogják tartani... Amíg így lassan masíroztunk, előkészítettük a szükséges iratokat, és Pécs felé igyekeztünk. Miután Pécsre értünk, az őrnagy jelentkezett a komisszáriusnál, aki mindjárt elrendelte, hová szállásolják a legénységet”¹³.

Piščević XVIII. századi művének száraz, de érdekes leírásával ellentétben Crnjanski műve élénk, dinamikus, változatos, teli drámai fordulattal és költői képekkel: „Olyan torzonborzan, mosdatlanul, izzadtan és dühösen vonultak be Pécsre, hogy a gyerekek sirva fakadtak, az asszonyok pedig, akik a ház elé futottak, hogy megnézzék őket, sikongva szaladtak szét a szomszédságba. Kiabálva énekeltek, s fáradtan, kiéhezve olyan sietős léptekkel meneteltek, hogy az ezüsttel díszített tisztekkal körülvéve, hadászatra hajtott, láncre kötött, kiéhezett kutyafalkához hasonlítottak.

Puskatussal ütötték be a kerítéseket, elverték a kutyákat, a fiatal fákat kirángatták a házak elől, s kissé távolabb, valamelyik udvarba dobták; egyik sarok mögött ökörcsordával találkoztak, ordítva, tréfálkozva hajsolták, míg a csorda megfutamodott.”¹⁴

A következő éjszakán már, Crnjanski regénye szerint, a katonák fosztogatni mentek: „Egyesek azonban a házakba is berontottak. Mikor a szétömlő ajtóknak megjelentek... hatalmas lépésekkel odamentek a halálra rémült háziakhoz, simogatták, nyugtatták őket... nem tudván a házbeliek nyelvét, mormogással, siránkozással, bögéssel... igyekeztek megértetni magukat.” (25.)... Néhol gonoszul viselkedtek, s két helyen is minden ok nélkül, oda lopakodva a sötétben, fölgújtották a tetőt.” (26.)

Másnap a pécsiek „már korán bezártak és bereteselték az ajtójukat, ... s mikor a holdfény végigömlött az utcákon, az egész város reszketett a rémülettől.” (40.)

A szemtanú Piščević egy szóval sem említi a fosztogatást és a rendetlenséget, amelyről Crnjanski részletesen beszámol. *Emlékiratai* szerint az őrnagy kiadta a parancsot, hogy a katonák tartsák magukat a renchez, és illedelmesen viselkedjenek a vendégfogadókkal szemben. Másnap kora reggel megjelentek a szerzsánok és jelentették, hogy minden rendben van.

Piščević szerint, mint látjuk, nem volt semmilyen rendellenesség. Kettőjük leírása közül vajon melyiküké áll közelebb a valóban megtörtént eseményekhez?

A levéltári kutatások során⁵ nem találkoztunk oly adattal, amely a Duna menti Landmilíció Pécsre való bevonulásának a fentiekhez hasonló részlete-

iról említést tenne, bár a bécsi Kriegsarchivum 1744. és 1745. évi adatai többször is említik Isakovics Vukot és előkészületeit. Ha valamilyen rendellenesség történt volna, hisszük, találtunk volna említést erről is.

Meglehet, Crnjanski más olvasmányélményt, vagy másutt megtörtént eseményekre vonatkozó levéltári anyagot is bedolgozott a regényébe, pécsi keretbe helyezve át.

A pécsi püspök rendezte ünnepélyes vacsoráról, amelyen az ezred tisztjei Isakovics Vuk őrnaggyal az élen megjelentek, Piščević is, Crnjanski is eléggé részletes képet ad. Piščević tudósítása, ezt érezzük is, sok év utáni visszaemlékezés. A püspökre mint érsekre emlékszik vissza: „Bementünk a házba, ahol az érsek a teremben fogadott bennünket; az őrnagy a keze fölé hajlott, utána a többiek is, de az érsek nem engedte meg, hogy kezet csókoljanak neki, hanem csak megáldott bennünket. Ezután átvezetett bennünket a többi terembe, az asztalokhoz ültetett bennünket, és folytatta beszélgetését a komisszáriussal és az őrnaggyal.”⁶

Crnjanski, a jelen írója, ugyanezeket az eseményeket vizsgálja, kibővíve új elemekkel, s a fő személy, Isakovics őrnagy szemszögéből. Részletesen leírja a misét, amelyet a püspökség kápolnájában tartottak a tisztek számára „Mária Terézia királynő hosszú életéért és fegyvereinek győzelméért”, ezután néhány oldalt szentel a komisszárius és a püspök ama igyekezetének a leírására, hogy vacsora közben katolikus hitre térítsék Isakovicsot és általa a tiszteket is.

A vacsoraest leírása Piščevićnél hiányosabb. Emlékezetében megőrződött, hogy egész idő alatt hallatszott „az udvari zene sokféle hangszerből összeállítva”, vacsora után pedig átvonultak a „másik szobába, ahol édességek és a feketekávé várta őket”. (15.) Crnjanski sokkal részletesebben ír erről. Ő is említi, hogy „a szolgák fölnyitották az ebédlő ajtószárnyait, s a gazdagon megterített asztal székeire mutattak” (42.), ahol Isakovicsnak „a pécsi püspök hatalmas fajansztálai, velencei üvegedényei (jól kellett vigyázni rájuk, hogy össze ne törjenek) és a már meglehetősen fáradt, ittas és szalagokkal, bojtokkal nála is jobban fölcicomázott komisszárius közé szorítva, a mennyország és pokol dolgairól, angyalokról és arkangyalokról kellett társalognia, mert vendéglátói egyszerűen a fejükbe vették, hogy katolikus hitre térítik” (43.), amiről, ha ez valóban így zajlott le, ami nem feltétlenül bizonyos, az egészen fiatal Piščevićnek valószínűleg nem volt tudomása, vagy ha hallott is erről valamit, abban az időben nem is foghatta föl az értelmét.

Piščevićtől eltérően, aki csak megállapítja, hogy a püspök a komisszáriussal és az őrnaggyal beszélgetett, a vacsora lefolyását Crnjanski úgy írja le, hogy a hangsúlyt éppen a püspök, a komisszárius és Isakovics beszélgetésére helyezi. A püspököt mindkét író mint magas rangú egyházi személyt mutatja be az olvasónak, egyénisége azonban háttérbe szorul. Még a nevét sem említik. Ám mindketten hírt adnak arról, hogy tudott szerbül. Piščević: „Ezen a vidéken sok az unijátus, s ezért csak olyan személyt neveznek ki érseknek, aki szerbül is tud” (15.), Crnjanski: „A püspök ismerte az ezred nyelvét, mivel a környéken sok ezer hívő katolikus szlávja élt.” A hiteles adatok szerint ez időben a pécsi püspök Berényi Zsigmond gróf volt. Az egyházi pályára lépve, előbb poroszlói apát, 1740-ben pedig pécsi püspök és b. t. tanácsos lett, 1740-től Baranya és Tolna vármegye főispánját viselte. Mint

pécsi püspök halt meg 1748. szeptember 25-én. Főúri család sarja, ősei az utolsó Árpádok idején tűntek fel mint kiváló vitézek. Maga Zsigmond gróf nem tűnt ki különösképpen.⁷

Piščević emlékezetében Zsigmond püspök egyénisége jó színben örződött meg. Nem felejtette el néhány évtized múltán sem, hogy a tiszteknek nem engedte meg, hogy kezét csókoljanak neki, ennek ellenére megáldotta őket, és miután megtudta, hogy a fiatal Piščevićet éppen előléptették, egy kitűnő, kitartó almásderes paripát ajándékozott neki. (16.)

Crnjanski regénye olyan részletekről is számot ad, amelyek hitelességét nem tudtuk ellenőrizni, és meglehet, hogy a költői szabadság jegyében születtek. Ő egészen más színben tünteti fel a püspököt, mint Piščević, bár ő is megállapítja róla, hogy „szelid volt és mosolygós”. Mialatt arra igyekezett rábeszélni Isakovicsot, hogy térjen a katolikus hitre — Crnjanski vallomása szerint —, a püspök „fehér, puha kezét, amelyen nagy fekete köves aranygyűrű csillogott, időnként a kissé már ittas Isakovics kezére tette” (46.), s amikor ez elhárította a javaslatot, „a püspök levette róla hideg tekintetét, és borzongva meredt az éjszakába” (48.).

Említettem már, hogy Piščević az *Emlékiratokban* nem írt a városról és környékéről. Meglehet, elhalványultak erre vonatkozó emlékei, vagy annak idején, amikor Pécssett járt, nem is terjedt ki erre a figyelme, észre sem vette talán, vagy pedig a háborúskodásról, politikáról, neves államférfiakról szóló *Emlékiratokban* nem is látta helyét a városra és környékére vonatkozó észrevételeknek. Nem említ egyetlen épületet sem, a várfalakról sem szól, amelyeket nyilvánvalóan látott és közöttük mozgott. Pécsre csupán úgy gondol vissza, mint városra, amelyben a tisztek elláthatták magukat a szükséges áruval: „Utána a városban járkáltunk, ahol az üzletekben mindenki megvásárolta magának azt, amire szüksége volt. Én, egy üzletben fehér dísztollat látván, megkértem apámat, vegye meg nekem, s ő ezt az örömet nem vonta meg tőlem... ugyanaznap estefelé kiadták a parancsot, hogy holnap folytatásuk utunkat, és mi mindent elkészítettünk, mint rendszeren... korán reggel megszólaltak a dobok, és az ezred elindult... Így masíroztunk Magyarországon keresztül és Stájerorszáig értünk.” (16.)

Crnjanski, az író és költő, olyan keretbe helyezte az eseményeket, amely pasztikusabbá tette, élénkebbé varázsolta a száraz tényeket. Nem jelöli meg közelebről, mely munkák alapján írja le az akkori várost és környékét, minden valószínűség szerint igénybe vette a rendelkezésére álló monográfiákat és a XVIII. századi városképre vonatkozó írásokat. Csupán annyit említ, hogy az *Örökös vándorlás* első könyvének a megírásában Vasa Stajić tanár segített neki legtöbbit; ő hívta fel a figyelmét az „emlékiratokra és a levéltári anyagra, amely ennek a korszaknak és ezeknek a személyeknek a megjelenítéséhez szükséges”. Megemlíti továbbá, hogy az *Örökös vándorlás* második könyvéhez „a történelmi és egyéb anyagot a londoni Britisch Museum könyvtárában találta.”⁸

Crnjanski szóba hozza a város jellegzetes palotáit, amelyekhez a regény cselekményei fűződnek. Megemlíti, hogy Pécs barokk város. A püspöki palotát, bár szükséztlenül, így örökíti meg: „A fekete épület előtt a nagy parkban (a tisztek) a kapunál vártak, amely fölött angyalok tartották a püspökség címerét.” (40.) Más alkalommal a császári biztos „gyorsan megtisztította a

komor barokk épület ablakai alatt elterülő, borostyánokkal benőtt udvart... kezével hadonászott az ablak felé, amely fölött égett agyagból készült meztelen női figurák ültek és holmi páncélos félistenek. A szobrokat girlandok ölelték körül és telistele voltak verebekkel." (34.) A barokk ház belső berendezéséről is szól. A komisszárius háza már abban az időben „régí épület” köves udvarral itt aludt az ezred parancsnoka és „felébredvén elcsodálkozott a feje fölött függő képeken, a muzsikáló órán, amely minden káromkodása ellenére is eljátszott egy menüettet.” (30.)

Crnjanski sejteti, hogy a törökök egykori jelenléte tartós pecsétet nyomott a városra: „Az ereszkedő alkonyatban valahogy kivitte őket a mezőre (a katonákat), valami sövény mellé, amely mögül itt-ott régi török sírkövek kandikáltak elő a fűből, akárcsak valami elhagyott tusók, rájuk aggatott kőturbánokkal.” (21.)

Égészen távolról azt is sejteti, hogy a város a vallás jellegét is magán viseli: „A város harangjainak különös és idegen hangja sokáig ömlött le rájuk” (22.); „a széles hegyoldal fölött... templom emelkedett, ebben a hatalmas óra ütötte az időt...”, s a főtér, „amelyet egészen bevilágított a hold, üres és elhagyott volt”. „A hatalmas óra vasmatatói szüntelenül nyikorogtak, mint valami öreg kocsi, amelyben a kötelekről minduntalan leszakad valami... A holdfény bevilágította a templom előtti nagy házakat, a háztetőket és falakat, a város alsó részét, sőt a reszkető, csillogó mély ég alatt még a távoli hegyet és erdőket is.” (26.)

Crnjanskinál minden elmosódottan, eléggé határozatlanul jelentkezik.

A várossal szülő megjegyzések is elég homályosak: „Elindultak (a katonák) az éjszakába, megejtette őket a nagy és különös város közelsége, amelyet este a lemenő nap fényében maguk mögött hagytak.” (24.)

Ennyi a várossal. Mégis elég ahhoz, hogy az olvasóban olyan érzés keljen életre, hogy egy szép, tiszta, kellemes és előkelő várossal van szó, amelyben a katonák azon az éjszakán, amikor fosztogatni indultak, „rengeteg fényes dolgot láttak, s ezek pompásan és rendkívülien ragyogtak fölöttük az éjszakában”. (24.)

Crnjanski jól tudja, hogy Pécs a múltban is a kertek, gyümölcsösök és virágok városa volt. Magyar nyelvtudása révén lehetősége nyílt a magyar források felhasználására, amelyekben megtalálhatta többek között azt is, hogy Pécs falait már a török időkben gyümölcsösök és kertek övezték, hogy maga a város is tele volt virággal,⁹ s hogy a törökök idejében sok fajta gyümölcsöt és virágot hoztak magukkal, meghonosították őket, sőt a tulipán kultusza is tőlük származik. (42.)

Evlja Cselebi török utinaplóíró erre vonatkozó feljegyzéseit is olvashatta, valamint egy másik török kortársát is, aki dicséri az almát, cseresznyét és a többi gyümölcsöt.¹⁰ Ezek, és a többi kortárs írásai szerint a virágos kertek és rózsáligetek, gyümölcsösökkel és szőlőkkel körülvéve széppé varázsolták magát a várost is.

Mind ezt Crnjanskinál is megtaláljuk: „A hegyről pedig, és ezt a legjobban érezték (a katonák), a gyümölcsfa illata szállt, annyi gyümölcsfáé, amennyit odahaza egy helyen még sohasem láttak.” (22.) Vagy: „a gyümölcsösök, amelyek valahonnan a közelben olyan csodálatosan illatoznak” (23.) és másutt: „a fényes és deresen fehér holdfény főleg a gyümölcsfákra hullott.” (26.)

Crnjanski a virágos, bokros kerteket és udvarokat is élénk varázsolja: „Valahonnan orgonailat és egy lámpa halvány fehér fénye ért ide” (40.), vagy pedig: „A nyitott ajtón át orgonák illata áradt.” (45.) S még egyszer az illatos, tavaszi orgonák: „Sokáig nyitotta az ajtókat, melyek a kertből szinte közéjük engedték az orgonabokrokat, az akác- és gesztenyefákat, közel hozták a hegyeket és a reszkető csillagokat.” (45.)

A város hegyre támaszkodó, meredek utcái is jelen vannak Crnjanski művében: „Pécs régi meredek ösvényein és az elhagyott temető alatti mezőn” jártak a katonák (22.), és „betörtek a városba a meredek síkatorokon és a vízcsatornákhöz hasonló lejtős és nedves utcákon keresztül” (25.), s búcsúztak az asszonyoktól „tüskés sövényeken, amelyek alatt halkán csörgedezett a hegyről leszaladó csermely.” (26.)

Crnjanski regénye, nem hallgatja el a pécsi szőlőket, hegyeket, „amelyek mindenfelől láthatók”, s a ködben úszó hegycsúcsokat, rügyező erdőket, ködös völgyeket. (28.)

S ezután búcsút vesz Pécs városától és környékétől.

A szlavóniai-dunamenti ezred Isakovics Vuk őrnagy vezetése alatt folytatja útját egy még gyermektiszttel, aki a kis, de kitartó almásderes paripán lovagol legközelebbi táborozásának színhelye, Radkesburg város felé.

J E G Y Z E T E K

1. Szabó Pál Zoltán: *A török Pécs*. Az 1941-ben megjelent, hasonló című mű bővített kiadása. Atdolgozta Ruzsás Lajos. Pécs, 1958, 10.
2. Uo. 10.
3. Simeon Piščević: *Memoari*. Beograd, 1963, 12—13.
4. Miloš Crnjanski: *Örökös vándorlás*. Budapest, 20.
5. Prot. exped. 1744, 1745, Prot. Regis. 1744, 1745, Kriegsarchiv Wien.
6. Simeon Piščević: I. m. 15.
7. Révai Nagy Lexikona, III., 145.
8. Nikola Drenovac: *Pisci govore*. Beograd, 1964, 54.
9. Szabó Pál Zoltán: I. m. 40.
10. Uo. 42.

EGY ÜZENET-SZÁM VISSZHANGJA

Az Üzenet a tavasszal Kosztolányi-emlékszámot adott ki a költő születésének kilencvenedik évfordulója alkalmából. Ebben a számban jómagam is szerepeltem egy szerény kis írással, mely *A költő lábnyomai (Szabadkai Kosztolányi-emlékek)* címet viselte. Az írás egy része megemlítette azt is, hogy 1923-ban Szabadkán járt a távolra szakadt költő, hogy részt vegyen a húszéves érettségi találkozón, s ez alkalommal matinét is terveztek a Korzó moziban az ő részvételével. Ebből azonban a rendőrség közbelépése miatt nem lett semmi. Megjelent azonban ebből az alkalomból egy Kosztolányival folytatott beszélgetés az akkori Hírlap 1923. szeptember 16-i számnak 5. oldalán. Ez a Hírlap-szám ma is megtalálható a Matica srpska könyvtárában, sajnos, vigyázatlan vagy durva kezek kitépték belőle ezt a lapot, úgyhogy csupán a szöveg egy kis részlete maradt fenn — csonkán, mondattörésekben, amelyből csak következtetni lehet halványan a beszélgetés egyes részleteire. Megjegyeztem azt is, hogy aki olvasni akarja teljességében ezt a kis beszélgetést, annak bizonyára a budapesti Országos Széchényi Könyvtárba kell ellátogatnia, ott talán megtalálhatja a teljes Hírlap-számot is.

Ez az előzménye annak a levélnek, amelyet Budapestről kaptam Vučisnovics Jánosné Orosz Ibolyától, amelyet minden külön magyarázat helyett hadd idézzek ezen a helyen:

Olvastam, hogy Kosztolányi Dezső 90. születésnapjára az Üzenet II.—III. száma az Ő emlékének hódolt. *Fia, Kosztolányi Adám volt szíves rendelkezésemre bocsátani a lapot, amelyet — lévén a költőnek régtől fogva tisztelője — örömmel olvastam végig, helyesebben egyfolytában tanulmányozom.*

Elérkeztem ahhoz a passzushoz, ahol Ön az elmaradt matinéről ír. Engem is bántott, hogy a hajdani interjú jóformán hozzáférhetetlen. De megfogadván tanácsát, kísérletet tettem a Széchényi Könyvtárban, ahol eredménnyel jártam. Kiírtam a Hírlapból (1923. szeptember 16-i szám), ime a cikk.

Szerintem mint riport sem rossz, feleleveníti az akkori kedves délelőtnék az emléket — noha a matinére nem kerülhetett sor. Kár.

Nem tudom, mi lehet a rimes jambusokban írt, verses vigjáték. Lehet, hogy Önök ismerik, ha nem, ezt kinyomozni az irodalomtörténészek dolga. Önre bízom.

Sok üdvözlettel

OROSZY IBOLYA

Budapest 1201 — Attila u 14. I. 4.

Eddig a levél . . .

Úgy gondolom, e kedves utánajárás után megérdemli a Szabadkáról elszármazott költő, hogy pótlólag — e Kosztolányi-emlékszám visszhangjaként — elolvassuk ezt a régi, meleg hangú írást is egy régi lap Budapesten még épen megtalálható oldalairól.

Kosztolányi Dezsőnél

Reggelinél találom őket a családi asztalnál. Még mindig nem estek túl a viszontlátás örömein. Tegnap este érkezett Kosztolányi Dezső, a jeles költő, feleségével, Harmos Ilonával, a Vígszínház művésznőjével, s 8 éves Ádám fiacskájukkal, — jöttek szüleik látogatására s az író iskolatársainak húszéves találkozájára.

— *Öt éve nem voltunk itthon s most nagyon boldog vagyok szüeimmel!*

— *Öt éve és 30 napja! — javítja ki apját az Ádám gyerek, aki nek mindenáron még egy kis cukrot csempész kávéjába a nagymama.*

— *Nagyon boldog vagyok, hogy szüleimet annyi idő után ilyen jó egészségben találtam — folytatja a költő s látom, hogy elérzékenyül.*

Édesapja nagy léptekkel sétál az asztal körül. »Sírtak mind a ketten örömben« — súgja a nagymama.

Nincs az a költő, aki annyit érez — beszél a fiú —, mint ők. Olyan finom lelkű ember az apám... és az édesanyám! Amit a költő megír, azt ők érzik és élik. Olyan jólelkű emberek... Rendkívül nagy szeretettel jöttem haza, mert ennek a városnak minden rögéhez szeretet fűz. Itt játszódik le sok-sok novellám, legújabb regényem is és ezekhez a kövekhez és fákhöz kötődik a »Szegény kis gyermek panasza«-nak minden sora. És örülök, hogy viszontláthatom osztálytársaimat. Beck Salamon pesti ügyvéddel jöttünk együtt, a tízéves találkozó óta a legtöbb osztálytársamat nem is láttam. Most Popovics Milivoj meghívására jöttünk, ő is osztálytársam, nagyon kedves barátom.

A matinéről kérdezősködöm, amelyet vasárnap délelőtt rendez ittléte alkalmából.

— *A matinét — mondja — teljes egészében a modern verseknek szenteljük. Popovics Milivoj barátom vállalkozott arra, hogy megnyitja. Én a legújabb irodalmi és művészi irányok lélektanával szeretnék foglalkozni. Feleségem pedig verseket fog szavalni, amelyek mind az én fordításaim. Szerb, orosz, francia, angol és belga versek ezek, amelyekről előadásomban beszélek. Reiter Ilonka, a kitűnő énekesnő pedig szívesen vállalta, hogy elénekli Lányi Ernő kompozícióját, amelyeket az én verseimre írt. Farkas László fogja őt kísélni.*

Érdeklődöm, min dolgozik mostanában?

— *Most fejeztem be egy regényt, amely 1889-ben játszódik le, itt, ebben a városban, a félmúltban, amikor még egészen primitív*

volt ez a város és én négyéves voltam. Dolgozom egy verses cikluson is, a *Bús férfi panaszain*, ami a szegény kis gyermek panaszainak folytatása s amelyben férfikorom líráját szóltatom meg. Most írok egy verses vígjátékot is, rímes jambusokban.

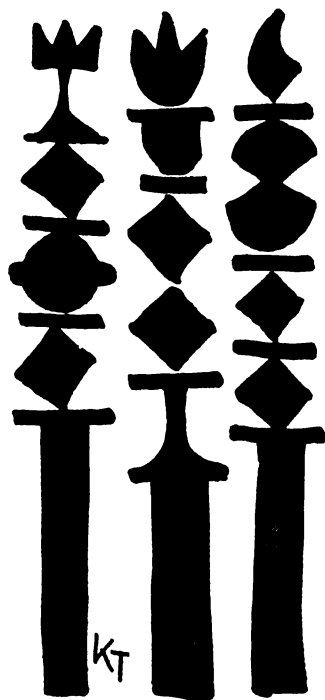
Most betipeg egy kétéves csöppség, a költő tivérének, dr. Kosztolányi Árpád orvosnak kis leánykája. Bemutatják: Éva. Nagy öröm, most találkozott először a két unokatestvér, Ádám és Éva.

— Ádám és Éva a paradicsomban! — mondja a nagyanya boldogan és számlálatlan piskótákat dugdos az unokák kávéja mellé. — Hogy szereted a kávé, kérdezi, akarsz még egy kis tejet? Öt éve nem ittál itt kávé, nem is tudom, hogy szereted.

— Csak rendesen — mondja a nyolcéves Ádám és májára pislog, aki a rendtartó a családban. És most elújságolja a kis Ádám, mennyire boldog, ő úszni jött a Palicsba, mert ő nagyon jó úszó. Aggódva néz ki a kerti fák fölé. Tegnap még nyár volt és ma milyen borult.

— Semmi, mondja nagyapa — mindjárt kisüt a nap.

Olyan melegen mondja az unoka érdekében, hogy a nap nem tehet mást, kisüt . . .

ALKOTÓMŰHELY

BARÁCIUS ZOLTÁN

SZÍNHÁZAINK GONDJAIRÓL

Egy jubileumi rendezvénysorozat ürügyén

A „leg”-ekkel hivalkodva várta az idén Varsóban az érdeklődőket a fesztiváli bizottság. A hozzánk érkező hírekből megtudtuk, hogy a Nemzetek Színházának randevúja nem hozott sok újat, de maga a tény, az a csekélység, amelynek eredményeként Párizs — átmenetileg vagy örökre — lemondott, elhárította magáról a szervezés jogát, félreérthetetlenül árulkodik valamiről, valamiről, amiről nem szívesen szólunk, amivel kerüljük a közvetlen találkozást, amiről nem akarunk tudomást szerezni, hiszen a színházi ember csökönyös lény.

Ott, ahol a legjobbak versenyeztek, nos, ott sem éppen fenéig tejföl az élet, mert a legtöbb díjakkal fémmjelzett külföldi együttesek jobbára csak félig telt nézőtér előtt vívták csatájukat a fáradt versenyzők erőtlenségével, s a végső kicsengés a fesztivál után az volt, hogy hiába várta a színházi mikrokozmosz a „keleti új hajnalt”, Párizs után a színházszertetéről híres Varsó nem hozott semmi újat.

Ilyen méltatásokat olvashattunk a lapokban: „...a nézőtér egy alkalommal sem telt meg”; „...a szünetben a közönség türelmetlenebb része elmenekült”; „...mire a színészek kijöttek meghajolni, már csak egy maroknyi színházrajongó ünnepelte a színészeket...”

Csodák tehát nincsenek. Nincsenek Párizsban, Varsóban, nálunk sem. Tudják ezt például az USA-ban, ahol az ilyen és hasonló rendezvénysorozatok a Manhattan leggazdagabb milliomosa a mellényzsebéből patronálhatná, s mégsem teszi meg a miszter, mert a századi értés más üzletekkel kecsgetteti mindazokat, akik a művészet minden megnyilvánulásában a business édes illatát szagolgták.

Nálunk a város, a község vagy tartomány fedezi a fesztiváli kiadásokat, amelyek nem egy esetben tetemesek és szükségtelenek, olyanok az előadások, hogy a színházi szakember idegsokkos révületben várja a végét, de — persze, természetesen, muszájból — nézni kell a produkciót. Gondolok itt elsősorban a vajdasági színházak hagyományos találkozóira és az évenként ismétlődő, Sterija Játékoknak nevezett, cirkuszt és tűzijátékot sem nélkülöző rendezvényre, amelyen a legtöbb esetben a vendégként meghívott társulat produkálja a legérdemlegetes és elhomályosítja a „győztes” nagyon is vitatható érdemeit.

Megint olyan témát választottam, amely egyenlő az öngyilkossággal, amelyről nyíltan nemigen beszélünk, a téma tabu, s ezt a tabut a legtöbb esetben számokkal, feltételezett eredményekkel takargatjuk és a „puszi, pu-

szí"-val, a „nagyon jó voltál”-lal és a „csak így tovább”-bal. Hol járunk végtére álarokban, ha nem a színházakban? Csak éppen megfedkezünk arról az apróságról, hogy a farsangozás kiment a divatból.

Késsel a szívünkben élünk. A markolatot mindenki látja.

Nem szívesen beszélünk a gondokról, nem „csókolgatjuk a forró kályhát”, s merjük több esetben azt állítani, amit a közelmúltban egyik ismert és jó hírű belgrádi színésznőnk mondott: „Színházi válság? Ugyan kérem! Koholmány!”

Ugyanakkor tudnunk kell, hogy a fővárosi színházakból szinte egyik napról a másikra kiválnak a színészek, rendezők, akik a filmhez vagy a televízióhoz szerződnek, a fiatalok nem mennek vidékre, többen felveszik a szabad művész státust, egyszóval: színházi válság ez a javából. Várható jelenség, igazolható. Csak éppen nem tagadható, mert aki szemet huny a problémák felett, nos, az a színész, rendező vagy igazgató tökkelütött számár, vagy pedig hazugságokkal kívánja leplezni azt, amiről ő nem tehet, a színészei sem, a darab írója sem. A gazdasági válságot bemozdítjuk, a kultúra válságát nem. Magyarán gondolkozva: a világi válság-hullám előtt tétet kell hajtani, s imádkozunk a jobb napokért, amelyeknek eljövételében csak néha-néha bízni merészkedhetünk.

A nyílt titkokról egyre többen beszélnek: hevesen vitatkoznak, támadnak, védekeznek, érvelnek, mellette és ellene, ítélik, és minden alkalmat megragadnak, hogy rávilágítsanak a legszebbre vagy éppen a legkirívóbb tünetekre, s ezek a tünetek igazukat támasztják alá. A fennállását ünneplő Szabadkai Népszínház rendezvénysorozata is szemeket nyitogatott. Fekete ruhát és estélyit húztunk az ünnep tiszteletére, és dicsérrünk kell azokat, akik ezt a minifesztivált megszervezték, mert műsoránál fogva felért a Sterija Játékokkal, hogy a vajdasági színházak unalmat hintő és rossz előadásokkal kérkedő rendezvényeiről ne is beszéljünk.

Néhány napra egy kis büszkeséggel visszatartottuk magunkban a naeniát, a sirást, és igyekeztünk cáfolni minden elméletet. Én is perelni próbáltam saját magammal, a színházakról alkotott véleményemmel, de jobbára csak a sötétben, a folyosón, egy karosszék mélyében, egyedül — ösztintén.

Miért?

Mert a belénk dőftt kés természetesen a fizikai fájdalommal együtt a lélek sebeit is nyitogatja, tágitja, mert szeretném elmondani mindazt, ami eltaszított vagy éppen visszaláncolt a festett színészek világához, mert alkatilag mégiscsak a színész tudja a legjobban, mikor támolyoghat a siratófalhoz és mikor mondhatja, hogy „szép volt, fiúk”, hiszen mi nem esünk hasra a nagy nevek, a díjazott előadások előtt, a mi mikroszkópunk a vírusokat kutatja, és a díjtalanokat is megtapsoljuk. A munkát vesszük észre, nem pedig a külső mázt; az idők folyamán kialakult hazugságokat elutasítjuk, az unalmat unalomnak nevezzük, a rossz előadást rossz előadásnak, az ügyetlen színházi vezetőket ügyetlen színházi vezetőknek.

Nehéz persze a véleményeket összeegyeztetni.

MENNYIT SZABAD A RENDEZŐNEK?

A Szabadkai Népszínház szerbhorvát társulatának ingalengéseiről sokat olvastunk a múltban. Az együttesnek évek óta nincs házi rendezője, s ez a „fogyatékoság” a legtöbb esetben a szó negatív értelmében üt vissza, hiszen a fővárosból érkező ismert és kevésbé ismert rendezők a provinciában — annak nevezik Szabadkát — igyekeznek valami „újat” és „korszakalkotót” a színpadra állítani. A színháztörténet számon tart olyan színházi embereket, akik a reformokkal kiráncigálták az együtteseket a homályból, de nálunk kevés híresség járja e vidéket. Mindenki, aki jön, jól jött, tárt karokkal várjuk, és feltétlen bizalommal megtapsoljuk az ötleteit, mert hát ugyebár „ez igen”, „ez tud”.

Később kiderül, hogy nem tud, hogy sarlatán, hogy szélhámos, hogy „felvette a nagy pénzt” és odébbállt egy házzal. Utána késő sopánkodnunk, mert — joggal feltehetjük a kérdést — hol voltak a művészeti tanácsok és egyéb öngazgatási szervek akkor, amikor a rendező a feje tetejére állította a színpadot, megnyirbálta a szöveget, éjfélig és tovább kínozza a színészeket? Hajmeresztő kérdések, de egyszer majd erről is szólnunk kell valahol, mert végső esetben — minden ellenkező híreszteléssel perelve — a színház műhely, ahol dolgozni kell és az „érzékeny lelkek” és „mimózák” mítoszával le kell egyszer és mindenkorra számolni.

Ilyen gondolatoktól terhelten néztem Brecht *Kurácsi Mamáját*, annak a Brechtnek a darabját, aki maga is reformátor volt, s most ime lejött hozzánk egy hajós, egy tutajos, aki a nagy mesternél is bátrabb reformokkal óhajtja megszedíteni a szabadkai közvéleményt. Törli a songokat, a szöveg majdnem kétharmadát és átadja a vezető szót a technikának. Az író színházat halottnak nyilvánítja, és a temetkezési vállalat embereinek az öltözékében sétáltatja fel s alá a megszeppent színészeket, akik valószínűleg nem egyszer feltették a kérdést, hogy vajon mit keresnek tulajdonképpen ebben a díszletben, esőben hóban, zenebonában...

Nem lehet útját állni a rendezői önkénynek?

Ez a szétदारabolás tetszett az egyik rokonszenves szabadkai értelmiséginek, s az előadás után tágra meresztett szemmel kommentálta az előadást: „Ilyet még nem láttam! Fenomenális!” — mondta. Csöndösen megjegyeztem, hogy a színházban — igaz — nem látott ehhez hasonlót, egyetértek, de mindezt látta a televízióban, filmen, képzőművészeti szalonban, sok helyütt.

A rendező ellopta az orruk elől a színházat.

Nem bírálom a módszerét, az előadást sem, a hiba nem az ő készülékében van, de mégis felteszem a kérdést: Vajon lehetünk-e nagyobbak — mi aprócskák — a legnagyobbaknál? Valamikor könyveket égettek a tereken, most az írókat pörkölik a színpadokon.

Az autóstópos kilökte a kocsjából a vezetőt.

A VILÁG LEGSZEBB SZERELME

Néhány évvel ezelőtt Londonban jártam, s azzal a tudattal érkeztem a szigetország fővárosába, hogy a színháztörténet legszebb előadásait csakis itt láthatom, hiszen a párizsi betegesen döcögő produkciónk el-elriogattak. Nem volt szerencsém látni a Royal Shakespeare Companyt, de a Queen Mary's Gardens szabadtéri színpadán megtekinthettem a *Rómeó és Júliát*, ismeretlen színészekkel, ismeretlen rendező munkáját. Londonban nyáron is üzemelnek a színházak s szerettem volna eredetiben hallani, látni valamit a világ legszebb, letragikusabb szerelméből.

Sokat láttam, keveset hallottam.

Ezt az előadást a derék angolok a turistáknak szánták, akik meglepően csekély számban lézengtek a hatalmas nézőtéren. A színészek valahogy unottan játszottak, s voltak az előadásnak olyan részei, amikor szívesebben figyeltem a szomszédos ZOO-ból átszűrődő „vadállati” hangokra, mert a színpadon „szelíden” beszélgettek a színészek. Ezekben a veronaiakban nem volt gin, nem volt sör, de talán még vér sem. A heti gázsiért dolgoztak.

Láttam Shakespeare-t Londonban. Bár ne láttam volna!

Jól van, az egy profitigényű színház, a turista mégis büszkén verheti a mellét. Ezért azzal a nekifutással vettük számba a lehetőségeket, hogy nálunk a *Rómeó és Júlia* teljesen új köntösben kerül majd ki az alkotóműhelyből. A próbák folyamán a koncepció azonban egyik pillanatról a másikra elvesztette hőfokát és a folyamatosság egyszerre csak megkövesedett, a szöveg lecementesedett, s a díszletek és a kösztümkök érkezévével alig törődünk valamicskét a szöveggel. Megmaradtak a szavak, a mondatok, de gondolatainkat a színpadi járás, a fegyverforgatás, a tánc kötötte le.

Rájöttem arra, hogy Shakespeare-nek a *Rómeó és Júliába* öntött szövege unalmas, banális, érdektelen, nem hozza izgalmi állapotba a nézőt, rendezőt, a színészt. A kortárs ezzel a darabjával nem tud kezdeni. Teljesen önálló utakon járni vele? Hogyan? Hiszen a mű Pesten megbukott, nem adják elő Belgrádban, Zágrábban, Párizsban, az amerikaiak a musicalváltozatot nyúzzák, akkor mit adhatunk mi?

Egy szép előadást a jubileum keretében.

Becsapottnak éreztem magamat, mert felfedeztem a szövegben mindazt, amit mások is felfedeztek, ami játszhatatlanná teszi a darabot. Széppé tehető, de a testekbe nehéz életet lehelni.

Most értem csak meg, hogy miért játszották az angolok olyan kedvetlenül a királynő kertjének szabadtéri színpadán. A *Rómeó és Júlia* egy szép aranykoporsó.

Nézzük meg — ennyit megérdemel.

KINCSET ÉRŐ HAZUGSÁG

Napjainkban — a múltat és a jelent leleplező században élünk — a bűvészs bemutatja a mutatványát, megköszöni a tapsokat, s azután elmagyarázza, megmutatja a báméskodóknak, hogy miben van a trükk. Ezért újabb tapsot kap. Nagyobbat, mint az első bemutatkozásnál. Az emberek szeretik, ha őszintén megmondják, hogy „ide figyelj, én nem vagyok földöntúli lény, egy kis ügyeskedés, gyakorlat és te is megteheted...”

Mégis színházi körökben a fehérre rámondjuk, hogy fekete és fordítva Sokáig abban a tévhitben maradunk, hogy a szín valóban a legdurvább árnyalatokban vibrál előttünk, hajlandóak vagyunk inkább aláírni egy orvosi okmányt, miszerint elkapott bennünket a színvakság, semminthogy a fehéret fehérnek a feketét pedig feketének nyilvánítsuk.

Ezért nem jön be másodszorra a taps.

Vannak színházak, amelyek hatalmas becsvággal indulnak a szemléken, díjvadászatra fegyverkeznek a vezetők: vacsorák, sarokasztali beszélgetések — csúcsteljesítmények, előadás az elitnek, a népnek, mindenkinek.

Főleg és legfőképpen a zsűrinek.

A leglaikusabb színházlátogató is tudja, hogy az Újvidéki Szerb Nép-színház évek óta válságban van. Volt olyan időszak, amikor a színészek felmondás nélkül hagyták el a várost, az előadások színvonala a Duna apadási maximuma alá esett. Az utóbbi években valami mégis megváltozott. Elkötelezett emberek tömörültek a színház köré, akik ügyesen megszervezték a honi kritikusokat, a zsűrik tagjait, s e mesterkedéseknek eredményeként ma kialakult egy olyan vélemény, hogy a színházban minden „jól van, emberek”, az előadások csillognak, ragyognak.

Konzervatív bűvészmutatvány, de meg kell adni, hogy jól csinálják. Mégis *A felfuvalkodott tőkfej* nekem nem mondott semmit, s véleményem róla a teljes elutasításig terjed.

Mutatványosok nevezték el a darabot jó darabnak s az előadást szuperjellegűnek. Még a Sterija Játékok fődíjával is büszkélkedhet. Valahol itt kezdődik a színházi válság egyik gorma formája.

Vehemens túlzás részemről, de fogjuk rá az időjárásra. Vagy talán a stressz okozta? Mindegy. Nem tetszett akkor, nem tetszett most sem...

SZÖKÉS A HÁTSÓ AJTÓN

„A darab főhőse Gheorghe Gherasim, megyei első titkár, megyefőnök, kipróbált kommunista, aki nemcsak az illegalitás nehéz éveiben állja meg a helyét, hanem a háború utáni újjáépítés és a szocializmus építésének talán még bonyolultabb körülményei között segíti valóságá válni régi álmait...”

Ennyit bevezetésképpen Corneliu Leu *A boldog asszony* című színművéről, amelyet a marosvásárhelyi színészek adtak elő nagy-nagy ügybuzgalommal, szakmai hozzáállással, lelkesen, s mégis ridegen, mereven hatott minden. Talán azért, mert a nézőtér felől ezúttal semmilyen támogatást nem kaptak, sőt az első jelenet után többen a sötétben a kijárat felé lopakodtak. A mondanivaló, amire oly büszke lehet az író, ma nem mond semmit. A szocrealista színház nem termelt ki magának egyetlenegy időálló színdarabot. Ugyanakkor például északi szomszédjaink két világhírű műve — *Macskajáték*, *Tóték* — kilépett ebből a merevítő keretből, s bizonyára éppen ennek az írói fesztelenségnek köszönheti népszerűségét.

A boldog asszony esetében a repertoárpolitika válságáról szólhatunk. A szerző szembeállítja az apát a fiával. Semmi új, semmi különös. Az „úr” szót az „elvtárs” váltja fel, s minden a jól ismert recept szerint keveredik a végkifejlésig.

Találón megjegyezhetjük, hogy napjainkban mind szomorúbbak a komédiák és egyre komikusabbak a drámák. Vonatkozik ez a megállapítás *A boldog asszonyra*, mert ebben a darabban a színész és közönsége valóban csak akkor volt boldog, amikor az előadás végén lehullt a függöny.

Mi, a szabadkai színészek egy nagyobb csoportja az első képek után boldogan felsóhajtottunk. Mégis jó ez a világ, vissza a dühvel a társulati üléseken, hiszen mi szavazással elutasíthatjuk az ilyen egyértelműen megfogalmazott „programdarabokat”, amelyek felett nemhogy eljárt az idő, de sohasem időzött el mellettük és velük.

Tisztelet a rendezőnek és a színészeknek, de mínusz egyes Corneliu Leunak. A darab kettős látása — nem tudtam, nevessek-e vagy sírjak — időnként kizavart a nézőtérrel, s ilyenkor mindig az ügyeletes tüzlőtől kellett elhaladnom. Bóbiskolt a derék bácsi. Pedig égett a ház...

ISMERJÜK ÖKET A TELEVÍZIÓBÓL

Osztrovszkij életét adta a színházért. Lázadozott, verekedett, és csak az újabb és újabb kiábrándulások akadályozták meg abban, hogy még több művet alkosson. Megmaradt utána a legjobb, a legértékesebb, s ezek közül egyet, a *Farkasok és bárányok* című vígjátékot hozta el hozzánk a belgrádi Jugoszláv Drámai Színház. Szintén jó ajánlólevelekkel ellátott produkció, de ezúttal nem csaltak a mutatványosok.

Az előadás előtt — szombat este — fiatalok és idősebbek lézengtek a színház előcsarnokában. Beszélgettek. Miről? A szerzőről? A várható élményről? A színházról?

A színészekről, akiket egytől egyig jól ismernek. A tévéből. Az előadás szünetében a fiatalok a lehangosabbak. Jó hangulatban nézik az előadást, és ez visszahatott a színpadra. Az ajtóban a hőgútát siettető melegben dicsérik a színészeket. Csak a színészeket. A műről, a moszkvai vendégrendezőről egy szót sem hallani. Talán ennyit:

— Ez a darab senkinek sem kell...

Milyen fárasztó gyülekezőhely a színház. Beneveznék a vitába, de fáradtan elfordulok, legyintek, és a sarokba húzódok. Miben lehet mégis a színész nagyszerűsége? Micsoda sátáni műhely az, ahol a bukásokat menthetik és minden sikert megkérdőjelezhetnek? Mi történik körülöttünk?

Vállalkoztam a „lehallgató” szerepére. Kihallgattam egy nagyobb csoportot. Egy tekete szemű kislány vitte éppen a szót:

— A televízióban jobban érvényesül az orgánuma...

Mire a farmernadrágos fiú:

— Sokkal magasabbnak hittem. A kamera csal.

Néhány héttel ezelőtt interjút készítettem néhány egyetemistával. Ilyen válaszokat kaptam:

— Miért nem járok színházba? Hát nem vagyok én egy konzervatív parókás öregúr, he!...

— Szeretjük mi a színházat — mondta később a *Farkasok és bárányok* előadása után. — Most megismertem, de ehhez előbb meg kellett ismerni a színészeket, s én a belgrádiakat először a televízióban láttam. Eljöttem őket megnézni „élőben...”

Es mi lesz velünk szabadkaiakkal, akik csak nagy ritkán kerülünk a képernyőre, s akkor sem a legjobb kiadásban? Emlékeztetek a *Viktóriára*.

Megvonja a vállát.

A belgrádiak jöttek, megtapsolták őket, győztek, s mindezt a televíziónak köszönhették, ahol a népszerűség kifutópályáján a jelek szerint jól feltalálták magukat.

A dolgok a visszájára fordultak, s talán jól van ez így...

KIUGRÁS EBBŐL A VILAGBÓL

Senki sem vádolhat lokálpatriotizmussal, amikor az Újvidéki Színház *Play Strindbergjét* feltétel nélkül dicsérem, hiszen — az őszinteség végső határán — azt kell mondanom, hogy irigykedő szemmel néztem Romhányi Ibi, Fejes György és Nagygellért János virtuóz szerepformálását Radovan Dorić ringjében.

Ültem a színpalak mögött, és hallgattam az új színház kísérőszemélyzetének véleményét az előadásról. Fejből tudják a szöveget, együtt mondják a színészekkel, és egy jól elhelyezett poén után immár 27. alkalommal együtt kacagnak a nézőtérrel. Szeretik ezt az előadást, amely alaposan kidolgozott jeleneteivel kitekint a mából és szokatlan ritmusával, meztelen igazával perbe fogja a „nagyokat”. Az én szememben ezt a pert meg is nyeri.

Ilyen darabok műsorra tűzését szorgalmazta annak idején a színház mind ez ideig legnagyobb egyénisége: Dévics Imre. Egy-egy bukás után — mert a bukás szót is ismerte — felcsattant: „Ezt jól elcsináltuk!” A *Play Strindberg* láttán biztosan azt mondta volna: „Ezt jól megcsináltátok!”

A *Play Strindberg* megérdemel egy tanulmányt.

Miből jó? Miért nagy? Miért szép? Mert egyszerűen nagyszerű, mert a színpadon csak a legszükségesebb kellékek jelentkeznek, mert a színészek végig ruhában játszanak, mert egy szál zongora helyettesíti a zenekart, mert...mert olyan, mint ez a ronda élet, olcsón pofoznivalóan parázna és romlott. És ezt adja vissza nekünk a rendező és a színészek.

Tudatosan és gondosan színpadra állított mű, a bemutató óta az öszszecsapások pontosabban hozzák a nézőtérrel a reakciót, a cselekmény meg-lódul, majd megáll.

Minden újabb menet a színház győzelmét hozza.

A történet morális piszoktól terhes, de az előadás felébreszti bennem azt az ifjonti lelkesedést, amely valamikor áthatott, amiért erre a napjainkban izgalommentes pályára sodródtam.

Mert végeredményben a színpadon játék folyik, s mi mégis sok esetben elnémitottuk bennünk a játékkal érkező hangulati élményt. Talán elfásultunk, mert hiszen — azért ne húzogassuk a csengettyűk mindegyikét — az újvidékieknek is csak a *Play Strindberg* jelenti egyelőre mindazt, amiért érdemes volt megteremteni az új színházat, de ebből a produkcióból valóságos erkölcsi tőkét lehet eltenni az elkövetkező nehezebb napokra, hónapokra, évekre...

TÖMJÉN, HÉTRÉTGÖRNYEDÉS, UNALOM

Ranko Marinković *Gloriája* a legjobb hazai dráma. Erről meggyőződhettem akkor, amikor tíz esztendővel ezelőtt a Szabadkai Népszínházban játszottuk. A közönség — pedig előítélettel nézzük a mi termésünket — egyértelműen kedvezően fogadta a százhusz percbe zsurgított templom-darabot. Jó volt, rövid volt, a diákoknak is tetszett.

A zágrábiak levetett saruval tiszteltek a mű előtt. Nagy nevek, monumentális díszlet, hangban visszafogott, majd hirtelen felfokozott játéktípus

jellemezte a vendégjátékok, amelynek televíziós változatát — két részben — a képműltban élvezhette az ország. Ezúttal is eljöttek mindazok, akik látták a képernyőn a színészeket, eljöttek, hogy a szabadkai színpadon szívják magukba az élményt, az ügyes mesterkedéssel becsempészett tömjént.

Ha a megfigyelőképességem szeizmográfja nem csal, akkor egy szomorú igazságot közölhetek: a közönség szörnyen unta a drámát, amely pontosan 19.30-kor kezdődött és 23 órakor ért véget. Nagymise a nagytemplomban — virágvasárnapján.

A játék tulajdonképpen nem nélkülözött semmit. Jók voltak a színészek, az oszlopos díszlet sem keltett zavart, érdekes a darab meseje — mindenki ismerte —, s mégis a fullasztó melegben bágyadtan, pilledten figyeltük a cselekményt. A mai közönségünk — főleg a fiatalok — a század ritmusával együtt nevelkedik s unja — követ sem dobhatunk ezért rá — a „nagy” és „hatásos” színészi kijátszásokat, a régi nagyok bravúrijait, ami leginkább abban nyilvánul meg, hogy a színész sokat mondó hallgatással a színpad egyik sarkából átmegy a másikba, s hol vékony, hol pedig vastag hangon dübörgi el a szöveget.

A mai néző tudja, hogy mit kell a papnak tennie ahhoz, hogy bele ne dilisedjen a kalandjába. Megmondta annak idején egy diák, aki — amikor a második részben én Gloria — Romhányi Ibi körül nyögdecselem, és isten haragjától rettegve nem merem megcsókolni, nem merem a kezéhez nyúlni — hirtelen felszólt a színpadra: „Kapt el és...” És megmondta izes magyar nyelven, hogy mit csináljak vele. Hát így fogadja a ma nézője Marinkovič elkizését. Mégis ez egy kitűnő darab, de ettől a kitágított formától a leg-összintébb hívó is elszédül és úgy kell fellocsolni a cirkuszi jelenet végén.

A Brecht-bemutatóról ismert szabadkai értelmiségivel ezúttal is találkoztam. Mélységes unalommal taglalta a drámát. Sem akkor, sem pedig most nem adhattam neki igazat.

Az igazság valahol a középúton van. Egy lépés hátra, egyet előre.

A CSATA VÉGÉN MINDENKI ÉLETBEN MARAD

A magyar színházakban manapság sokat kísérleteznek: jól, rosszul, de megmozdult valami. Többen Kazimir-cirkuszára szavaznak, de többen vannak azok, akik Major Tamás próbálkozásaira esküdnek. A vidéki rendezők amolyan „rendetlen” előadásokkal vonják magukra a figyelmet, s előfordul, hogy a főváros ünnepelt sztárjai egy-egy kísérlet kedvéért lerándulnak a vidékre, ahol mást lehet csinálni, valami újat, izgalmasabbat.

Csak sajnálhatjuk, hogy a szegediek próbálkozása csekély eredménnyel járt, mert *A lobositzai csata* tisztátlan valami, amiről hálátlan feladat bírálatot mondani. Szilaj és száguldó komikum helyett — Hacks biztosan így képzelte el — kaptunk egy olyan színpadképet, amelybe a kisharangtól a nagyharangig minden belefért. Talán tőlünk csejték el a szabadalmat, mert volt Szabadkán is néhány olyan vívmány, amelyben a kelléktár minden falát, ágyúját, lábasát felsorakoztatták. Gondoljunk a Brecht-bemutatóra vagy az *Imbroszi boszorkányra*.

Gyáva előadás volt *A lobositzai csata*.

Ilyen esetekben nem vádolható a rendező, a színész. Vannak hagyományok, kis- és nagyvárosi ízlések, és köztudott, hogy a magyar színházak mindig és minden pillanatban nemcsak szolgálták, hanem hűséggel kiszolgálták a közönséget. A filmesek robbantottak, de meg is kapták a magukét, mert amerre fordulunk, a nagyközönség szidja Jancsót, Fábrit és a többieket, akik pedig világhírnevet szereztek a magyar filmművészetnek. A színháziakkal nehezebben megy a dolog, mert azért Major és Kazimir kísérlete sem nevezhető forradalminak, kullognak a divatok mögött, de mégis feltették a szuronyt, ahogyan félig kihúzták a hüvelyükből a kardokat a szegediek is, de a pástra természetesen bátrabban kell kiállni, hiszen a sportban, akárcsak a színházban, bátor és merész vívókra vár az izgalomra éhes közönség. Mindenesetre a kihívás megtörtént, várjuk a folytatást. Hadüzenet után nem a béke galamjai következnek...

HARAG GYÖRGY HARAGSZIK

Harag György a marosvásárhelyi gárdával világosan tudtunkra adta, hogy haragszik Barta Lajosra és az ő *Szerelem* című színjátékára, haragszik arra a világra, amely a nagy érzelmek ürügyén eltakarja, elhazudja a valós életet, s virágokat csalna a nemi szervek helyére. Harag György rehabilitálta az erdélyieket, s megmutatta, hogy színház az bizony a javából, színészek dolgoznak ott, olyan színészek, akikkel vétek *A boldog asszonyt* játszani.

Harag György régi ismerősünk. Több előadást rendezett Szabadkán. Többek között a *Tigris a garázsban*, s ez az előadás felfedeztette velünk a musicalt. A többről nem sok jót mondhatunk, hiszen a szövegekönyvek szürkeségét nem minden esetben lehet friss színekkel gazdagítani. Harag György haragja ezért Barta Lajosra zúdult, s ahogyan mondani szokás, kegyetlenül „kibelezte” azt a letűnt kort, amelyet oly gyakran visszasírunk, mert ugyebár „hol van az a nyár...”

Mitől izgalmas a Harag-féle rendezés? Miért jók nála a színészek? Ha egybegyűjteném azokat a rendezőket, akikkel eddig együtt dolgoztunk, kevés olyan alkotót vehetnénk számba, mint amilyen Harag György, aki minden alkalmat megragadott arra, hogy betérjen a könyvesboltokba, megnézze mozi-jainkban az amerikai filmeket, leüljön a tévé elé, hogy sokat utazzon, sokat tapasztaljon, hogy kiránduljon a hétköznapiságból, hogy ne törődjön azzal, ami jellemzője a provinciának. Világi méretekben gondolkodik, s ez természetesen visszasugárzik színészeire és közvetve az előadásokra.

Szemrehányással illetjük azokat az embereket, akik legyintenek helyi problémáinkra és nem vesznek tudomást arról, hogy ki kivel és miért, meg hogyan, mikor. Pedig hát...

Harag György a hivatás megszállottja, okos és művelt megszállottja. Nyitott szemmel és füllel járja a nagyvilágot — most éppen New Yorkban tartózkodik —, és megmutat nekünk valamit, amit csak ő lát.

Egyszerű módszer?

Tessék utánozni, kopírozni. Mindenki vastapssal fogadja majd a kísérletet. Csak tessék, tessék, nyitva van az aranykapu mindenki előtt!...

... ÉS A BALLADA VÉGÉN?

A *Traviata* volt a ráadás. Telt ház előtt.

Végezetül elmondhatjuk, hogy a fesztivál sok dicséző jelzőt érdeme! Helyenként megnemesített és átlényegített mindent, amit a színházművészetről tudtunk, de az én ítélőképességem szubjektív, s mégis azt kell mondanom, hogy ezekkel a véleményekkel nem vagyok egyedül.

Most a mulandóságba vonul a fesztivál.

Íranyzatok ütköztek össze és nehezítik a tisztánlátást. A jó mellett szerepet kapott a rossz, a korszerű mellett az ősrégi: unalom, fűtöttség, de vastaps mindenkinek — kivétel nélkül. Talán azért, mert a jubileum jellege csak kegyeletet érdemel, s senki sem vállalkozik szívesen az ünneprontó szerepére. Ez az írás sem vonja kétségbe azokat az erőfeszítéseket, amelyek talán nem minden esetben hozták a legjobbat, de hiszen a hitvallás szerteágazó, s mindenki hangoztathatja a maga igazát.

Mégis a fesztivál több kérdésre adott érdemleges választ, olyan válaszokat, amelyek nem egy esetben tollhegyen maradnak, bent rekednek bennünk, mint valami titkok...

Maradjanak meg azoknak.

OLVASÓNAPLÓ

A FORRADALMI SZOCIALISTA ERKÖLCSÉRT

MILAN M. MILADINOVIĆ: *Moralna svojstva komunista Jugoslavije u NOR-u i revoluciji.*

Novinsko-grafičko preduzeće „Proleter” Bečeje — Beograd, 1973.

Milan M. Miladinović professzor harmincéves tudományos munkássága alatt több mint négyszáz külöfféle művet jelentetett meg a marxista filozófia, az erkölcs, az etika, a pedagógia és a munkásmozgalom történetének tárgyköréből. Eddig legjelentősebb műve *A jugoszláv kommunisták erkölcsi tulajdonságai a népfelszabadító háborúban és a forradalomban* címmel jelent meg. Erre a 496 oldalas műre valahogy nem figyeltünk fel eléggé. Vajon mi ennek az oka? A véletlenség? Ez a kérdés már csak azért is felmerül, mert ebből a tárgykörből más művek, jóllehet a társadalmi viszonyok változásában jóval kisebb a szerepük és jelentőségük, nagy publicitást kaptak. Mintha nem írtuk volna le, hogy „semmi sem lehet annyira szent a számunkra, hogy ne lehessen túlhaladni, hogy nem adhatná át a helyét annak, ami még haladóbb, még szabadabb, még emberségesebb”. (A JKSZ programja.)

Miladinović professzor könyve sok mindenben eredeti, a háború utáni etikai irodalmunkban különlegesen sajtóságos. Egyrészt azért eredeti, mert szerzője régi partizán, a népfelszabadító háború élharcosa, a háború alatt és a háború után is kiemelkedő társadalmi-politikai munkás, a Jugoszláv Néphadsereg ezredese, a katonai akadémia diplomált növendéke és diplomált filozófus. Ez a mű másrészt azért is eredeti, mert háború utáni irodalmunknak nincs még egy olyan alkotása, amellyel össze lehetne hasonlítani. A gazdag történelmi anyag tudatos felhasználásával forradalmunk alapvető erkölcsi témáival foglalkozik: forradalom erkölcsének alapvető elemeivel, a forradalom általános közös tulajdonságával, a kommunisták erkölcsi tulajdonságával és a kommunisták erkölcsi tulajdonságainak a fejlesztésével.

Különlegességét abban látjuk, hogy írója nem követi a bemutatás rendszerének megszokott módját. Mintha ezzel is el akarná különíteni az új, szocialista erkölcsöt a régi polgári erkölcstől. Ez azonban semmiképpen sem jelenti azt, hogy Miladinović professzor nem dolgozta fel a teremtődő újnak, az öngazgatású szocializmusnak a népfelszabadító háborúban és a forradalomban afirmálódó erkölcsének alapjait, forrásait, mércéit és céljait.

Megszokottabb volna, ha a szerző három részre osztotta volna könyvét. Az első rész az erkölcs elméletével foglalkozna és a forradalom erkölcsének alapvető elemeit és a forradalmárok általános közös tulajdonságait taglalná. A második rész tartalmazná a normatív erkölcsöt, amelyben helyet kapnának a kommunisták személyi erkölcsi tulajdonságai. A harmadik részben az erkölcs pedagógiai problémáinak keretében a kommunisták erkölcsi tulajdonságainak a fejlesztésével foglalkozna. Ilyen konkrét esetben azonban a forma kerülne

előtérbe és nem a tartalom. Ezzel nem a régi erkölcs megváltoztatása mellett, hanem a régi normák más módon, új tartalmakkal való magyarázása mellett szállna síkra.

Nem utolsósorban Miladinović professzor könyvének különlegessége abban van, hogy korrekt és konstruktív módon száll szembe a polgári társadalom erkölcsével. A burzsoá erkölcs marxista bírálatából indul ki és harcol a proletár mozgalom erkölcséért, amely elismeri az ember felszabadítása terén elért eddigi eredményeket. Nem azon fáradozik, hogy „általános érvényű” és „elvont” szabályokat találjon ki, hanem a munkásosztálynak mint uralkodó osztálynak konkrét erkölcsi normáit szorgalmazza. A „forradalom katonája” erkölcsi normáiért, a „proletár erkölcsért és értékrendszerért”, az „emberségesebb politikáért és a politikai erkölcsért”, a nemzetközi munkásmozgalom osztályharcáért küzd. Érdeklődésének középpontjába nem az elvont erkölcsi szabályok kerültek, hanem a népfelszabadító háború, a forradalom harcosainak és a szocialista öngazgatású társadalmi viszonyok építőinek erkölcsi-politikai arculata.

Miladinović professzor könyvének értéke abban van, hogy a való tényállás alapján beszél a népfelszabadító háború és a forradalom erkölcséről, arról, ami és ahogy volt, ami a népfelszabadító háborúban és a forradalomban valóban megtörtént. Lehetséges, hogy ilyen anyag alapján nem lehet megalkotni a népfelszabadító háború és a forradalom erkölcsét úgy, ahogy valaki akarná. Az azonban biztos, hogy a valóságot tükrözi és nemcsak a képzeletben létezött. Ez a mi igazságunk és az igazságszeretők közül emiatt senkinek sem kell szégyenkeznie. Ellenkezőleg! Ez volt az az időszak — ahogyan Miladinović professzor mondja —, amikor „a kommunisták a hagyományos értékeket, régi szokásokat, viselkedési normákat és a régi felfogást változtatták, ugyanakkor terjesztették az új felfogást, és a forradalmi viselkedési normákért küzdöttek” (19.). Ez volt az az időszak, amikor „a forradalmár, a haladó, az erkölcsös, a humanus és a hazaszerető” személyiségek kialakításáért folyt a harc. A szerző a valóság ábrázolásához ragaszkodott, amikor a kommunistákat mint reális embereket mutatta be, akik „rendelkeztek azokkal a pozitív erkölcsi-politikai tulajdonságokkal, amelyeket mások is megszerezhetnek aktív részvételükkel a forradalmi mozgalomban, valamint a burzsoá-fasiszta életmódból örökölt régi gondolkodás és viselkedés felszámolásával. A kommunisták nagysága abban van, hogy másoknál előbb vetették el a régít és fogadták el az új erkölcsi-politikai és humanus normákat, s a forradalmi célokkal összhangban viselkedtek és harcoltak” (17.).

A népfelszabadító háborúban és a forradalomban a kommunisták forradalmi célja a kapitalista rendszer megdöntése és a mi gazdasági és szociális viszonyainknak megfelelő új szocialista társadalom megteremtése volt. Ezt a célt csakis „a forradalomban való aktív részvétellel a régi életmód és viselkedés felszámolásával lehetett elérni”. A népfelszabadító háborúban és a forradalomban éppen ez történt. Említett könyvében Miladinović professzor erről tájékoztat bennünket kimerítően. A kommunisták és mindazok, akik részt vettek a népfelszabadító mozgalomban, a gyakorlatban valósították meg, hogy az új erkölcsi normák tartalma — a népfelszabadító háború és a forradalom erkölcsé „elméletileg marxista, a gyakorlatban pedig forradalmi legyen” (18.). Ráműtettek ezzel arra az irányvonalra, ahogyan a régi átalakul, de rámutattak a szavak és a tettek közötti összhang szükségességére és fontosságára is. A „forradalom katonái” a jogszláv népek proletár mozgalmának erkölcsébe beiktatták az egyetemes emberi eszmék és a nemzetközi munkásmozgalom osztályharcának vívmányait (sok harcos vett részt az októberi forradalomban, a magyar forradalomban, a spanyol háborúban). A kialakuló új erkölcsben tehát megtalálható a történelmiség és a nemzetközi proletárság eleme is.

Miladinović mint a népfelszabadító háború és a forradalom etikusa és mint marxista rámutat az erkölcs, a politika és a jog kapcsolatára. Kiemeli azokat a változásokat, amelyekre a népfelszabadító háborúban és a forradalomban került sor. Helyesen állapítja meg, hogy e három érték közötti viszonyok alakulása az emberek erkölcsi viselkedésének változásával függ össze. Két történelmi dokumentumra hivatkozik. Az egyik (1939 májusában jelent meg) minden kommunistától feddhetetlen személyi életet, a tömegekkel

való kapcsolatot, szerénységet, fegyelmet, éberséget, Marx, Engels és Lenin műveinek tanulmányozását követeli meg. A másik (1942 januárjában jelent meg) azt követeli a párttagtól, hogy mint partizán bátor, áldozatkész, önzetlen, fegyelmezett, az emberek védelmében bölcs, józan gondolkozású, jó elvtárs legyen; az optimizmust hirdesse, harcoljon a pánik és a kishitűség ellen, és hogy mindig készen álljon a legnehezebb feladatok elvégzésére. Amikor elkezdődik az ilyen erkölcsi tulajdonságok kialakításának a folyamata, „a politika akkor lesz emberségesebb, az erkölcs akkor kap politikai színezetet és akkor irányul a munkásosztály humánus politikai céljainak a megvalósítására” (38–39.), az erkölcsi normákból akkor alakulnak ki a forradalmi mozgalom jogi normái (40.).

Az erkölcs, a jog és a politika hagyományos viszonyai ezzel jelentősen megváltoznak. A meddő polgári erkölcs szavakban az osztályon felüli erkölcsöt hirdeti, az olyan „osztályon felüli” erkölcsöt, amely azonban jól őrzi a magántulajdont és a burzsoá osztály hatalmát. Számára elképzelhetetlen ennek a „pártatlan építménynek” a lerombolása, kiemelve, hogy a szocialista erkölcs a társadalmi tulajdon és a munkásosztály hatalma érdekében jön létre. Egyeseket ez még ma is zavar, amin nem kell csodálkozni, de mindenesetre furcsa, hogy ez nyilvánosan is megnyilvánul, anélkül, hogy az ilyen akciókat helyesen értékelnénk. Úgy tűnik, ezen a szinten jön létre a polgári erkölcs maradványai és a mi szocialista bürokráciánk és technokráciánk közötti pillanatnyi szövetség. El kell ismernünk, hogy ez erős társadalmi erőt jelent. Zavarja annak az erkölcsnek a további fejlődése, amely a népfelszabadító háborúban és a forradalomban alakult ki. Ennek a szövetségnek reális érdekeit egyrészt abban látjuk, hogy megpróbálja megőrizni a képmutató polgári erkölcsöt; másrészt: megpróbálja megállapítani a politika emberségesebbését. Amennyiben a bürokrácia és a technokrácia elveszti a titokzatosság fátylát, abban az esetben elvész az emberek feletti hatalma is. Mindebből két dologra következtethetünk. Az első, hogy az 1941-ben elkezdődött forradalom még mindig tart, ezt a forradalmat még nem nyertük meg teljes egészében. A másik, hogy lehetetlenség teljes mértékben kihasználni azokat a lehetőségeket, amelyeket a termelőeszközök társadalmosítása, továbbá az öngazgatás és a munkásosztály hatalma hoz magával, amennyiben az öngazgatású szocializmus építői személy szerint és egyénenként nem válnak a szocialista erkölcs előharcosaivá. Ez sem lesz azonban elég, amennyiben a jog nem fakad az új erkölcsi normákból és a politika nem lesz emberibb. Ez a következtetés Miladinović professzornak azokból a fejtegetéseiből származik, amelyeket *A forradalom erkölcsi megközelítése és A forradalom alapvető erkölcsi kérdései* cím alatt tárgyal. Ezt egyszerűbben a következőképpen mondhatnánk: az öngazgatású szocializmus feltételei között mindaddig nem kerülhet sor a szocialista erkölcs normáinak teljes mértékű alkalmazására, amíg a törvényeket csak azok tartják tiszteletben, akik nem elég erősek ahhoz, hogy büntetlenül megszegjék, s amíg a politika ahelyett, hogy lehetővé tenné a munkásosztály uralmát, arra szolgál, hogy a munkásosztály nevében uralkodjanak.

Miladinović professzor feltétel nélkül a humánusabb, emberségesebb szocialista erkölcs mellé áll, amely a népfelszabadító háborúban és a forradalomban kezdett kialakulni. Reális marxistaként mutat rá azokra a változásokra, amelyekre a szocialista öngazgatás feltételei között kerül sor a tulajdon- és termelési viszonyok, az erkölcs, a jog és a politika területén. Ezek a változások a személyiség válságát okozták és okozzák; személyi drámákat, különféle dilemmákat váltanak ki. Erre a törvényszerűsége a szerző a következő szavakkal mutat rá: „Nem voltak jó kommunisták azok a párttagok, akik arra ügyeltek, hogy tevékenységükben ne szegjék meg a különféle normákat és szabályokat. A dolog lényege nem abban van, hogy a kommunista jól viselkedjék, hanem hogy aktívan részt vegyen a meglévő megváltoztatásában, hogy bekapcsolódjék és másokat is bekapcsoljon az akcióba, s hogy ily módon ő maga is erkölcsileg-politikailag formálódjon, az erkölcs, a humanizmus és a politikai tevékenység magasabb szintjére lépjen.” (41.)

Dr. VELIZAR NAJMAN

(Mészáros Zakariás fordítása)

A MEMENTÓ KÖNYVE

DEBRECZENI JÓZSEF: *Hideg krematórium.*

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1975.

Két könyv van a kezemben. A kettő ugyanaz, csak éppen huszonöt esztendő tátong a megjelenésük között, ugyanaz, és mégis valami más is, mint már a borítólapon levő képek is jelzik: az egyik szögesdrót s mögötte egy elkínzott női arc, a másikon inkább csak sejtető ábra, az embertelen kínzások és kegyetlen halál sejtetése; az egyik hangos vád egy meghatározott rendszer, a hitleri fasizmus ellen, a másik inkább csak mementó, emlékeztető, de éppen ebben a mementó szerepében talán több is az egy pontra, egy rendszerre, egy téveszmére irányított vádnál. Az évtizedek távlatát sugárzó újabb kiadásban a vád kitágul, általánosabbá válik, figyelmeztetés árad belőle a világ minden mai embertelen rendszere, a dél-afrikai, rhodesiai, chilei és spanyolországi kegyetlenkedések felé, minden olyan rendszer felé, amely az erőszak eszközeivel próbálja bilincsbé verni a szabadságra vágyó és szabadságra jogosult embereket és népeket.

Mondom, ugyanaz a könyv, és talán mégsem egészen ugyanaz. A különbséget bizonyára a második kiadást életre hívó alkalmak magyarázzák. Mert egyszerre több jeles évforduló is indokoltta teszi ezt az újbóli megjelenést. Az egyik évforduló, a legegyszerűbb, talán a két könyv megjelenése között eltelt negyed évszázad. Ezt még nyomósítja az a további öt esztendő, azaz összesen harminc év, ami a fasizmus feletti győzelem óta telt el. És van még további két jubileum is: az író hetvenedik születésnapja és irodalmi munkásságának ötvenedik évfordulója.

Minden bizonnyal elegendő érv, hogy egy, első megjelenése alkalmával is nagy visszhangot keltett mű újra, új, ezúttal díszesebb köntösben is eljusson az olvasóközönség kezébe, hogy ismételten emlékeztesse azokat, akik annak idején közvetlenül vagy közvetve átérték a fasizmus minden emberi értéket kegyetlenül romboló időszakát, s hogy figyelmeztető jelt adjon mindazoknak, akik talán nem ismerik eléggé a múltat, s akik talán egy kicsit hajlandók félvállról venni a fasizmus mai újabb jelentkezését.

Azt hiszem, senki sem várja tőlem, hogy ma, az első kiadás után huszonöt esztendővel valami irodalmi értékelést adjak erről a regényről, amelynek maga az író is szenvedő hőse. Tény, hogy a fasizmus feletti aratott győzelem utáni évtizedekben, irodalmi életünk kibontakozásával együtt, olyan elismert szintre jutott, olyan autoritativ szerepet kapott az irodalmi és esztétikai bírálathoz, hogy méltán elvárható ez az értékelés a mű politikai jelentőségének külön méltatásán túlmenően is. Ezt az irodalmi értékelést azonban már elvégezte helyettem Szelei István, aki a második, jubileumi kiadáshoz írt utószavában részletesen elemzi a mű emberi és irodalmi értékeit is, úgyhogy a magam részéről csupán kiegészíteni kívánom némileg ezeket a méltató szavakat.

A második világháború olyan mély nyomokat hagyott maga után, hogy egészen természetesen még ma is olyan időszerűséggel jelennek meg az újabb és újabb háborús regények és visszaemlékezések, olyan szükségszerű érdeklődéssel várja a nagyközönség az újabb és újabb, háborús tárgyú filmeket, mintha nem is telt volna el immár harminc esztendő a fasizmus feletti győzelem kivívása óta. Szinte magától értetődik hát, hogy Debreczeni e művének újbóli megjelenését is egyszerűen beiktassuk a háború retteneteit felidéző irodalmi munkák sorába. Nekem azonban éppen ebből a szempontból van bizonyos ellenvéleményem. Szerintem ugyanis a *Hideg krematórium* egyáltalán nem háborús regény, még akkor sem, ha felidézett, higgadt, tárgyilagos hangon feltárt borzalmait szorosan fűződnek a legutóbbi nagy világháborúhoz, ha a hitleri krematóriumok milliókkal gyarapították is a csatatereken és a lebombá-

zott házak romjai alatt elpusztult emberek hatalmas számát. A háborús regény ugyanis általában meglehetősen szűk kört rajzol meg a történelmi eseményből, akár magán a harctéren, akár a hátszágban zajlik le a külön egészé kerekített története. A *Hideg krematórium* azonban több ennél! Nemcsak a második világháború egy részletének, nemcsak Auschwitznak a regénye, hanem egy egész eltorzult társadalomnak a kivetített képe, amely semmit sem veszített időszerűségéből az elmúlt harminc esztendő alatt sem, és nem is veszíthet mindaddig, míg szerzte a világon fennáll a hitleri fasizmushoz hasonló eltorzulások fenyegető veszélye, míg az emberiség nem jut el fejlődésének egy olyan stádiumába, amelyből eleve kizártnak tekinthető mindenféle erőszak, mindenféle embertelenség.

A *Hideg krematórium* hősei ugyanis nemcsak azok az elhurcolt emberek, akikkel ismeretlen célok felé zötyög az emberi nyomorúsággal túlszűfolt rozoga szerelvény, a *Hideg krematórium* hősei nemcsak a gázkamrába hurcolt betegek és gyengék, a kényszermunkára hajszolt elkeseredett csontvázak, a tábori szám mögött névtelenné vált embermilliók, még csak nem is a pillanatnyi győztesek, az SS-legények, a TODT tagjai, a Lager- és Blockáltettek és a kápóknak az embertelenségben szintén embertelenné vált tömege, hanem egy egész társadalom, minden világtorzító és nemcsak egyeduralomra, de szinte egyedüli emberi létezésre törő, az emberiségtől teljesen elidegenedett áleszméivel és álgazságaival együtt.

Eppen ezért uralkodott el bennem az az érzés, hogy a *Hideg krematórium* e második kiadásában már nemcsak a hitleri világ elleni határozott vád, nemcsak a régi bűnösök felelőségre vonását követő harsona, hanem figyelmeztetés is azok számára, akik újra a fasizmus, az erőszak világát kívánják halálos életre támasztani, és figyelmeztetés, mementó azok számára is, akiknek ebben az új világban meg kell találniuk magukban a szükséges erőt, hogy szembeszálljanak minden újabb fenyegetéssel, minden lappangó veszéllyel.

A könyv Tomán László szerkesztésében jelent meg. Borító- és fedőlapját Kapitány László tervezte — Glid Nándor grafikájának felhasználásával.

KOLOZSI TIBOR

EGY FORRADALMÁR ÉLETRAJZA

GAJDOS TIBOR: *A sziklaember.*

Életjel Miniatűrök 28. Szabadka, 1975.

Gajdos Tibor hálás témát választott magának. Matko Vuković, a sziklaember ugyanis olyan egyénisége volt az észak-bácskai munkásmozgalomnak, aki feddhetetlen emberi és mozgalmi magatartásával, egész életútjával magában hordozta a vajdasági televény nincstelen robotosainak sorsát. Vele, általa és

benne csúcscsodott ki az évszázados kizsákmányolásból, társadalmi elnyomatásból eredő lázadás, forradalmi tettvágy, ami gyakorlati téren közelebb vitte osztályát, népét a felszabaduláshoz. Matko Vuković életútja éppen osztálytudatos magatartása és életének eszméiért való feláldozása révén vált legendává, példaképpé.

Gajdos Tibor ezt az életutat kívánta felvázolni, megírni úgy, hogy az olvasóban tudatosítsa, kiegészítse és véglegessé tegye a hősről alkotott eddigi képet, vagy ha nem ismerte, akkor kialakítsa benne Matko, a földmunkás a kiváló ember és kommunista képét.

Matkóról, koráról és harcáról nagyszerű társadalmi regényt lehetne írni, annyi izgalmas fordulatot, feszültséget és konfliktust hordoz magában. És a külső tényezők, hatások ellenére belül mégis gyermekien tiszta, az igazi hősköz méltó erénnyel mindvégig következetes maradt eszméihez, önmagához, osztályához és a forradalom élcsapatához.

Gajdos Tibor könyve nem regény. Életrajz, tanulmány, publicisztikai munka. Ebben a minőségben azonban széles körben méltán tarthat érdeklődésre számot. A *sziklaember* megfelelő kutatás, tanulmányozás és mérlegelés eredménye. A szerző munkáját megnehezítette, hogy az illegális mozgalom nem rendelkezett irattárral, írásos emlékek alig maradtak ránk. Maradt tehát a kortársak visszaemlékezése, egy-egy bírósági tárgyalás anyaga, a cenzúrázott munkássajtó leginkább személytelen szűk szavú információi, vagy a polgári sajtó — szintén eléggé ritka — célzatos írásai. Ebből kellett a szerzőnek kibontania, majd összeállítania hőse életútját, ennek az életútnak egy-egy állomását, jellemző vonását.

Igen plasztikusan, itt-ott a szociográfia eszközeivel rajzolja meg azt a környezetet, amelyből Matko Vuković földmunkás származik, amely őt férfivá érlelte és elindította a nincstelen napszamosok, kizsákmányolt cselédek jól ismert útján. Habár nem itt lett osztályöntudatos forradalmár, később — miután a hadifogolyból lett vörös katona végigharcolta az orosz szocialista forradalmat, új eszmékkel és forradalmi tettvágygal telítve — hazajött a Szovjetunióból és felvette a kapcsolatot a JKP szabadkai szervezetével, újra és újra visszatért a régi társak közé, hogy az időközben megszerzett tapasztalatok alapján létrehozva közöttük a párt illegális szervezeteit, melyek majd harcba viszik a dolgozókat helyzetük javításáért, jogaik kivívásáért. A harc mindkét módszerével egyformán élt: részt vett az illegális akciókban és a legális osztályharcos szakszervezetek munkájában is.

Matko mindenütt jelen volt, mégis a földmunkások és a fiatalok között végzett legszívesebben szervező tevékenységet. Munkájában nem volt megtorpanás a katonai diktatúra bevezetése után sem. A harc ezekben az években a legmélyebb illegalitásban folyt, mert a rezsim a legbrutálisabban leszármolt ellenfeleivel, elsősorban a kommunistákkal. Matko 1932-ben egy szélesebb körben lezajlott bukás során került az osztálybíróság elé. Jóllehet a rendőrségen semmit sem ismert be, semmilyen jegyzőkönyvet nem volt hajlandó aláírni, az államvédelmi bíróság mégis elítélte. A börtönben tovább képezte magát. Részt vett a kollektíva belső életében, készült az újabb küzdelmekre. A szerző meggyőző módon érzékelteti hőse fejlődését, forradalmárrá való érését.

A könyv legalaposabban feldolgozott része az 1936-os nagy mezőgazdasági sztrájk körüli események és Matko ebben vállalt szerepének leírása. 1936 tavasza a szabadkai munkásmozgalom egyik legfényesebb szakasza volt és marad. Matko ezen a tavaszon elemében volt. Mint az 1200 tagot számláló földmunkás szakcsoport elnöke sorra járja a határt, felkeresi régi elvtársait, akiket szervez, harcra buzdít, de úgy, hogy mindig maga jár elől jó példával. Semmilyen munka nem nehéz számára. A sztrájk megszervezésében és a sztrájk által kivívott eredmények megőrzésében oroszlanrésze volt. A szerző

meggyőzően bizonyítja, hogy éppen azokon a területeken tanúsított a földmunkásság legnagyobb határozottságot, ahol Matkónak, a JKP tagjának személyes befolyása a legerősebb volt.

A városban ismét (1932 óta a harmadik) komoly lebukás történik. Matko Vuković ezúttal elkerüli a letartóztatást, így a megnehezült viszonyok között is (a JKP helyi vezetőinek letartóztatásával a mozgalomra komoly csapást mért az osztályellenség) folytatja munkáját a régi Jugoszlávia összeomlásáig.

A magyar fasiszta megszállók új helyzetet teremtettek. Az elkövetkezett megszárlások és meghurcolások megfélemlítették a lakosságot. A JKP azonban ebben a helyzetben nemcsak folytatta, hanem az új körülményekhez alakítva még fokozta is harcát. Nem ismerte el az ország feldarabolását, készült a fegyveres harcra. Matko az új feladatokból is kivési részét. Horthy júliusi szabadkai látogatása előtt letartóztatják, majd rövid időre szabadlábra kerül. A megszállókkal szembeni ellenállás konkrét akciójaként végrehajtott szabadkai búzagyújtogatás után ismét letartóztatják, a topolyai internáló táborba szállítják és ott tartják mindaddig, amíg az egész Észak-Bácskára kiterjedő tömeges letartóztatások során alapos gyanú fel nem merül ellene a földalatti szervezkedésben való részvételt illetően. Ekkor a szabadkai Sárka Házba viszik és rettenetes kínzásoknak vetik alá. Ő azonban visszautasítja a „dialógust”. Még a nevét sem volt hajlandó megmondani a nyomozóknak, akik 1941 október végén fékevesztett dühükben, a leggyalázatosabb módon agyonverték a már ötvenedik évében járó elvhű forradalmárt . . .

Gajdos Tibor végigvezet bennünket Matko életének megpróbáltatásokkal teli életútján, miközben — igaz, elég szűkszavúan — bepillantást enged a hős magánéletébe is. Ez az életút igen tanulságos és példamutató. A *sziklaember* alkalmas arra, hogy tudatosítsa a mai és a jövő nemzedékek számára nemcsak e nagy hős, hanem az egész korszak munkásmozgalmi harcának értelmét. A munka értékét növeli, hogy Matko mellett, Matkóval együtt, egész sor kiváló harcost is felvonultat úgy, hogy ezek (ha esetleg nagyobb szerepük is volt az illegális munkában) nem szorítják háttérbe az alakját.

Minden bizonnyal maradtak még Matko életéből feldolgozatlan, vagy nem eléggé megvilágított részletek (pl. részvétele az októberi forradalomban stb.), ám itt és egyebütt is a szabadkai munkásmozgalom egész történetét feldolgozó munka hiánya érezteti hatását. Egyes igen fontos események, továbbá a pártszervezet fennállásával és működésével kapcsolatos kérdések tisztázatlansága megkötötte a szerző kezét. Így, habár ez nem elsődleges jelentőségű, nem tudhattuk meg, milyen pártfunkciókat töltött be Matko, ha egyáltalán tagja volt a fórumoknak. Ez egyaránt vonatkozik a megszállás előtti és alatti időszakra.

A *sziklaember* kerek egészet képező munka. Stílusa tömör, gördülékeny élvezetes. Jó olvasmány. Egyike azoknak a publicisztikai munkáknak, amelyekre igen nagy szükség van forradalmi múltunk megőrkítéséhez. Az ilyen és hasonló művek kiadásával az Életjel már eddig is dicséretes tevékenységet végzett, habár — véleményem szerint — az ilyen jellegű alkotások kiadása nem csupán az anyagiakban leggyöngébb helyzetben levő kis szabadkai magyar kiadó feladata. Itt is társadalmi összefogásra lenne szükség. Átfogó kiadói tervre, mely felöleli szűkebb hazánk minden vidékét. A vajdasági forradalmi munkásmozgalom történetének megírása és megjelentetése azután megkönynyitené azoknak a munkáját, akik a forradalmi harcban kiemelkedő szerepet játszott mártírok életét kívánják a változatos írói eszközök valamelyikével megőrkíteni. Tudjuk, hogy a vajdasági munkásmozgalom történetének megírása folyamatban van, hogy belátható időn belül elkészül ez a mű. Addig is azonban üdvözlőnk kell A *sziklaember*hez hasonló pályaképeket, melyek jelentős űrt töltenek be mozgalmi önismeretünkben.

BRINDZA KÁROLY

A KÖZJÁTÉK KORSZAKÁBÓL

HERCEG JÁNOS: *Előjáték.*

Forum, Újvidék, 1975.

1940 címmel a recenzens egyszer verset írt a jeges viharról, amely „megrázza házunk s a korhadó földrészt”, s mielőtt Herceg János emlékezéseinek most megjelent, második kötetéről szólnék, hadd idézzem a hajdani versszakot:

*„Zeng és üvölt s lenn szüköl Európa,
Csapzott földjein nyiva lengenek,
Egymás körül féltékenyen kerengve,
Mint szélkakasok a kis nemzetek.”*

Nos, erről a korszakról írja emlékezéseinek második kötetét Herceg János, az 1940-et megelőző és követő esztendőkről, s ma már, jó emberöltővel később, tisztábban láthatjuk, hogy valóban így volt, a második világháborútól volt vemhes a világ, s bizony nem csupán a kis népek és nemzetek, hanem a legnagyobb hatalmak között is éppúgy dúltak az önellentmondások, mint a magukat külön-külön nagy hatalomnak képző kis népek és országok között. Csoda-e, hogy az akkori kisebbségi sorsban élő magyar (vagy nem magyar) írónak még a kis nemzeteknél is súlyosabb volt a helyzetük és a sorsuk, hiszen ha a legkisebb lépést is elvétették, az utókor nagyképpen vonhatta őket felelősségre; nem jól tették dolgotokat, bátrabbnak, erősebbnek kellett volna lenni.

Herceg János emlékezéseinek első kötetében, a *Két világban* nemcsak a maga egyéni indulásáról, hanem a vajdasági magyar irodalom elindulásáról és kibontakozásáról beszél, ebben a másodikban pedig a saját budapesti kirándulását, majd a hazai röghöz való visszatérést írja meg, s bizony önmagával szemben sem mindig kíméletesen. Herceg „előjátéknak” tekinti ezt a korszakot, amely után már a második világháború robbant ki. Éppen ezért talán inkább a két világháború közti közjátéknak nevezném, szomorú intermezzónak, amely után, a második világháború megpróbáltatásában ugyancsak nagy megpróbáltatás következett el a kis népekre, amelyeknek ködösen látó vezetői a zavarosban akartak halászni. Éveknek kellett eltelniük, míg az embertelenség ellen a nagyhatalmaknak sikerült végre közös nevezőre jutniuk és ezzel elérniük azt, hogy a fasiszta fenevadat a saját barlangjában verjék agyon. (Sajnos, csak ideiglenesen, mert azóta is látjuk, hogy a világ minden részén, hol itt, hol ott lobban fel a fasiszmus kénköves lángja.) Az igazi megpróbáltatás és megmérettetés még csak ezután következett el mind Herceg János, mind a vajdasági magyar írók életében, mert tisztán kellett látniuk, hogy Hitler veszedelmes ajándéka micsoda csapdákat rejteget, s milyen végzetes lehet számunkra. De ez már nem a Herceg-féle „előjátékhoz” tartozik, ő a háborút megelőző évekről emlékezik és sorolja fel a korszak pozitív és negatív töltésű alakjait.

Hercegtől tudjuk meg azt is, hogy Mohácsi Jenő, a második világháború előtti korszak nagy humanista írója és műfordítója már a föllegektől terhes világban Zomborban is járt, hogy Jankulov főtisztelendő úrnak megköszönje *Az ember tragédiájának* immár harmadik szerb fordítását. S mint az egyik budapesti könyvkiadó lektora, Herceg is sokat tett azért, hogy az akkori magyar polgári világ sznob szemléletét, amely a szomszédos népek művelődését nem tekintette velünk egyenlő értékűnek, megtörje. (Tegyük mindjárt hozzá: nyomában az immár átalakult magyar társadalomban csökevényként még ma is megvan.) S bizony közös tragédiánk, hogy amikor Budapesten az Egyetemi Nyomda kiadásában végre megjelenhetett a három

délszláv regény (Crnjanski, Cankar, Kolar művei), már ki is tört a második világháború és semmivé tette az évtizedes munkát. Mi nem csodáljuk, hogy Herceg még ma is óvatosan nyúl az akkori korszak és táj magyar irodáinak kérdéseire, memoárját is inkább novellisztikusan írja, azon a hangon, amellyel elbeszéléseiben találkozunk. Sokszor még kicsit kódösít is, habár erre igazán nem lenne szüksége. A vajdasági magyar és szerb irodalom és a közélet számos alakjával találkozunk a könyv lapjain, s még a kortársaknak is tud meglepő dolgokat mondani. Így például Žarko Vasiljević valóban több évtizedes jó barátom volt, de magam is Herceg könyvéből tudtam meg, hogy Dáfina anyót (egyik legkedvesebb fordításomat) ő is lefordította, s hogy Žarko egyszer meg is vallotta neki: nékem köszönhettem, hogy megszabadult a szimbolizmus modorosságaitól.

De ki tudná ilyen kurta könyvismertetésben felsorolni, hogy e második korszakban ki mindenkinek az arcélét rajzolja meg Herceg ebben a kötetében Radó Imrétől egészen Veljko Petrovićig. Herceg János itt is könnyedén és varázslatosan tud mesélni, s az utódok nyilván hálásak is lesznek neki, hogy ennyi mindent elmondott írókról és nem írókról, közéleti emberekről és a hétköznapok embereiről is. Bennem legmaradandóbban talán az a megállapítása visszhangzik, amelyben hitet tesz amellett, hogy „*Vajdaság népeinek sorából egyszer remélhetőleg mégis kihallatszik a közös ének kórusa*”. Mintha ennek egyre több jelét látnánk.

CSUKA ZOLTÁN

PRÓZAI EMLÉKSOROK — VERSESKÖTETBEN

MAURITS FERENC: *Telep*.
Symposion Könyvek 46.
Forum, Újvidék, 1975.

Második kötete jelent meg Maurits Ferencnek. Ilyenkor az olvasó előveszi az első kötetet is, újraolvassa. Összehasonlítást végez, újraértékel és értékel, hasonlóságot és eltérést állapít meg. Gondolkodik. Reménykedik abban, hogy valami újat kap, és csodálkozik azon, hogy az előző kötetből már ismert alanyokkal találkozunk, de nem elmélyültebb megformálásban, hanem az előzőhöz hasonlóan, ugyanúgy. Az előző kötetből átvett versekkel is találkozunk, például az *ómama*, a *krisztina* c. versek.

Mindebből megállapíthatjuk, hogy egy olyan költővel — festővel van dolgunk, akinek kialakult világképe van. Határozott alkotásterülete az emlékek világa, a gyermekkor élményeinek a felelevenítése. Az idő lebontása révén a jelenben a múltat szemléli, föllesztné annak hőseit.

A *telep* című új kötete olyan, mint egy képes album, amelyben ismerős arcok, helyek megörökített fotói vannak. Egyfajta emlék, a tovatűnő egykori jelen megörökítése, tartósítása. Az idők folyamán elővesszük ezt az albumot, a múlt dokumentumát, és annak minden oldaláról számunkra ismerős arcokkal, képekkel találkozunk. És ha mi ezt másoknak magyarázzuk, a kép statikus voltát írjuk le. A képet megpróbáljuk életre keltve elevenen

bemutatni, de ez nem sikerülhet mindig. Mert a nyelv, a szó nem eléggé plasztikus. Ekkor segít a rajz, ahol a kifejezhetetlen mozgást lerajzolhatjuk, egy lebegő alak, széttépett test feloldja a merevséget, megoldja a mozdulatlanság nyomasztó erejét.

Ezért állapíthatjuk meg, hogy a jelen kötetben az illusztráció teljesebb. Az érthetőség igényével a tökéletesség felé halad, mint pl. a *kraff sanyi* c. vers illusztrációja. Ugyanakkor a versek a költőben felelevenedett emlékek közlésének határán maradnak. A pusztai közlésnél, a megformáltság kizárásával.

Mert mitől függ egy jó foto?

Az alany szerencsés kiválasztásától és a technikai kivitelezéstől. A tartalom és a forma koherenciájától. De még a jó fotók esetében is bekövetkezik az unalmasság érzése, ha ismétlődés mutatkozik. Gyorsan lapozunk, hiszen ilyent már láttunk, ezt már ismerjük.

Lehet, hogy túlzottan igényesek vagyunk, mikor minden egyes képtől újat várunk, eddig nem látottat, többletet, gazdagságot, ránk gyakorolt hatást, ami gondolkodásra késztet. De mindez csak akkor lehetséges, ha a versek rendelkeznek költői holdudvarral, tartalmi és formai többlettel. Akkor közvetlen résztvevői és élvezői lehetünk egy folyamatnak, amelyet a művelzés folyamatának nevezhetünk. Maurits azonban megkímél, mondhatnánk megfoszt minket ettől a feladattól. Ő csak olvasóközönséget igényel és nem élvező tömeget. A versnek hatnia kell, és nem vagyunk biztosak abban, hogy az ilyen megformálás kielégíti a hatás igényét:

*a kissámlin
az orgona alatt
nagy
fekete
varjúként
szundikált
mogyoróval
céloztuk
karimás kalapját*

(tata)

A költő megelégszik a pusztai tényközléssel, ezért marad a tartalom papírra vetett gondolatsor, rendszerezés nélkül.

Központi és kizárólagos probléma a nyomor megírása. A telep sajátos helyzetű település, a nyomor tanyája, az újvidéki „Ferencváros.” A szegénység nál sivatárabb dolog aligha van, viszont az ábrázolásnak nem okvetlen szükséges egyhangúságával lehangolólnak lennie. Kopár, terméketlen terület ez, és ezért áll be a folytonos ismétlődés, ami fárasztó monotonniává válik.

Nem vártunk József Attila-i nyomoródákat, még azok utánzatát sem, bár az *anya* című versből utánzat lett. Pusztán verseket vártunk, és azt hisszük ez a minimum, ha egy verseskötetet veszünk kézbe. Várakozásunkkal ellentétben emléksort kaptunk, de nem versbe foglalva. A nyelvi gazdagság mellőzésével közölték velünk, hogy: ómama meghalt; ótata csendő volt; a csúnya sparheltot mozdonyok hívták; a szőke mangalicát ellopták; szájpaddalását feltörte a kemény kenyérhéj; ősszel galagonyát evett; krisztina púpos volt; nagykató tifuszos; bacsa bácsi bajusza a legszebb a telepen; pici zsír-szódát ivott... és így tovább.

A nyomorélmény mély fájdalmat okoz, amely sírásba torkoll. A kötet érzelmi töltése a fájdalom, nyelvi megformálása a sír ige nagyszámú előfordulása.

Maurits objektíven papírra veti valóságdarabját, érzését viszont, amely a közlés háttéri irányítója, egy igével jelöli, például: sírtam, nem szerettem, félek, féltem, fáj, sajnáltuk. A tényszerű közlés, amely puritán módon kerül elének, és a költő érzelmének leegyszerűsített ábrázolása jellemzi a verseket. Legtipikusabb versek: *gusztí, apa*.

Objektív közlés:

*mellettem ült a padban
minden füzete zsíros volt
repülőgépeket rajzolt
nagy propellerekkel
azt mondta
pilóta lesz*

Érzelmi ábrázolás:

*nem szerettem
kicsit félttem is tőle*

Objektív közlés:

*csikorgott
nagy
fekete
ortopédcipője*

(guszt)

Ha a költő földézett élményterületét rendszerezni, egyetlen hatalmas csoportot állapíthatnánk meg: a CSALÁDTAGOK és ISMERŐSÖK csoportját, és ezen belül két részcsoporthat: a *testi fogyatékosok* és az *erkölcstelenség* csoportját.

Elisiratva és megborzadva tőlük idézi a múltból alakjait, hőseit, alanyait. Hisz legtöbbjük már halott, csontvázukat találná csak, az pedig „csúnyaság”.

Hősei tipikus hősök, hiszen egyéni érdekességeik, sajátosságai révén gyakoroltak a költőre maradandó hatást, olyannyira, hogy élményvilágában elevenek tudtak maradni az évek múlása ellenére is.

A kötet oldalain mindennapi események történnek, és mivel az emberrel történik minden, ez mozgást biztosít, változást, mi azonban szituációrajzot kapunk, ami statikus.

A gyermekkori élmény mindig ráirányított, nyomorközpontú, és ez teszi monotónná a kötet hangját. Hiszen egy-egy történetet közöl ismerőseiről, így mutatva be őket. De megfélemezik arról, hogy Bacsa bácsi, hogy a tanító, hogy Púpos Paja és a többiek kizárólag az ő ismerősei és csak benne élhet elevenen azok személye. Nekünk viszont ezt MAR vagy MÉG nem tudja úgy bemutatni, hogy élvezzük is.

A gyorsközlés tipikus esete a *szürkület* című vers, melyben az az eset áll elő, amikor egyszerre akarunk elmondani központi dolgot és mellékeset, amikor a mellékessel akarjuk érthetőbbé tenni a lényegét. Mindenre kiterjedő figyelemmel közöljük a dolgokat, és éppen ilyenkor sikkasztjuk el a lényegét. Ez a vers talán a legtipikusabb példa arra, hogy az olvasónak mennyire fárasztó az ismeretlen személyek halmozása. Hisz egyetlen versben hat ismeretlent kapunk, természetesen egyet sem ismerünk meg, homály fedi az egészet, szürkület. A költő ettől a sejtelmes helyzettől borzad meg, mi viszont a befogadhatatlan tényközléstől. Mi egyszerűen csak tudomásul vesszük a kapott anyagot és letesszük a könyvet, melynek egyetlen sora sem lesz maradandó.

Szerencsésebb megoldás a kötetben például az *ősz*, az *este* című versek. Ezekben nem Maris néni haláláról értesülünk, hanem a szerző — kizárva az emlékezést — helyet ad a költői nyelvnek. A jelen felé fordul. Itt már beszélhetünk a költészet eleméről, egyfajta érzelmi gazdagságról, felemelő varázsról, hisz a halk harangszó a távolság költői közlése a stílus emelkedettségét jelöli.

Az emléksor azonban annyira intenzív, hogy nem tud ettől szabadulni. Ezért nem kaptunk újat, ezért csalódtunk.

FRANYÓ ZSUZSANNA

AZ ÍRÓI PÁLYA FORRÁSVIDÉKE

SZABÓ GYULA: *Gólya szállt a csűrre.*

Kriterion, Bukarest, 1974.

A kolozsvári szerkesztőasztal mellől Szabó Gyula, mintha csak a könyvespolcra emelte volna le, átnyúlt Homoródalmásra, és elének tett egy különös könyvet. Novellát, emlékeztést és vallomást egyetlen szerzői szempont illeszt egy kötetbe: „A szülőföld sorsát próbálom ebben a könyvben elmondani.” Pontos tartalmi megjelölés, megfogalmazásában a „szülőföld sorsa” szókapcsolat súlyosságot sejtet. E. R. Curtius szerint „az igazi kritika soha nem bizonyítani akar, hanem csak bemutatni”.

Vegyük szemügyre Szabó Gyula új kötetét.

1. Novellák

Hét novellát tartalmaz a könyv. Néhány már előbbi kötetekben is megjelent. Mégis itt látszik meg leginkább, hogy mennyire egy töröl szakasztottak. A szülőföld sorsát úgy lobogtatják föl előttünk, hogy teljes súlyosságukkal nekünk ütődnek, kényszerítenek a szülőföld felé fordulni. Táj és történeti múlt öleli át egymást s ebből az ölelésből elidegeníthetetlen Szabó Gyula-hősök születnek.

Aradó mondatokká szélesedik ez a próza, de mégsem elbeszél, hanem megjelenít:

„Balázs lelépett a szánról, kezébe vette a frissen vágott, nyers mogyorófa botot, s az ajtóhoz lépett. Pálinkaszagot lehelt, a szemében olyan kifejezés volt, hogy Bíró Ferenc hátrahőkölt.

— Né, Balázs — hadarta —, a dolog úgy áll... — Fejéhez kapott, s ordítva vágódott el a földön. A kutyák vonítani kezdtek, a lovak megszökték magukat, nekiszaladtak a pajtaajtónak, hátukon párállott az izzadság.”

Móricz — mondhatná valaki az idézet elolvasása után. Csakhogy... ez az igazság részigasság. Igaz, hogy Móriczra emlékeztetnek ezek a novellák, de a szülőföld önálló világgá sóhajtja őket. Más a színterük, más a történelmi idejük, s így más az ábrázolásuk is. Nem mentesek a hargitai fenyőillattól, de semmi közük Tamási világhoz. A Homoród menti etnikumban gyökereznek, innen ered minden sajátosságuk.

A fenti idézet a *Farkasmező* című novellából való. Azt a pillanatot jeleníti meg, amikor Balázs az apját leüti, amiért nem kérte meg számára a Sógor Mózes leányát, Erzsit. Őt mondat, amelyben egyetlen vessző sem fölösleges. Képközlésnek nevezném, mert az olvasó vizuális érzékelésre van utalva. A mondatok egy filmszerű képsor kísérőszövegévé válnak, funkciójuk másodlagos, de nem elhanyagolható. Úgy tűnik, itt keresendő Szabó Gyula írásművészetének titka is. A vizualitás felől közeledik az ábrázolt valósághoz, de mondandóját nem bízza csupán a megjelenített képsorra. A kép keret nélkül beleolvadna a környezetébe. A keret azonban megkülönbözteti a környező világtól, élő életdarabbá varázsolja. Szabó Gyulánál ez a keret — a mondat:

„Lealkonyulóban a nap, liláspirosan remeg a láthatár fölött, aztán úgy hull alá, szemmel érzékelhetően, mint a röptében lilára fagyott madár, amit már hiába vesznek tenyérbe, melengetnek marokkal és lehelettel, többé már nem lehet életre keltetni, hogy keleten felkeljen.”

A kép soha nem léphet ki a keretből. De a keret itt nem jelent korlátot! Hiszen a *Sárgaszemű Jovánki* története a helytállásnak olyan példája, ami szimbolikájával az egyetemesség szintjére emelkedik. Hol ér(het) véget a szeretet szolgálata? Hűség és lelkiismeret ismer-e határt? Belső rendvilágunk

és a világ szokványrendje miért kényszerítik döntésre az embert? A keret így nemcsak körülfogja, őrzi a képet, hanem össze is köti a külvilággal (az olvasóval is), a következő képpel. Képek sora jön létre. Azaz képsor, de logikai sor is. Tehát: rendszer, képrendszer. Törvényeit az író szabja meg, de nem önkényesen, hanem az ábrázolt valóság függvényeként. A halott mimezselve életet teremt az életből.

„Minden novellának más a törvénye, magát a törvényt nem ismerjük, de halálos biztonsággal megérezzük mégis, ha vét ellene az író” — írja Bóka László.

Szabó Gyula nem vét a novella szabta törvény ellen, ezt érezni olvasáskor „halálos biztonsággal”.

2. Emlékezések

Szám szerint három darab. Évfordulók fényében születtek, saját fényüket is elsősorban innen kapják.

Wesselényi Miklóst idézi az első, születésének 175. évfordulóján, Arany Jánost a második, születésének 150. évfordulóján. Sajátos kollázstechnikával íródtak. Szabó Gyula nagy elődök gondolatait idézi, illeszti egymás mellé, gondolja tovább, fűzi a maga gondolatláncába. A két Wesselényiről úgy érzi, hogy „mitológiai távolságban éltek tőlünk”, Aranyról pedig négy betűcsoportba szűkíthető mondanivalója: „az volt, mi népe.” Mondanivalója? Nem. Mert az ilyen mondanivaló irodalomtörténész-agyra vallana csupán. Szabó Gyula (bár épp ez a két írás tanúsítja: irodalomtörténetet, sőt történelmet is valahogy így kellene szemlélni-szemléltetni!) többet akar és többet is nyújt ennél. Nagyon jól tudja, hogy az évfordulók elsősorban arra valók, hogy magunkkal vessünk számot. Az alkalmi írás múltleveníítő szövegébe belevisít az író gondja: „...más-más szavakkal kerülgetnek ugyanegy bajt. A költőn keresik a bajt, ami egy népnek, egy nemzetnek a betegsége: apátia, letargia”; vagy ahogy a két Wesselényiről írt gondolatait berekeszti:

„...csak nézzük őket mitológiai távolságban... — és nevük fogalmát próbáljuk emberközben érteni.”

A múltból azt emeli át a mába, ami aktuális — hangozhatna el itt is az általánosítás demagógiája. Hogy mennyire nemcsak erről van szó, talán legszebben igazolja a harmadik „emlékezés” — Petőfi Sándorról. Petőfi halálának 120. évfordulója az íróban verssé látítja a prózát:

*„Márványtáblák, aranybetűk mindenütt:
itt született, itt tanult,
itt lakott, itt járt,
itt mézeshetelt, itt hált,
itt töltött utolsó éjszakát.”*

Az emléktábla megmásítja a házat, mert nem építőanyaga annak. Az emléktábla mindig csak „holtabbá tette, mit előbbnek akart”.

Az egész nemzet ünneplése nem csupán egy emléktábla? Akkor pedig akarunk ellenére is — holtabbá tesszük, mit élőbbnek akarunk.

Szabó Gyula Petőfije „kifut a múzeumokból, lelábbít a talapatokról”. „Inkább szeretne kukoricatáblákban élve maradni, mint emléktáblákban halhatatlan” ...

„És kifut, mint villám, az emlék-ketrecekből.” „Fut az időben, mint akit soha nem ér utol a sántanyúl-halál.”

Az „élő történelem” megelevenedik és megelevenít.

Történelem? Hogyan értik és fogalmazzák meg ezt a mai magyar irodalomban? Persze sokféleképpen. Sütő az anyanyelv szép-súlyos földjén veti meg a lábát, s a történelem esszévé változva hajlik arcunkba. Szabó Gyulánál a történelem: sors. Ha úgy tetszik: a szülőföld sorsa. Erről szól könyvének harmadik része.

3. Vallomások

Az első, a *Szivárványunk kútjai*, pár oldalnyi, líraibb hangütésű írás. Szerkesztői ösztönzésre készült; egy, az íróban már érett írásmód gyümölcse. De egyben tájékozódás is más írói, írástechnikai égtájak felé. Ezt látszik alátámasztani a könyv kétharmadát kitevő vallomás, a *Gólya szállt a csűrre*.

Hét évvel későbbi, keltezés szerint 1973 május—júniusában született. Az anyag adottságai már halott szülők levélcsomóját értelmezi, kommentálja, fűzi kronológikus sorrendbe. Az első levél (az anyáé), 1951. május 19-ről keltezett, az utolsó (az apáé), 1969 áprilisból való. Ime néhány sor az egyik korai, az író apja által írt levélből:

„... írj a valóságnak megfelelően, mert nem szeretném, ha itthon valaki a szemem közé vágna, hogy pénzért meghamisítod a történelmet...”

A szülői tanács itt a szárnyait próbálgató író csángókról írt cikkeire céloz, de *mába érő figyelmeztetés*, felkiáltójel maradt Szabó Gyula egész írói pályáján, s különösen ebben a könyvben. Mintha ezért a hajdani tanácsért íródott volna az egész könyv. Az ember olvassa, s bár az elején viszolyog a tömör soroktól, az idézet-rengeteg dült betűitől, olykor a statisztikai kimutatóktól, tudomásul kell vennie, hogy nem ugorhat át zárójeleket, nem „szaladhat át” oldalakon (de még féloldalakon sem!), mert súlya van az írásnak. Pár oldal után már határozottan tudja: nem is könyvet, egy darab szülőföldet tart a kezében. A tények puritán egymás mellé illesztése is valóság: „édes fiam, nagyon kérek, ha kapsz, küldj bár egy fél kiló cukrot”... „nem volt élesztő, se cukor, mert nincs, se hús, se ital, mindjárt mindent elhúznak tőlünk, csak éppen van jó időnk...” „édes fiam, egyéb szükségünkkel igazán nem fordulok hozzád...”

Aztán a zárójelbe tett írói megjegyzés: „(mindig ez volt a hangja: ne okozni másnak gondot, vesződést, bajt a magáéival, akár lábbeliről, vagy cukorról, akár betegségéről vagy haláláról volt szó)” — itt is, másutt is távlatot ad a levelek egyszerű hangjának. Majd a zárójel is el-elmarad, nagyobb lesz a kitérő, de sohasem öncélúan vagy céltalanul.

A Kurta Szabó familia a mából a múlt felé kibomló történetében fölsejlik az otthon, a falu, a nevelő közösség, a tájegység, egyszóval: a szülőföld története.

A család(fa) élete úgy éléledik a homoródalmási közösség életébe, mint valamely (bármely) testrészt a test egészébe. Élettani funkciója csak akkor válik egészen világossá, ha az egész test élettevékenységének szempontjából vizsgáljuk. Ezt a vizsgálódást, az író szerint „tollászkodást” (innen ered a cím is: a csűrre szállt gólya tollászkodásának szimbolikus értelmezéséből) hivatott itt szolgálni szociográfia és oklevelekben való búvárkodás, filológusi aprómunka és közmondásokból kicsillanó erkölcs, népszokások eredetét kutató eszmefuttatás és „Homoród-mellyékit” bemutató írás, amit Sándor István (az Orbán Balázst megelőző „kőszáló”) tollából idéz.

Közben az írói pálya forrásvidéke is előbukkan. Novellák csíraállapotát ismerjük fel (*Babilon Mihály lámpása, Kell-e, Gyuri, aranybicska? Sárgaszemű Jovánki*), de a romániai magyar irodalomban sokat emlegetett „gondos atyafiság” történeti hátterét is itt kapjuk kézhez.

A könyv stílusa nem egységes. Nyilván ez abból következik, hogy különböző időszakban keletkezett művek kerültek egymás mellé. A novellák és a *Gólya szállt a csűrre* között akkora a stílusbeli különbség, hogy nyugodtan beszélhetünk stílusváltásról, ami persze Szabó Gyula alkotási korszakainak kérdésével függ össze. Ez a probléma egy hosszabb tanulmányt igényel. Itt most csupán egy különös könyvet mutattunk be a curtiusi megállapítás szelvényében.

NAGY MIHÁLY

A CIGÁNYSORS REGÉNYE

LAKATOS MENYHÉRT: *Füstös képek*.
Magvető, Budapest, 1975.

Az olvasó érdeklődését nemcsak a regény tárgya, hanem a regény szerzője is különösen felkelti. Lakatos Menyhért nagyon messziről és nagyon mélyről indult el és nagy utat tett meg, amíg e könyv megírásáig eljutott. És ehhez nagy szerencse, kitartás és számos kedvező körülmény összejátszása kellett. De ez a hosszú és nehéz út, ez a megélt nehéz élet adta meg az írásnak azt a biztonságát és mértéktartó józanságát, amely csak az igazi, kiforrott írók ritka tulajdonsága.

Érthető is volt az a nagy várakozás és izgalom, amellyel számos olvasó e művet kezébe vette. A magyar irodalomban ugyanis még nem született cigányregény és a cigányokról nincs is hiteles, irodalmilag is helytálló és maradandó tanúvallomás. E könyv tehát nemcsak egy ismeretlen és számunkra távoli kontinenst és egzotikus világot mutat be, hanem egyúttal jelentős alkotást ad.

És amikor örömmel és szeretettel köszöntjük, akkor nem csupán a váratlan és különös újdonságot üdvözljük, hanem a szerzőt is, aki bár igen későn szólalt meg (49 éves korában jelent meg e könyve), máris érett íróként lépett elénk. Ha tehát elsőnek az önéletrajzi regény formáját választotta, ezt minden bizonnyal azért is tette, mert e formában szólhat a leghitelesebben és a legközvetlenebbül az életéről, a cigányság sorsáról és társadalmi helyzetéről. És itt beszélhet a legközvetlenebbül a maga hosszú és nehéz életéről és tapasztalatairól. Regényének irodalmi varázsa és emberi hitele abban van, hogy belülről látja és éli át ezt az életet és mindezt irodalmilag hiteles hangon mondja el.

Lakatos Menyhért 1926-ban született és igen hosszú utat tett meg, amíg eljutott e könyv megírásáig és kiadásáig. De a megtett útról írott első híradása máris arról tanúskodik, hogy kész és kiforrott író, aki már első könyvében is olyan művészi hiteles és rangú alkotással lépett elénk, amelyet nagyon sok, igazán tehetséges és beérkezett író is megirgyelhetne. Írói tehetségének az ereje és általános jellemvonása a mesélőkészség, a mértéktartó elbeszélés. Igazi vérbő realistával találkozunk e kötet lapjain, aki az élet minden jelenségét és tényét méltó formában és hittel tudja megeleveníteni. Mert ebben a regényben pontos és irodalmilag méltó helyet kap az élet minden jelensége a maga realista és igazi emberi mivoltában.

E hétköznapi életbe keverednek a hirtelen fellobbanó ünnepek, vídamságok, babonák s a rémlátomások világa is. És ebben a mivoltában a könyv híradás egy távoli világról is, amely itt van ugyan városaink és falvaink szomszédságában, de néha mégis oly távol áll tőlünk, mintha más földrészen volna. Mert erről a világról eddig csak a felületes híradások néha jó szándékú, de riportszerű és vázlatos villanásait kapjuk. De most ezzel a művel és írójának — reméljük — további munkáival hiteles és művészileg is kiválóan megformált képet kapunk róla.

Ezért mondhatjuk hogy a *Füstös képek* megjelenése a magyar irodalom nagy és örvendetes eseménye. S nemcsak azért, mert szerzőjében a cigányélet és cigánysors első nagy íróját és kiforrott tehetségét, igazi realista íróját köszöntjük, aki ezt az életet és életformát irodalmilag méltóan és emberileg hitelesen tudta így ábrázolni.

Ezt azért is ki kell emelnünk, mert úgy tudjuk, hogy Lakatos Menyhért megírta e könyv folytatását is és reméljük, hogy írói munkássága csak ezután kezdődik meg igazán. Hogy további élete és munkássága milyen lesz majd, arról senki sem jósolhat teljes biztonsággal. De első könyve alapján megítélhetjük eredeti és gazdag elbeszélő tehetségét és a köznapiság életrealitásai iránti páratlan érzékét is. Ebben az írói látomásban az a legcsodálatosabb, hogy minden a maga helyén és idejében szól meg és az író elbeszélése páratlan mértéktartásról tanúskodik. Az elbeszélés folyamata természetesen és egyenes vonalú. Könyvében ezért nincsenek fölösleges részletek, hosszú kanyarok és kitérések és unalmas üresjáratok sem.

Aki tehát egy ilyen könyvet ír első könyvként, arról csakis azt mondhatjuk, hogy eredeti és nagy tehetség.

Milyen kár, hogy Móricz Zsigmond vagy Veres Péter nem olvashatta ezt a könyvet! Minden bizonnyal nagy lelkesedéssel üdvözlétek a könyvet és íróját. E mű olyan időben jelent meg, amikor a népi írók és a szociális írók nemzedéke kihalóban van és sokan úgy vélik, hogy a nyomor és nincstelenség világáról már nincs mit írni, hogy onnan már nem is érkezhetsz újabb híradás.

Pedig nemcsak ez a témakör, hanem az élet minden területe tartogat még számunkra felfedezésre és feltárára váró témát és emberi sorsokat. A *Füstös képek* egyúttal számos olvasónak erős sokkhatást is jelent. Mert komolyan elgondolkoztató az, hogy az emberek néha még napjainkban is úgy élnek, hogy a legapróbb hétköznapi szükségletekről is csak álmodoznak és fogalmuk sincs az emberibb élet minimumáról, az emberibb, szebb, műveltebb életformáról.

Az író nagy erénye az igazmondás és az az erkölcsi magatartás, hogy az igazság kimondását önmagunknál kell kezdeni. Aki képes saját igazságát néven nevezni, aki képes arra, hogy legfájóbb sebeit és bűneit is feltárja, csak az tud eljutni a társadalmi igazság feltáráig is. Szerzőnk e regényében kemény és kíméletlen igazságokat ír meg. És aki írói tehetségével, írói szándékával képes erre az igazságkeresésre, az a legértékesebb és legértékesebb művészi erényekkel rendelkezik.

Lakatos Menyhértnak nem volt könnyű sorsa és irigylésre méltó élete. De ahogyan szembenézett mindezzel és ítéletet mondott önmaga és mások felett, az egymagában véve is nagy harci tettnek számít. Ezért műve nagyon sok okulni- és tanulnivalót sugárzik felénk.

Egy ember mondja el benne önmagára eszmélésének a folyamatát, s ezzel arra tanít meg, hogyan követhetik mások is az útját. E könyv egy nehéz és kemény életsorsot tár fel. S erről nemcsak írni kell, de úgy vélni, hogy csak egy ilyen kemény igazságkereső hittel és szenvedéllyel lehet írni.

Lakatos Menyhért 1944 nyarán zárja le könyve cselekményét. Ekkor 18 éves volt. A németek összegyűjtik a cigányokat és a németországi haláltáborokba viszik őket, ahonnan már csak igen kevesen térhetnek vissza. De aki visszatér és megláthatja a háború utáni új világ építését, annak új életet is kell kezdenie.

A *Füstös képek* azért köszönjük örömmel és igazi elismeréssel, mert szerzőjének írói tehetsége, igazmondó embersége és kritikus élet-szemlélete fejeződik ki benne. Nagy könyv és nagy író született, és ennek csak örülni lehet.

DÉSI ÁBEL

SZIRMAI KÁROLY EMLÉKÉRE

FEKETE LAJOS és SZIRMAI ENDRE: *Hűséggel a fiú és barát.*

I.N.E. and Associated Universities, London, 1975.

Vannak írók, akiknek szellemét eltávozásuk után életművük gondozásával és alkotásaikra hivatkozva az élő kortársak tartják ébren. Szép és becsületos szolgálat ez — hányszor hangsúlyozták már: követésre méltó —, hiszen menti az írást a feledéstől, attól, hogy alkotójával együtt porladjon el. Az elkövetkező sokféle érdeklődésű nemzedék számára talán épp ez jelenthet intelmet arra, hogy időnként elővegység elhunyt íróink könyveit, lefűjják róluk a port, s őszinte belemélyedéssel emlékezzenek arra az időre, amikor az általuk élvezett termés magvetése volt, és a magunk életével együtt ismerjük meg azt, hogy ez a küzdelmes, sokszor nem is oly biztató ugartörés milyen körülmények között történt.

Ehhez az őszinte, vagy olykor kis sé eröltetett tiszteletadáson túl még valami kell. Még valami, amit csak érezni lehet, s ha jelen van bennünk, vállaljuk az őrzők szerepét.

Fekete Lajos és Szirmai Endre kis verseskönyve már címében is erre int: *Hűséggel a fiú és barát.* A válogatott versek kötetének mindjárt a bevezetőjében találkozunk ezzel a fogadalommal. Az 1973-ban elhunyt költő érzelmes írása szándékában is példaadás arra, hogyan róhatjuk le tartozásunkat azoknak, akik egy életet áldoztak azért, hogy a mi irodalmunk olyan televény talajt készítsen

elő a jövőnek, olyan éltető csírákkal teli talajt, melyből magasabb szintre emelkedve egy — ma már — több műfajban termékeny, egyre termékenyebb életerős nemzedék hajtszon ki. Erről Fekete Lajos utolsó üzenetében így ír:

„Ebben a közösen megjelentetett kötetben két alkotó, egy hálás fiú és egy jóbarát hódol Szirmai Károlynak, a jugoszláviai magyar irodalom kimagasló alakjának. Mert mivel adózhatna szebben a fiú az apa emlékének, s a barát az Eltávozottnak, mint a léleksugallta Gondolat koszorújával, amely egy messzi kisváros temetőjében, a sírra letéve, az emberi lét kínjával és gyönyörével ékes.

Ilyen gyönyörrel, s kinnal áldott s megvert élet volt az Övé, ki a vajdasági fekete föld vonzásában megtett nehéz útján tört fel a magasba, hogy művészi igényességével betöltsse szerepét a Duna-medence négy országára kiterjedő magyar irodalomban, az emberi együttérzésért, eszme-közösségért.

A kor vajúdásai közt tántorgó emberi léleknek rémétől, válságoktól viselt szenvedését hordozta maga is, égnek vetett tekintetében, amikor az emberről szól, az Embert kutatva. — S nem ritkán, az emberek önnön lelkében bolyongva, kereste önmagát: *ki vagyok én?*... S erre így felelt:

sokszor elkérdezem: ki vagyok én, honnan is jöttem?

Mióta ki-kimaradozom már lassan a létből,

Én vagyok-e én? Úgy, ahogy vallom,

vagy csak a testem az enyém, de a lelkem

száz idegen ember lelke alatt fekszik holtan,

s már föl sem sajog, hogy én nem vagyok én, csak voltam...”

Fekete Lajos versei a költő mély lírai hangulatában, a fiú az apát idéző strófáiban állít újra emléket a Kalangya egykori, fáradságot nem ismerő szerkesztőjének, irodalmunk kifogyhatatlan erejű szervezőjének, a *Holló* szerzőjének, aki a fekete madár útján a *Ködben*, a *Katlanban*, az *Idegenben* mindig arról álmodott, hogy irodalmunk felér majd arra a csúcusra, amely felé annyi szírtet át az ő hollója tartott.

Egyféle zászlóhajtás távolról ez a kis kötet is. És reményt keltő is lehet, hogy elkövetkeznek azok az irodalomtörténeti igényű tanulmányok,

esetleg kötetek is, melyek — feltérképezve szellemi múltunkat — nemcsak a kortársaknak, hanem a sokkal később utánunk következőknek elmondják, hogy kik jártak előttük, s kik bíztak mindig abban, hogy „... nemcsak sertést nevelt itt... a makk s haraszt” és nemcsak kanásznak termett a vajdasági paraszt.

Igen, ezt tudjuk. A kortársak valamásai nyomán jegyeztük fel, hogy Szirmai Károly irodalomszervezői munkásságának — épp amikor a minőség teljességéért harcolt — egyik legértékesebb törekvése a munkás- és parasztírók felkarolása volt.

LÉVAY ENDRE

A KÖLCSÖNÖS MEGISMERÉS ÚTJÁN

MARIJA ČURČIĆ: *A vajdasági népek és nemzetiségek kölcsönös műfordításai (1945—1975).*

A Kanizsai Írótábor füzetei 3.

Közszégi Művelődési Önigazgatási Érdekközösség, Kanizsa — Matica srpska könyvtára, Újvidék, 1975.

Az 1975. szeptember 9. és 13. között megtartott Kanizsai Írótábor helyet adott a Matica srpska könyvkiállításának is. A kiállítás anyagát az 1945-től 1975. szeptember 1-ig megjelent nyomtatványok anyagából válogatták össze, és pedig azoknak a vajdasági szerzőknek műveiből, akik a szocialista Jugoszlávia alkotóművészei is egyben, s munkáikat a vajdasági népek és nemzetiségek nyelvén is megjelentették. Az ez alkalommal készített bibliográfia a Kanizsai Írótábor 3. füzete, melyet Marija Čurčić állított össze, bevezetőjét pedig Božidar Kovaček írta.

A múltból kiindulva Kovaček megállapítja: habár a Vajdaságban élt nemzetek és nemzetiségek kultúrájának fejlődése „párhuzamosan folyt,

leggyakrabban csak megközelítették egymást, de a kölcsönös elszigeteltség, sőt némely esetben a szellemi távolság olyan kifejezetten jelentkezett, hogy ez akadályt gördített egyes népek kultúrájának és e kultúrák összességének gyorsabb ütemű fejlődése elé”. Noha a múltban „(..) [a különböző nemzetiségű polgárok között sokkal nagyobb volt azoknak a száma, akik egymás nyelvén beszéltek, mint ma],” mégis kifejezésre jutott az itt élő népeknek és nemzetiségeknek az a törekvése, hogy kultúrájuk megtartsa a maga sajátos, egyéni jellegét, s érintetlen maradjon a másiktól. A műfordításokat elsősorban az egységesség jellemezte, ti.: magyar—szerb, magyar—horvát, magyar—román stb. és fordítva, míg a

nemzetiségek szellemi javainak egymás közt történő kicserélődésére (szerb—román, román—ruszin, szlovák—ruszin stb. és fordítva) kevesebb példát ismerünk.

Az egymás közti közlekedés, ha egyáltalán beszélhetünk róla, formális volt, a műfordítás nem jelentette egyszersmind a szellemi javak területén elért eredmények egymás közötti kicserélődését, sem pedig egymás megtermékenyítését. A nemzetiségek kulturális fejlődése mindenkor az alárendeltség jegyében történt.

A felszabadulás megteremtette azokat a történelmi, társadalmi és gazdasági körülményeket, melyek lehetővé tették Vajdaság népeinek és nemzetiségeinek mind intenzívebb egymáshoz való közeledését, kultúráik egyenrangú fejlődését. A lényeges minőségi változások lehetőségét azonban, Kovaček szerint, nem aknáztuk ki kellőképpen. A nemzetiségi írók és alkotásaik száma impozáns, minőségileg sokszor „lenyűgöző”, de azok gyakran nem jutottak el az összjugoszláv irodalmi közvéleményig.

A kölcsönös megismerés, a kölcsönös hatások lehetőségének teljes kiaknázását azonban elsősorban a nyelvismeret akadályozza. Így döntő szerepe van a műfordításnak, amely ennek az akadálnak a leküzdését részben előmozdíthatja. Ezért kell

különös gondot fordítani ennek a problémának, mert csakis ily módon válhat a nemzetiségek irodalma és kultúrája a jugoszláv irodalom és kultúra szerves részévé, így biztosítható a nemzetiségek irodalmának és kultúrájának egyenrangú értékelése.

A kulturális javak cseréje egyben feltétele a kölcsönös megismerésnek, közeledésnek, egymásra való hatásnak.

A Matica srpska kiállítása, s ennek katalógusa az e téren eddig elért eredményeket regisztrálja, de ugyanakkor rámutat a mulasztásokra is. A katalógus 142 bibliográfiai egységet tartalmaz, melyet névmutató és a fordítások mutatója egészít ki. Ez utóbbi számszerű kimutatása egyben utal a mulasztásokra is. A legtöbb a magyarról szerbhorvátra való fordítás (44), a szerbhorvátról magyarra (19), melyet a románról szerbhorvátra (6) stb. követ. Még mindig elenyészőek a nemzetiségek közötti műfordítások, ti.: magyar—román, ruszin—szlovák, román—ruszin, stb., melyeknek száma az eltelt 30 év alatt 1 és 2 között van. Úgy véljük, elsősorban ezeket a mulasztásokat kell a közeljövőben pótolni, mert csakis ily módon válhatnak gyümölcsözőkké a szocialista társadalmunk által biztosított egyenrangú fejlődési feltételek.

KÁICH KATALIN

„MÉGIS DALOL A POÉTA”

FRANCE PREŠEREN versei.
Európa, Budapest, 1975.

Az igazi költő hangja ugyanis áttör a századok ködfalán, s utat keres szívünk felé. France Prešeren verseinek is száz évnél többet kellett várniuk, míg eljutottak a magyar olvasó asztalára.

A szlovén nyelv ismeretének hiányában forgatom a tetszetős kis gyűjteményt, melyhez Josip Vidmar írt előszót, és amelyet Gállos Orsolya látott el jegyzetekkel. A három részre osztott versanyag legnagyobb ré-

szét (42 verset) Tandori Dezső fordította, Lator Lászlóra mindössze 4 vers jut, a *Szonettkoszorú*, pedig két fordításban is szerepel Csuka Zoltán és Lator László jóvoltából.

S ahogy a kötet utolsó lapja átfordul, sietek vissza a költői trouble-okhoz, a bravúros és mégis mértéktartó következetességgel átmentett rímképletekig, melyekben a szavak lehetőségeinek húrja pattanásig feszül:

Derús égbolton nyájas hold világít,
és szikráztatja sugárözönében
a jégsíkot s a hókristályt, ha télen,
s nyáron a harmat gyémánt-porcikáit.

A mondat szálvezetése pedig olyan, hogy követi a formát és gondolatot az eredeti szóhasználat valószínű elvetése árán:

És ha kedvesed éneke büszkén
zenji, hogy ő a szerencse fia,
szísszen a szíved a hajdani tuskén.

Szép magyar versek gyűjteménye a Lyra Mundi sorozatban és az Európa Könyvkiadó gondozásában megjelent válogatás. Nyelvileg biztos modernebb, mint a XIX. század harmincas éveiben először nyomtatott eredeti. A versek témaköre mégis visszahúz. Korszerű kommunikációs eszközzel azonban biztosabban közelíthetjük meg a kor kérdésköreit.

A szlovén nép sorsa, a pénzhajhászás, a boldogtalan szerelem mélyen

érinti Prešeren, hiszen első az elsők között: a szlovén irodalom megteremtője. Kritika verseiről életében mégsem jelent meg. Igazságtétel is tehát ez a kötet azzal szemben, aki életében hiába várta a megértést, elismerést; zászolóhajtás a költő előtt, aki nekik végül mégis megadatott az elégtétel: idegen nép fiai is kegyelettel forgatják írásait, s azok mindenképpen beépülnek a fordítók nyelvének verstörténetébe, sőt váratlan hasonlatosságokról lebbentik fel a fátylat. A víziemberről szóló Prešeren-versen, amely valószínűleg egy szlovén mondán alapul, mintha egy magyar népballada, a *Halálra táncoltatott lány*, körvonalai derengnének át.

Új szó is akad, a költő neologizmusa talán:
Noszít a vágy, lakóhelyed bejárnom;

A *Ghazelek* című versfűzér egyes darabjaiban a versközépek egymással való rimeltetése ritkán látott formát hoz elénk.

Mérhetetlen egy-egy kötet versfordításának hatósugara: ismeretlen, vagy megtévesztésig hasonlatos tájakat pásztáz be; fényénél világosabb, érthetőbb lesz az univerzum, öl, vagy gyógyít, de változtat a költői világképen, amelyet eladdig vallottunk magunkénak.

VIRÁG ÁGNES

TRAGIKUS ÉLMÉNYEK

KOVILJKA TIŠMA-JANKOVIĆ: *Djeca s pustoline*.

Osvit, Subotica, 1975.

Behavazott völgyek, szélfúttá dombok, viharoktól, szárazságtól sújtott vidék gyermekeinek nehéz sorsa elevenedik meg előttünk Koviljka Tišma-Janković *Djeca s pustoline* című novellasorozatának olvasásakor. A tizen-

egy novella mindegyike a gyermekből fiatal nővé érlelődő Vukana egy-egy átélt vagy átértett tragikus élményét írja le, mondhatnánk: a tragikum prizmáján keresztül mutatja be Vukana fejlődését, akinek alakjában —

habár a novellák nem első személyben íródtak — az írónót magát sejtjük.

Az Emily Bronte-i hangulatú táj fölött nemcsak a természeti erők harca dúl, beárnyékolják ezt a vidéket még a nemrég befejeződött második világháború emlékei, következményei is. A háborúban előzvegyült asszonyok, árván maradt gyermekek nehéz élete, a mindennapi létért való küzdelme tárul eléink ezekből a novellákból, amelyek kitünően sikerült szerkezetükkel a világirodalom klaszszikus novelláira emlékeztetnek. Különösen hatásos valamennyi novellában a fordulópont alkalmazása, amely egy csapásra változtatja meg a történet hangulatát, irányát. Így például a *Stojana* című novellában a nősülni szándékozó, boldogságtól mámoros Bogdan hirtelen halála, amikor a mezőn dolgozva egy háborúból ottmaradt bombára lép; a *Villámcsapás a szántóföldön* címűben a vidám kapálók halála; a *Gordában* a kislánynak cukrot ígérő legény csábítási kísér-

lete; a *Perunikában* a hazautazó diáklány tragikus élménye a jóindulatúnak ígérkező, de később erőszakos kamionsofőrrel; a *Bundás nocturne*-jében a hűséges házőrző kutya pusztulása a farkassal vívott harcban; a *Göndörszörűben* a kedvenc báránka veszte a nyáját megtámadó farkas által; a *Karácsonyi süteményben* a váratlan vendég betévedése, aki mit sem sejtve fogyasztja el a beteg kislány elől a keveske lisztből készült ünnepi pogácsát.

Ugyanilyen jól sikerült a vezérmotívumok használata is, s különös érdekességük, hogy ezek a motívumok fűzik össze a tartalmilag különböző novellákat. A veszélyt például több novellában is az eső, esőfelhők közeledte jelzi, s hasonló veszélyt jelző motívum a farkas említése, megjelenése is. S így az a tény is, hogy a novellák állandóan jelenlevő hősnőjének neve, Vukana, a farkast jelentő szóból ered, a hősnő gyermekkorának, serdülőéveinek tragikus mozzanataira utal.

KENYERES KOVÁCS MÁRTA

IRODALMI NEVELÉSÜNK ÉRDEKÉBEN

Dr. BORI IMRE — Dr. SZELI ISTVÁN: *Az irodalom könyve a középiskolák 1. osztálya számára.*

Tartományi Tankönyvkiadó Intézet, Újvidék, 1975.

Az 1959-es iskolareform szellemében a hatvanas évek elején Bori Imre, Szeli István és az elhunyt B. Szabó György elkészítették az első vajdasági középiskolai tankönyveket. Megjelenésüket vártuk, és méltán tekintettük azokat középiskolai irodalmi nevelésünk mérföldköveinek. Nem hibáikat emlegettük, de dédelgettük, tankönyvként — kézikönyvként egyaránt hasznosítottuk őket. Szellemük-

kel, irodalomszemléletükkel döntő módon hozzájárultak az irodalomtanításban még élő dogmatikus elvek felszámolásához. Alapjában véve azt a funkciót végezték ezek a tankönyvek, amelyet az ötvenes évek vitái töltöttek be az irodalmi életben, és amelyek elősegítették az irodalompolitikai nézetek letisztulását az öngazgatást építő szocialista társadalomban.

Értékeikre — joggal — felfigyeltek az országhatáron kívül is. Tartalmukban az irodalomtanításról valótlan nézeteink realizálódtak, sőt üzenet volt ez irodalomszemléletünkről is. Alapvető sajátosságuk volt, hogy magát az irodalmat, az irodalmi alkotást helyezték a tanuló—tanár közös vizsgálódásának középpontjába. Az elmúlt évtizedben az újabb kiadások csiszolták, tökéletesítették, koncepciójában pontosították ezt az elvet.

Most, másfél évtized múlva, egy újabb iskolareform első évében természetesen tartja minden középiskolai tanár, hogy már a tanév elején eljutott az iskolákba az új irodalomkönyv. A szerzőpár — dr. Bori Imre és dr. Szeli István — az új tankönyvben nem folytathatták a maguk történetét. Az iskolareform az általános képzés korhatárát két évvel növelte. A szerzőknek tehát az általános középiskola két évében biztosítaniuk kellett minden fiatal számára az irodalmi alpműveltség megszervezését. A művelődési anyag szükségszerűen csökkent, ugyanakkor azonban továbbra is érzékeltetik az irodalom történelmi fejlődését, a nemzeti irodalom kapcsolatát a világirodalommal és a szomszédnépek irodalmával. A nemzetközség szellemében a kapcsolat-történeti elemek szervesen beleépülnek az irodalmi alkotófolyamat dialektikus fejlődésébe.

A tankönyv alkalmazásakor feltétlenül alapul kell venni mindazt, amit a tanuló az általános iskolából magával hoz irodalmi ismeretekben. Elsősorban az irodalomelméleti fogalmakra gondolunk itt, valamint arra a gazdag szövegismeretre, amelyet az általános iskolai irodalomolvasás biztosít. Ezért a középiskolai tanárnak az I. osztályban nem az újrakezdés a feladata, hanem a rendszerezés, az ismeretek kiegészítése, tudatosítása.

Soha szigorúbban nem ragaszkodtak a szerzők a tantervi előírásokhoz, mint a jelen esetben. Még a könyv szerkezete is a didaktikai célokat tükrözi: az irodalmi tényanyag elé helyezett szöveggyűjtemény fizikailag is kényszeríti a pedagógusokat, hogy a szövegismeretre helyezték a hang-

súlyt. Maga a cím is sugallja a módszertani tennivalót: az irodalmi alkotás legyen a vizsgálódás tárgya. Ha magunkévá tesszük ezt a nézetet, akkor a művelődési anyagból, a tudati megnyilvánulás egyik formájából bonthatjuk ki a művészi-esztétikai élményt és az alkotó világnézeti üzenetét. Azaz az alkotás sajátos szüve-rén világa tanulmányozásával valósítjuk meg a társadalmilag meghatározott képzési feladatainkat, és a művészi élmény felkeltésével vegyünk részt a tanulók személyiségformálásában.

Követelményeinket azonban az irodalommal kapcsolatban is pontosítani kell. Meg kell határozunk, hogy a középkori irodalomtól a századforduló irodalmáig terjedő nyolc évszázados időszakból mit kell tudnia a tanulóknak információként, a ráismerés fokán, és mihez kell nyúlunk a korszerű szövegelemzés elvei szerint

Kétségtelen, hogy a régi magyar irodalom esztétikumában és ideológiájával sokkal több ismeretet és érettséget igényel, mint amit a 15 éves tanulóktól elvárhatnánk. Ezért ezek a fejezetek tájékoztató jelleggel dolgozhatók csak fel. Tanulóinknak meg kell ismerniök a magyar és világirodalom fő fejlődési szakaszait, hogy elmélyedhessenek a közelmúlt irodalmában. A tankönyv szerkezete súlypontosította ezt a fejlődési szakaszt, lehetővé téve ugyanakkor azt is, hogy megismerjék, milyen szálak, segítő és gátló tényezők kapcsolják a magyar irodalmat az európai irodalomhoz.

A reformkor irodalma azonban még ma is mindennapi olvasmányunk. Itt kezdődik az a szakasz, ahonnan kezdve az irodalmi szövegek nyelviileg és esztétikailag a tanulók számára is megközelíthetők, konkrét tartalmuk pedig értékes üzenet lehet napjainkig.

Ettől a kortól kezdve tehát meg kell szünnie az informatív jellegnek, és a szövegeket kell megszóllaltatni, azokat kell viallatóra fogni.

De ezek tantárgypedagógiai kérdések! Hisszük, hogy tanáraink szakszerűen és jól tudják megoldani fel-

adataikat. Van azonban a tankönyvnek még egy sajátossága, amely esetleg értetlenséget vált ki.

A tényközlő fejezet sem semleges szöveg. Szerzője az esszéirodalomban csiszolt tollával megtartott bizonyos szenvedélyességet, ami maga is állásfoglalásra készítet tanárt, tanulót egyaránt. Segít kimozdítani szenvtelenségéből azt a pedagógust, akit esetleg nem forrásít át maga az irodalmi alkotás.

A szöveg szenvedélyességét és belső dinamizmusát fokozzák az egyes idézetek. Tankönyvhöz viszonyítva rendhagyó módon a szerző esetről esetre idézetekkel támasztja alá saját véleményét. Ezzel a módszerrel két célt valósít meg: egyrészt fokozza a tankönyv tudományosságát, másrészt betekintést ad a magyar irodalomtörténetírásba.

A középiskola első osztályától kezdve biztosítja, hogy a tanulók folyamatosan, szinte mellékesen megismerhessék az irodalomtörténetírás kiemelkedő alkotóit is. Csak üdvözölhetjük ezt a törekvést, amely harmonikusan beleilleszkedik anyanyelvtanításunk új, általános hipotézisébe. Ahogy a nyelvtanításban a leíró nyelvtan eszközjellegként az általános nyelvhasználat, a nyelvhelyesség kimunkálásának szolgálatában áll, és ezt szolgálják a nyelv művelő olvasmányok is, úgy ebben a tankönyvben az idézetek szinte sugallják a forrásmunkák használatát azok számára a tanulók számára, akik alaposabb ismereteket szeretnének szerezni az irodalomról.

Csak üdvözölhetjük a szerző kezdeményező és kísérletező kedvét. A didaktikai szándék mellett a fenti elv fokozza a tankönyv olvashatóságát,

feloldva azt a tankönyvi szövegek laposságától.

Ismert tény, hogy a tankönyvek szerves részét képezik a megfelelő illusztrációk. Nemcsak képzőművészeti, tehát esztétikai funkciót látunk az illusztrációk jellegében és mennyiségében. Azok kiegészíthetők, fokozhatják az irodalmi szövegek hatását, növelhetik a tankönyvi szöveg információhordozó voltát. A Tartományi Tankönyvkiadó nem takarékoskodott, hogy ezt az elvet érvényre juttassa tankönyvünkben. Egy dologra azonban szeretnénk felhívni a képszerűségét figyelmét.

A tényanyagot közlő fejezet képanyaga teljesen megfelel feladatának, és jól tölti be funkcióját. Ugyanakkor egyetlen színes műmelléklet sem található ebben a részben. Pedig Botticelli festménye vagy a Corvinák egy lapja színesben sokkal jobban érzékeltetné a reneszánsz művészeteket, és hatékonyabban elősegítené a kor irodalmi törekvéseinek megértését is.

A szöveggyűjtemény színes mellékletei csak tartalmukban igyekeznek illeszkedni a megfelelő szövegekhez, a kor esztétikai irányzatai már nem jutnak ilyen határozottsággal érvényre. Sőt Géricault képe tartalmilag is helytelen képzeteket támaszt a tanulóban a megdagadt Bágy folyócskáról!

A legújabb pedagógiai kutatások eredményei arra utalnak, hogy a tankönyvek képanyagának hatékonyságát az határozza meg, mennyire összehangolt a szöveg tartalmi és érzelmi-hangulati komponenseivel. Ügyelnünk kell tehát, hogy tudatosabban valósuljanak meg a gyakorlatban a tudományos kutatómunka eredményei. Általuk tankönyveink harmonikusabb felépítésűek és hatékonyabbak lesznek.

Dr. HORVÁTH MÁTYÁS

MEGJELENT AZ ÉLETJEL KÖNYVEK 6. KÖTETE

SZEKERES LÁSZLÓ

Szabadkai helynevek

(Helytörténeti kézikönyv)

Szekeres Lászlónak ez a szabadkai helynévgyűjteménye nélkülözhetetlen kézikönyv mindazok számára, akik Szabadka múltjával foglalkoznak. S ha ezt megállapítjuk egy olyan időszakban, amikor a tudományos kutatómunka egyre rendszerezettebben és egyre mélyebbre hatol a város elmúlt évtizedeinek és évszázadainak eddig nagyjából feltáratlan anyagába, akkor igen jól jellemeztük e mű jelentőségét.

Szekeres László, a régész, ezen a területen sem távolodik el szorosán vett szakmájától. Mint maga írja könyvének előszavában, e kézikönyv előtörténete is egy Horgos környéki ásatással kapcsolatos tudományos élményével áll összefüggésben. És szinte egészen természetes, hogy a szerző nem vállalkozik a helynevek gyűjtése terén „felszín fölötti” kutatómunkára, azaz olyan helynevek összegyűjtésére, amelyeknek még nincs meg a leletszerűségük, vagyis nem fordulnak elő a régebbi okmányokban. Szabott egy határt időben és térben is, ameddig elmehet a jelen felé közeledésben. Az időhatár azt jelenti, hogy csakis az 1919 előtti írott okmányokból merítette adatait, a térbeli határ pedig azt, hogy az időhatárnak megfelelően nem elégedhetett meg a város mai területére vonatkozó helynevek összegyűjtésével, hanem ki kellett térnie a város régebbi közigazgatási területére is.

Mint minden tudós ember, aki Szabadka múltja felé fordul érdeklődésével, természetesen e könyv szerzője sem kerülhette el Iványi István várostörténetét. Ez különösen azért jelentős a mű szempontjából, mert a Szabadkai Történelmi Levéltár más okiratai mellett Iványi a XVIII. századbeli, latin és német nyelven írt, nagyon nehezen olvasható okiratokat is áttanulmányozta, s ez igen jól kiegészítette Szekeres László más irányú kutatásait.

Ez a szabadkai helynévtár korántsem tekinthető befejezett műnek, hiszen maga a szerző is szükségesnek tartja további kiegészítését, de ebben a formában is feltétlenül hasznos szolgálatot tesz a Szabadka múltjával foglalkozó történészeknek, íróknak és újságíróknak egyaránt.

A több mint százoldalas, húsz értékes dokumentumot, a századvég és századelő Szabadkájáról készült fényképet tartalmazó könyv előfizetési ára 25, bolti ára pedig 30 dinár.

